PHILIPPI MARIAE RENAZZI ... ELEMENTA JURIS CRIMINALIS LIBER 1. [-5.]: PHILIPPI...

Filippo Maria Renazzi

Digitized by Google

G. 3. 223

1, II. 3. 223.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

PHILIPPI MARIAE
R E N A Z Z I
ELEMENTA
JURIS CRIMINALIS.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

PHILIPPUS MARIA RENAZZI
ADVOCATUS, ET ANTECESSOR
ROMANUS.

enuti del. Latinio inci:

Google

PHILIPPI MARIAE RENAZZI

ADVOCATI ET ANTECESSORIS ROMANI

ELEMENTA JURIS CRIMINALIS

LIBER I.

DE DELICTIS GENERATIM.

RECENSITUS ET EMENDATUS.

EDITIO QUARTA ITALICA.

SENIS M.DCC.XCIV.

EX TYPOGRAPHIA ALOYSII, ET BENEDICTI BINDI.

Superioribus Annuentibus.

Digitized by Google

Hoc spectant Leges, hoc volunt incolumem esse Civium conjunctionem, quam qui dirimunt, eos morte, exsilio, vinculis, damno coercent.

Cic. Offic. III. 3.

Digitized by Google

EMINENTISS., AC REVERENDISS. PRINCIPI

GREGORIO
DUCI SALVIATO

S. R. E. CARDINALI AMPLISSIMO

ALOYSIUS, ET NEPOTES BINDI
TYPOGRAPHI SENENSES
FELICITATEM

CUm Philippi Mariae Renazzi Opera, eaque praesertim, quibus Criminalis Jurisprudentia traditur, atque illustratur, Typis nostris recusa in publicam lucem

nunc

Digitized by Google

nunc prodeant, Tu unus Nobis occurristi, Eminentissime, et Reverendissime Princeps, cujus sub Amplissimis Auspiciis novam hanc illorum Editionem, quae inter Italicas quarta numerabitur, in vulgus emitteremus. Cui enim Etrusca Editio, et quidem operum celeberrimi Advocati, et Antecessoris Romani, potius quam Tibi videbatur esse consecranda, qui non solum perantiqua nobilissimaque Thusca Gente proditus apud Etruscos nostros opibus, amplitudine, titulis quam maxime excellis, sed etiam Romae, ubi vitae, honorumque cursum peragere instituisti ad Celsissimae Dignitatis culmen merito Evectus Tuarum illustrium luce Virtutum splendidissime fulges? Huc accedit, quod

ple-

Digitized by Google

pleraque insigniora hujusce Scriptoris opera circa id versantur, quod justum, aequumque est, vel esse debet in poenalibus sciscendis legibus, in facinorosis hominibus coercendis, in indicandis criminibus, rebusque publicis regendis, atque gubernandis. Nemo autem fortasse extitit, qui Te solertius, ardentiusque in gravissimis tot muneribus, summisque, quos gessisti, Magistratibus Justitiam sectatus sit, colueritque Aequitatem. Itaque nullus Te opportunior erat adsciscendus Patronus novae operum Editioni, quibus ea justi, aequique imago adumbratur, quam et suspexerunt, et admirantur in Te omnes luculentissime expressam, perpetuoque vigentem.

Sed

Digitized by Google

Sed praeter haec, non desunt certe alia quoque, cur TIBI, CARDINALIS PRAECLARISSIME, a quo tantum splendoris Etruria nostra nunc mutuatur, solemne, publicumque a Nobis Etruscis Typographis observantiae, et obsequii Testimonium exhibeatur. Atque ut omittamus majorum TUORUM res olim in pace, in bello, domi, forisque praeclare gestas, clientelas, opes, potentiam; aliqua saltem recentioris aevi de Nobilissimae Familiae TUAE splendore leviter attingemus. Extat adhuc memoria praestantissimae illius Feminae, Lucretia nomine, è Regali Mediceorum Stirpe prognatae, Sororisque Leonis X. Pont. Max., quae inclyto Viro Jacobo Salviato uni ex Proavis tuis feliciter nupsit. Neminem

latet

Digitized by Google

latet Mariam Salviatam eorumdem Jacobi, Lucretiaeque filiam matrimonio junctam fuisse Joanni Mediceo, ex quo auspicatissimo connubio prodiit Cosimus ille I. Magnus Etruriae Dux, Pater Magni Ducis Francisci I., qui ducta in uxorem Joanna Austriaca Mariam Mediceam genuit celeberrimam Galliarum Reginam, pluriumque Regum matrem, cujus praeclara fama historiarum monumentis latissime propagata est. Omnium mentibus obversatur maximi semper habitus, semperque habiturus Antonius Maria Salviatus a Gregorio XIII. in sacrum Cardinalium Collegium cooptatus, pietate, religioneque insignis, ac in perferendis pro Romana Ecclesia laboribus indefessus,

qui

Digitized by Google

qui mira in pauperes charitate aestuans plura, eaque perutilia in Urbe Roma pro iis curandis, sublevandis, instituendis loca Pia erexit, ditavit, auxit, quique unus tandem fuit è Cardinalibus illis, sub quorum cura, et Patrocinio tunc Sapientiae Archigymnasium Romae florebat. Verumtamen quid aliena commemoramus, cum Tu idem Tuae ipsius Gloriae auctor sis, nec alieni, aut aviti splendoris indigeas? Nemo sane ignorat qua diligentia, qua gravitate, qua prudentia, quo consilio Melitensis Inquisitoris primum, dein Prolegati Avenionensis, tum Armorum Praefecti, et tandem Camerae Apostolicae Auditoris munera expleveris, ut talem Te tunc exhibueris, qualem fore, ante-

quam

Digitized by Google

quam esses cuncti opinarentur. Id prae ceteris intellexit acerrimus ille aestimator ingeniorum, Remuneratorque virtutum Immortalis Pius VI. Pont. Max., qui Te proinde jure, ac merito inter S. R. E. Cardinales cooptavit. In eo fastigio non modo de susceptis ad laudem impetu, et ardore nihil remisisti, sed tantum adjecisti praeterea contentionis, ac studii, quantum tibi additum esse sentiebas honoris, ac dignitatis. Quid vero ulterius praestiteris, tum tot Universitates, tot Pia loca urbis, Romanaeque Ditionis declarant, quae Te sibi in Patronum adlegerunt, quaeque eximia Tu liberalitate foves, amplificas, sustentas; tum judicium declarat gravissimum Optimi ac Sapientissimi

Prin-

Digitized by Google

Principis Nostri FERDINANDI Austriaci, qui TE magno habet in pretio, atque honore, ipse denique ostendit Summus Pontifex, qui nuper TE maximis, longeque difficillimis negotiis, hisce praesertim temporibus, discutiendis, tractandisque praefecit.

Profecto intelligimus probe, EMINENTISSIME, et REVERENDISSIME PRINCEPS quam magnis, quam gravibus curis TU jugiter vaces, quot assiduis TUORUM amplissimorum munerum occupationibus quotidie distinearis. Sed qua TU es incredibili pene morum suavitate praeditus non dedignaberis inter illas nos quoque nunc primum ad TE venientes benigne excipere, et nostram hanc novam Senensem

egre-

Digitized by Google

egregiorum Romani Antecessoris Operum Editionem, quam in perenne, publicumque devoti nostri obsequentisque erga Te animi monumentum Tibi offerre, et consecrare audemus, validissimo Tuo Patrocinio tueri, atque exornare.

Digitized by Google

Digitized by Google

RECENTIS EDITIONIS
TYPOGRAPHI
AD LECTOREM.

EA Criminalis Jurisprudentiae species est, ea dignitas, maximumque pondus ac momentum, ut inter caeteras non utilissimas tantum facultates, verum etiam necessarias enumeranda sit; utpote ea quae Sociales Constitutiones servet, cujuscumque Ordinis hominum opes, vitamque tueatur; unde, hac sublata, nec Regnum ullum, nec Respublica diu servari ac regi posset. Verum illa nondum barbarie, implicatisque legum ambagibus, falsarumque opinionum varietatibus, quibus jamdiu premebatur, adhuc vindicata foret, nisi celeberrimus PHILIPPUS MARIA RENAZZI IN ATHENAEO ROMANO PROFESSOR insignis, cujus meritissimas laudes si modo persequi vellemus, vix delibaremus potius, quam perficeremus, tantum opus aggrediens, idipsum mirifice praestitisset. Quapropter cum tanti Viri ac versatissimi Jurisconsulti Phylosophi non vulgare sed pene divinum ingenium eo pervenerit, ut in ejus Operibus quibus praesertim Res Criminales pertractantur, sane prorsus eruditionum thesaurus, exquisitarum rationum vigor, et latini ser-

monis

monis aureus nitor, summa elegantia ac venustas mirum in modum effulgeant, ideo facere non potuimus, quin post pervulgatas Romae, Venetiis, et Neapoli Editiones, novam Senis alteram aggrederemur, a quamplurimis quidem impatientis animi ardore vehementissime conquisitam. Aequum enim nobis visum est illorum desideriis, nec non publicis votis satisfacere, atque Opera in exotica nonnulla Idiomata jamdiu translata, et vulgata, Italicis praelis quarta vice excusa in commodum utilitatemque rursus emittere. Neque vero sumptibus ullis laboribusque pepercimus, ut nostra haec Senensis Editio caeteris longe antecellat emendatione, elegantia, nitore, novaque Clarissimi Auctoris recensione. Ea igitur fruere et utere, benigne Lector, nostrisque de re litteraria benemerendi curis ingenue et liberaliter fave.

Digitized by Google

PRAEFATIO.

Qui Civilem Societatem, quae moralem constituit personam, humano corpori compararunt, utriusque naturam plane perspexisse videntur. Quum enim, ut cetera praetermittam, ob perpetuam rerum vicissitudinem fieri nequaquam possit, ut corpus perenni gaudeat sanitate; ita propter ingenitas humano pectori cupiditates, vimque saevientium affectuum nulla fuit unquam, eritque hominum Societas, quae jugiter interna tranquillitate fruatur. Profecto ut corporis functiones a morbis intercipiuntur; sic a Delictis oeconomia intervertitur Civilis Societatis. Si igitur necesse est noscere morbos, remedia callere, quibus ii nasci prohibentur, nati depelluntur, ut humanum corpus bona semper valetudine utatur, aegrum convalescat, et vigeat; non minus quoque necessarium esse videtur Delicta, quae morbi sunt Corporis Civilis, cognoscere, poenarum notitiam habere, quibus, tamquam medelis in Cives noxios praescriptis, reme-

Digitized by Google

dium commissis aſſertur delictis, committenda impediuntur; ne tranquillitas perturbetur, vel pereat Societatis. Itaque quod est corpori humano Medicina, id praestat Civili Societati Scientia Criminalis.

Quemadmodum autem statim ac homines obnoxii morbis esse coeperunt nasci oportuit, quaerique ars illos curandi, ac depellendi; sic Scientia Criminalis cum ipsis nata est, crevitque Civilibus Societatibus. Quum enim primus, ac praecipuus illas instituendi finis fuerit, ut hominibus in easdem convenientibus vitae, bonorumque securitas constaret, liceretque tranquillum degere aevum; necesse fuit proinde ea omnia habere perſpecta, quae illorum poterant securitatem, pacemque perturbare; haec eadem prohibere, atque interdicere, ac demum invenire, atque adhibere, rationem, qua improbi audacesque homines ab aliis laedendis, violandisque cohiberentur: alioqui nec ulla unquam efformari potuisset Civilis Societas, nec efformata diu vigere, ac perseverare. Et re quidem vera si quis antiquiorum Populorum Leges, quae apud veteres Historicos referuntur, percurramus; earum plerasque in prohibendis criminibus, poenisque sanciendis versari reperiet. Hinc qui primi eas scive-

runt

runt hominibus in Civitates coactis, tamquam auctores haberi debent Scientiae Criminalis, cujus materiem ipsae Leges conficiunt, quae de delictis, et poenis agunt. Hujusmodi autem scientia eos certe oportuit fuisse eruditos, quibus deinde seu sors, seu ratio Respublicas tradidit regendas, ac gubernandas. Quippe munus illorum, qui vel ipsi summa potiuntur in Republica potestate, vel eam a Supremis Reipublicae Rectoribus accepere exercendam, in impediendis, vetandisque Delictis, exequendis Criminalibus Legibus, Reisque puniendis praecipue versatur. Quare nemo mirabitur, si olim graviores cujuscumque Nationis Viri ac sublimiora Ingenia Criminalis Scientiae peritia celebrarentur. Sane fas est affirmare apud Aegyptios Sacerdotes illam fuisse professos, Seniores apud Haebreos, Satrapas apud Assyrios, Persasque, quibus eas inter vetustissimas Gentes commissa erat delictorum cognitio, et animadversio. In Graecia autem non solum illustriores, sapientioresque Cives, quibus ea constabant Quaesitorum Criminalium Collegia adeo prudentiae, justitiaeque fama celebrata, ut Numina quoque illos inter consedisse fabularentur; sed ipsi etiam Oratores Criminalis Scientiae laude floruerunt. Et re quidem vera pleraeque Lisyae, Iso-

CRA-

CRATIS, DEMOSTHENIS *Orationes, quibus vel Cives accusarunt delinquentes, vel accusatos defendere, clarissimo sunt argumento eos non minus eloquentia, quam Criminali Scientia excelluisse.*

Sed Romae, ubi Juris Legumque scientia primo coepit in certum redigi ordinem, atque systhema; potissimum exculta est, quae ad crimina, poenasque spectat ejus gravissima, atque utilissima pars. Cujus rei praeter Crminales Leges, quarum adhuc admiramur sapientiam, sequimurque censuram, fidem, nobis faciunt luculentissimam, quae adhuc in Pandectis *extant Fragmenta Romanorum Jurisconsultorum, qui pluribus scriptis Operibus Criminalem Scientiam, itidem Romae ab Oratoribus semper excultam, auxerunt, illustrarunt, atque ad summam extulerunt dignitatem; a qua postmodum excidit cum gloria, Imperioque Romano. Nam Romano Imperio a Borealibus Gentibus in Occidente concusso, et demum extincto, cum Romanis Legibus, ceterisque Bonis Artibus, ac Disciplinis, elanguit quoque, ceciditque Scientia Criminalis. Et sane qui poterat Criminalis Scientia vigere, quum efferi mores, duraeque Leges victricium Nationum, vix alicubi intermixtae reliquiis Romani Juris, inconditam invexissent, et inhumanam Jurisprudentiam,*

Digitized by Google

tiam, quumque, ut plurimum, pro ratione, legeque staret crudelis, et cerebrosa potentium, ferociumque victorum voluntas? Nec nisi post exculta iterum veteris Jurisprudentiae Romanae jura cessatum paullatim ab illa barbarorum saeculorum feritate, ac ignorantia, quam Boreales Gentes invexerant. Quo nihil verius: nam atrox illa illuvies humanitatis ignoratione grassabatur, inhumanitas vero ignoratione Jurium. Tunc demum humaniores Disciplinae rursus exsuscitatae, et cum reliquis partibus Juris Romani; ea quoque excoli coepit ejus praestantissima pars, quae circa crimina, penasque versatur.

Jurisconsulti fere omnes indocti aeque, ac eruditi, qui post Irnerium *fere usque ad nostram aetatem in interpretando, illustrandoque Jure Romano operam suam collocarunt, eam quoque consequenter illius partem attigerunt, quae ad delicta, poenasque pertinet, inter quos vel in primis eminet* Jacobus Cujacius, *qui merito ab immortali nostro* Gravina *redivivae Romanae Jurisprudentiae pater est appellatus. Sed obiter, nec certo ordine exculta est ab illis pars haec Juris Romani. Neque vero ita numero multi extitere Jurisperiti, qui eam peculiariter, et ex professo tractare susceperint. Quos tamen inter unus, vel alter doctus, ceteri si-*

ve suo, sive temporum vitio, quibus scripserunt; omnis necessariae, solidaeque expertes eruditionis, partim ex Romano Jure, et Municipalibus Legibus, partim ex Longobardicis institutis, et usu, praxique forensi, partim denique ex placitis aliorum Interpretum Juris Romani, et opinionibus, ac sententiis suopte ingenio depromptis, et effictis principia illa, regulas, conclusiones, doctrinasque consuerunt, quibus constat Criminalis Scientia, quae docetur in Scholis, viget in Foro, et adhuc dominatur ubicumque veteris manent vestigia ruris. Longum esset omnium heic nomina persequi: erit tamen operae praetium aliquos ex iis nosse, qui in vulgus sunt celebriores.

DAMOHUDERUS (Jodoccus) *Brugensis, Jurisconsultus, ut sua aetas ferebat, doctus, inter primos numerandus, qui Criminali Scientiae ex professo tractandae vacaverint. Anno* 1550. *Opus edidit, quod primum sub titulo* Enchiridion rerum Criminalium, *deinde* Praxis Criminalis *typis impressum est. Mira in eo elucet claritas, atque ordo; virtutes Scriptori necessariae, sed vulgo Criminalium Scriptorum ignotae: unde ex hoc capite nunc quoque ejus Opus commendandum illis, qui student Scientiae Criminali. Tulit autem Da-*

mo-

Digitized by Google

mohuderus industriae suae fructum. Nam Carolo V. *Caesari, et* Philippo II. *ejus filio fuit in Belgio a consiliis.*

Decianus (Tiberius) *Uticensis, declinante Saeculo XV. Patavii jus Caesareum docuit magna nominis celebritate. Scripsit praeter alia Opera, quae huc non pertinent,* Tractatus Criminales *doctos sane, et laboriosos, quibus universam Criminalem Iurisprudentiam, quae sua aetate vigebat in Foro, aggressus est late exponere, atque illustrare. Vir certe dignus meliori saeculo. Quamvis enim vitio temporum, quibus floruit, ignoraverit Scientias, unde Iurisprudentia Criminalis vera sua derivat principia; intellexit tamen eam altius, quam tunc fieret, repetendam esse, et a capite arcessendam, quod ex doctrinis, quae tunc regnabant in Scholis, primo Libro sui Operis praestitit. Sed a morte praereptus haud potuit illi extremam adhibere manum. Post ejus fata* Nicolaus *filius paternum opus publica luce donavit.*

Clarus (Julius) *Alexandrinus,* Philippi II. *Hispaniarum Regis Mediolani Consiliarius, et Regens. Praeter ceteras partes Civilis, et Canonicae Iurisprudentiae; eam quoque attigit, quae ad crimina, et poenas spectat.* Libro V. sententiarum

(*sic*

Digitized by Google

(*sic enim suum Opus inscripsit*), *qui initio seorsim editus, postea cum aliis prioribus IV. Libris excussus est, et in* Practica Criminali, *quam illi adjecit, in pauca contraxit, qaae late prius Interpretes, rerumque criminalium Scriptores tradiderant, ac disputaverant. At laudem hanc ei invidere visi sunt nonnulli Iurisconsulti, qui notis, et observationibus ejusdem scripta onerarunt; inter quos miror fuisse etiam* Harprectum et Goveanum *viros alicujus nominis inter eruditos, humanosque Iurisperitos. Ceterum fama, qua vivens gavisus est Clarus, vel periit cum eo, vel debuit certe perire.*

Farinaccius (Prosper) *natus est Romae, ubi Reis defendendis operam dabat sub* Clemente VIII. *Narrat* Janus Nicius Eritrhaeus in Pinacothec. I. *Farinaccium malorum criminum convictum (nefas ea nominare) poenas Legibus daturum fuisse, nisi Antonii Mariae Salviati Cardinalis opera servatus ex eo judicio elapsus esset; cui Cardinali pro illo deprecanti Clemens VIII. cui ejus flagitia nota erant, Farina, inquit, ista bona est, vel pollis est potius, sed non saccus cui ille includitur bonus est, sed foedus, ac turpis.* Paulus V. *qui dum esset Auditor, ut vocant, Camerae Apostolicae Farinaccio usus erat vicario in cognoscendis caussis criminalibus*

libus, ei munus detulit Procuratoris Generalis Fisci. Dubitari non potest quin vel in primis Farinaccio ferri debeat accepta universalis illa, putidissimaque corruptio, quae Scientiam Criminalem pervasit. Is enim non solùm indocte, et obscure pluribus magnis voluminibus Criminalem Jurisprudentiam pertractavit; sed insuper mutantem reddidit, versatilem, incertam; adeo ut cui mens illam ab ejusdem scriptis haurire; is futurus erit nihilo doctior, quam dudum. Farinaccius, ut ceteri Jurisconsulti, qui tunc forensi opere in Italia vacabant, ex trivio sapiebat, omnisque expers erat necessariae doctrinae; quin immo, quae pauca callebat vera Iurisprudentiae principia, ea non ex Legum fontibus hauserat, sed, ut moris, ex vulgarium Interpretum lacunis, et Forensium Scriptorum centonibus arripuerat. Attamen habitus est, et adhuc in vulgus habetur princeps Criminalium Jurisconsultorum. Quam gloriam sibi perpetuam polliceri visus est ipsemet Farinaccius in Epistola nuncupatoria postremi, quod edidit, voluminis suae Theoricae, *et* Practicae Criminalis, *ubi non erubuit de suo opere usurpare illud* Poetae:

Exegi monumentum aere perennius.

 Sed

Sed suam Farinaccium spem fefellisse, ut plerosque fallit Auctores, qui magna de suis ominantur Operibus, docuit eventus. Ejus namque Libri jamdudum deferri incoeperunt in vicum vendentem tus, et odores. Nonnullis, quod heic protulimus de Farinaccio judicium nimis audax, plerisque iniquum videbitur. Sed quisquis mente anticipatis opinionibus vacua, et aliquo doctrinae lumine illustrata ejus opera pervolutaverit, sedúloque perpenderit, deprehendet Nos Lectoribus haud imponere, neqúe injústam dixisse sententiam. Multa qúidem Ingeniis donanda sunt, sed vitia, ut apposite SENECA *scribit, non portenta. Restat monere* VULPINIUM *qúemdam súscepisse inanem laborem Farinaccii Opera redigendi in Epitomen; qúam edidit sub inepto titulo* = Succus Farinaccii. =

CARPZOVIUS (Benedictus) *Consiliarius Electoralis Saxonicus, Professor in Accademia Lipsiensi. Anno* 1646 *Wittembergae públici juris fecit.* Practicam novam Imperialem Saxonicam rerum Criminalium. *Hoc opere úniversam persequutus est Criminalem Jurisprudentiam, quae apud Saxones reliqúasque Germaniae Gentes obtinebat. Sed út Farinaccius sordibus infecit, tenebris obscuravit: fuit tamen illo si non felicior in opinando, saltem libe-*

Digitized by Google

liberior. Tantam vivens doctrinae criminalis famam sibi comparavit, ut Justus Oldekop *Jurisconsultus Germanus duo adversus eum* Tractatus *ediderit. Dignum notatu est Oldekopium omnia fere capita* Decadum Quaestionum *exordiri hac ingenua, et officiosa formula:* Errat D. Carpzovius. *Sed Zoilus hic quum Adversario suo nihilo doctior esset, in errores lapsus est iis forsan graviores, quos in illo redarguebat. Prudenter monet* Juvenalis, *ut*

Loripedem rectus derideat, Aethiopem albus.

Matthaeus (Antonius) *Batavus, primum in Geldorum Lyceo, deinde in Accademia Ultrajectina Jus est professus. Laus haec, atque gloria est peculiaris Matthaeo, quod primus is fuerit, et ad nostram usque aetatem solus, qui partem illam Romanae Jurisprudentiae, quae circa crimina poenasque versatur, a doctis Interpretibus perfunctorie illustratam, a vulgo Criminalium Scriptorum sordide corruptam, puris attigerit manibus, et singillatim ex dignitate pertractaverit. Anno enim* 1648. *una cum* Prolegomenis de Criminibus, Commentarios *edidit* in Libros 47. et 48. *Digestorum*

(*qui*

Digitized by Google

(*qui Libri sunt de re criminali*) *elegantes, luculentos, doctos, plenos bonae frugis utiliumque animadversionum; omnigena demum eruditione refertos. Si brevitas in hisce adhibenda speciminibus, pateretur; multa possem, et vere de Matthaeo praedicare, atque ostendere quantum ei ferre debent acceptum, quicumque nunc operam suam in Criminali Scientia repurganda, atque expolienda velint collocare. Sed hoc, ut arbitror, majus, splendidius est Matthaei elogium, nempe ejusdem Commentarios saepe saepiusque typis recussos, semper maximi habitos ab eruditis Viris, et a doctis Jurisconsultis. Libri, nomenque illorum, qui turpiter litteris, et otio abutuntur, vix unius sunt aevi, tandem pereunt: Opera ingenio elaborata, plena doctrinae jugiter versantur, in hominum manibus, Auctorumque fama viget immortalis.*

De Ameno (Ludovicus Sinistrari) *erat ex familia reformata Franciscanorum. Praeter* Praxim Criminalem, *composuit* Tractatum *satis prolixum de* Delictis et Poenis, *in quo pauca vera, multa falsa, nonnulla alicujus usus, pleraque excerpta, ut moris, ab aliis rerum criminalium Scriptoribus, omnia demum incondita, et perturbata. Sed poterit tamen id ei in laude poni, quod scilicet opportu-*

na

na methodo primum de quovis delicto, deinde de ejus probationibus, tandem de poenis, quae illud manent, distinctim, et separatim disseruerit. Quae quamvis ita se habeant, hunc tamen Scriptorem non solum pragmatici homines, quod non miror; sed etiam viri non alioqui indocti summo habent in pretio, eique nostro in Foro magnum tribui dicunt pondus auctoritatis.

Ursaya (Dominicus a Bosco Salernitanae Diaecesis). *Quum in Urbis Archigymnasio Antecessoris munus obiret, scripsit* Institutiones Criminales, *quae in vulgus notissimae. Nihil possis in illis laudare; contra dubites quid magis reprehendas; stylum ne inconditum, inversum ordinem, inutiles futilesque digressiones; an forensem illam putidamque scientiam criminalem, cujus pauca solida, veraque principia, cavillosae inficiunt interpretationes, confictae ex arbitrio regulae, falsae consequentiae veluti in profundum demergunt? Egit tamen in Foro magna opinione doctrinae Advocatum, docuitque Jus ingenti Discipulorum concursu, Externorum plausu, quo tempore immortalis* Gravina *exigua cingebatur selectorum Auditorum corona, paucis acceptus Sapientibus, neglectus a ceteris. Id semper fuit in more positum, ut docti,*

ma-

magnique Viri negligantur a coaetaneis; qui sapiunt ex trivio celebrentur in vulgus. Obiit Ursaya anno 1742.

Caravita (Thomas) *Neapoli munus sustinuit Regii Consiliarii in Suprema Camera S. Clarae. Florente aetate animum appulit ad contexendas* Institutiones Criminales, *quas postea senex praelo commisit anno* 1740. *In iis frumentum cum lolio mixtum, et coacervatum, Nam fuit Caravita tam solida, veraque, quam vulgari, inanique doctrina praeditus. Sed quod ipsi omnia colligere intento difficile; id facile legenti, alterum nimirum ab altera distinguere, et separare, hanc seponere, illam arripere. Si Nobis fides, consulimus, ut Caravitae Institutiones loco Institutionum Ursayae, quorum communis est usus, Tyronibus in posterum offerantur.*

Alphani (Nicolaus) *in Regio Neapolitano Archigymnasio Jurisprudentiae Professor, doctissimus omnium, qui post Matthaeum Jus Criminale tractarunt, quod tribus Libris complexus est anno* 1732. *Neapoli evulgatis. Quae caussa Alphanum moverit ad eos Libros elucubrandos, quidque illis praestare voluerit, ipse monuit in Praefatione affixa priori Libro. „ Mihi, inquit, Clariss. Vir, stimu-*

los

„ los ad scribendum adjecit indigesta admodum, „ et perturbata nimis Doctorum quorumdam in re- „ bus criminalibus pertractandis, ac numquam satis „ detestanda methodus: meus hinc labor id respe- „ xit, ut nonnulla concinna aliorum prolixitate „ omissa degustarem omni contentione; quae con- „ fusionis est mater, prorsus ejecta, ac deni- „ que omnia suis quibusque locis eo disponerem „ ordine, qui rebus apposite perquirendis oppor- „ tunior evasisset „. Fidem vero abunde Auctor solvit. Nec alia ex caussa Alphanum in hunc Scriptorum censum retulimus, nisi quia licet ipse par esset Scientiae Criminali instaurandae, vulgatam tamen, receptamque, cujus sordes, et novit, et magna ex parte feliciter repurgare tentavit, in aliquod systhema redactam utilius duxit suis Auditoribus exhibere.

Interea dum Scientia Criminalis ab uno, vel altero ex memoratis Scriptoribus aliqua luce donata, ab aliis sordibus tenebrisque obruebatur, prodiere, sed diversa tamen aetate, Jurisconsulti, qui solide Philosophiae, Prudentiae Civilis, reliquarumque sublimiorum Doctrinarum praesidio instructi, jacentem Juris Naturae, ac Gentium disciplinam erigere, atque excolère aggressi sunt, et Legum vim,

inge-

ingeniumque expendere, et ad trutinam revocare. Qui quidem cum de jure, quod Summae Civili Potestati propter crimina competit super vitam, bonaque Civium dissererent, et Leges scrutarentur, a quibus pendet Civilis Libertas, multa docte, sapienterque de delictis, et poenis disputarunt, et obiter solidae, germanaeque Criminalis Scientiae semina jecerunt. Solum heic inter eos nominabo Hugonem Grotium, Samuelem Puffendorfium, et Praesidem de Montesquieu, *qui, ubi a Religionis Orthodoxae principiis non aberrant, merito aliorum omnium magistri, principesque putantur.*

Sed quae semina castae, veraeque Criminalis Scientiae laudati Auctores obiter, ut diximus, sparserant, in eorum Operibus latebant, paucis comperta Philosophis, et humanioribus Jurisperitis, ignota prophano vulgo Criminalium Jurisconsultorum, quum Joan. Samuel Fridericus Boehemerus *Germanus, Antecessor in Accademia Fridericiana editis anno* 1730. Criminalis Jurisprudentiae Elementis, *quibus nova, concinnaque methodo ea semina aliquantisper evolvit, reddiditque operosa, quasi signum aliquod extulit ad melius de Criminali Scientia sperandum. Re enim vera post eum superioribus annis prodiit in scenam* Auctor

dei

dei Delitti e delle Pene, *cujus Librum* Anonymus *quidam scriptis in eum vernaculo sermone* Notis *et* Observationibus *declamatorio stylo est insectatus. Nollent probi, doctique Viri nonnullas eumdem Auctorem a memoratis, aliisque interdictis Scriptoribus hausisse doctrinas, propter quas sicút meruit ipse a Sacra, Civilique Potestate damnari; ita etiam a liberioris ingenii hominibus magnas retulit laudes, praesertim vero a* D. Voltaire, *qui* gallico Commentario *ejusdem Opus adornavit. Quod absque periculo; et offensione possumus Nos de hoc Auctore affirmare est, primum eum fuisse, qui animose tentaverit novam Criminali Scientiae faciem induere. Nec est praetermittendus heic loci* Paulus Risi *egregie cordatus Jurisconsultus, qui in ipsa Patria Ill.* Marchionis Beccaria *prudentissimas aeque, ac doctissimas elucubravit* Animadversiones ad Criminalem Jurisprudentiam pertinentes, *quibus multa verae, solidaeque Criminalis Scientiae principia, breviter quidem, sed clare, graviterque exposuit, atque illustravit.*

Profecto par tandem esse videbatur, ut nostra hac aetate; qua Disciplinae omnes, praeser-

tim quae solidam hominum utilitatem respiciunt, sedulo excoluntur, et perficiuntur; Scientia quoque Criminalis, illustribus ea quidem profecta initiis, et a sublimioribus Ingeniis educata; traducta tamen per manus Imperitorum; et sordide contrectata, puris manibus denuo tractaretur, nativam suam recuperaret dignitatem, pristinumque splendorem, et Philosophiae, graviorumque Doctrinarum auxiliis nova ei quodammodo vita feliciter redderetur. Non video siquidem, quaenam sit Scientia, quam hominum magis intersit diligentissime excoli, et puram, sinceramque florere. Nam vera vigente, et solida Criminali Scientia nullus vi, saevitati, tyrannidi locus in Republica, sua Religioni manebit dignitas, et auctoritas, Civibus aequa, et immota constabit securitas, et ipsa Libertas Civilis sacra erit, et intacta vigebit.

Me vero, cui in ipso aetatis flore Criminalis Scientiae in Patria Accademia publice docendi, ac profitendi munus traditum est, juvat, decetque aliorum industriam imitari, et licet dispari ingenio, pari tamen studio publici boni spartam, quam nactus sum exornare, et symbolam quoque nostram in medium afferre. Quod praestare jam aggredimur

Digitized by Google

mur his Elementis Juris Criminalis, *quorum priorum Librum nunc in lucem emittimus; reliquos, qui vix ultimam manum expectant, quamprimum edituri, si intellexerimus conatus nostros, atque labores nec ingratos, neque inutiles esse futuros. Equidem universam Criminalem Scientiam a sordibus, quibus redundat, tanquam Augiae stabulum repurgare, et vera simul ejusdem principia nitide evolvere, graviter exornare, et in certum aliquod systhema redacta exhibere, non diffiteor magnum opus esse, atque difficile. Praesertim quum oppugnandae sint praejudicatae illorum opiniones, qui aegre ferent sordidam, falsamque Criminalem Scientiam, quam imberbes didicere, senes perdendam esse fateri. Sed quid praeclarum, non idem arduum? Nec vero admodum commovebimur, si ab iis improbabimur, qui frumento reperto glande vesci malunt. Qui enim primi aggrediuntur errores detegere, quibus Scientia aliqua inficitur, eosque nova ratione depellere, atque corrigere; ii non alios sibi aequos fore sperare debent, quam Juvenes, quorum mens nondum est depravata, vel pauci illi, quorum ideae, atque principia, cum eorumdem ideis, principiisque conveniunt. Ceteros in se experi-*

Digitized by Google

perientur iniquos; quoniam nihil rectum, nisi quod eis placuit ducunt, et forsitan:

Barbarus his Ego sum, quia non intelligor illis.

At timidiores aliquos, solitosque novitati irasci offendet, quam quandoque inivimus, ratio disserendi de Legibus, praxi, consuetudine, opinionibus auctoritate reverendis, usuque confirmatis. Profecto Nos quoque intelligimus gravissimas hasce res prudenter attingendas esse, probeque scimus venerandas hominum praejudicatas opiniones etiam quando in iis corrigendis destruendisque elaboratur. Sed iis nequit redargui, qui dum se consuetudini accomodat, Legibus, quae vigent obsequitur, verecunde quid de eis sentiat, profatur: Caute autem id facere, atque modeste quis vertere vitio Nobis audebit scribentibus Romae qui is divino munere Princeps *faustissime regnat, qui aemulator* Augusti, Leonis X. *imitator Litteratos Viros, a quibus liberales Artes, gravioresque Disciplinae ejusdem auspiciis rursus florentes coluntur, munifice fovet, atque tuetur, quique nostris hisce, laboribus non est dedignatus supremum suum patroci-*

trocinium benigne impertiri. Egregie Euripides in Alcmen:

Α'τ ρὲκεια δ' αριςον α'νδρος
Ε'ν πόλει δικαίυ πελει

Rex est optima veritas
Justi in Principis Urbe.

Ceterùm fortasse non deerunt, qui Nobis apud vulgum studebunt invidiam creare. Quamvis enim nostri mores ita sint conformati natura, ac studio compositi, ut neminem unquam dicto, vel facto laeserimus, omnesque controversias in primis litterarias vel maxime aversemur; jampridem nihilominus nonnullos ferimus in Nos gratuito male animatos, qui potissimum quaerunt industriae nostrae modum statuere. Atque ab his non mirabimur seu apud alios aperte traduci, seu maligne clam vellicari. Ingloriam vitam, et a forensi strepitu alienam agentes, amatores tamen publici boni, sollicitique spartam, quam nacti sumus illustrandi humaniores litteras aeque, ac severiores Disciplinas sine ostentatione, et pacifice colimus. Itaque vulgi

fa-

Digitized by Google

favore, laudibusque augeri illos libenter sinimus, qui illum captare quaeritant, his ambiunt cumulari. Ut enim Cicero *(si magna licet componere parvis) se scripsit facile pati solitum a ceteris reprehendi, ubi a Catone suo laudaretur; sic Nos quoque videbimur punctum omne tulisse, si unius alteriusque aequi, ac vere sapientis Viri incorrupta suffragia referemus. Quod si nostra haec modesta vota incassum cedent, tranquille patiemur ea irrita abiisse, Nosque tacite consolabimur animadvertendo etiam errata illorum, qui primi Scientiae alicui expoliendae adlaborant, communem veniam mereri, et ipsis, qui errarunt, gratiam habendam ab omnibus esse. Quum enim res est de restaurandis, vel perficiendis Scientiis oportet quamplures errare, ne alii in posterum decipiantur, eorumque errores hoc saltem ex capite utilitatem ceteris afferunt, de quorum unoquoque proinde non male usurpaveris illud* Martialis:

Si non errasset, fecerat ille minus.

Utinam Nobis liceat adeo esse beatis, ut Criminali Scientiae, quam excoli, atque florere publici

blici

Digitized by Google

blici, privatique boni summopere interest, instaurandae, ac perficiendae potuerimus prodesse. Sin minus errores, in quos incidimus, eos, qui hanc provinciam deinceps suscipient, docebunt quid in ea illustranda cavendum, vitandumque sit; nostraque haec qualiscumque opera, quam in Criminalem Scientiam contulimus, neque fructu, neque utilitate carebit.

PRO-

Digitized by Google

MONITUM TYPOGRAPHICUM

Ignoſcas, benigne Lector, ſi in cudendis Summariis Capitum hujuſce Libri Primi, nec non I. II. et III. Capitis Secundi Libri, cuique partitioni, operariorum incuria mendoſe additum eſt verbum CAPUT.

Digitized by Google

PROLEGOMENA
IN UNIVERSUM JUS CRIMINALE.

I. *Legum Criminalium praestantia.*

OMnes Leges, quibus reguntur Civitates, comparatae sunt ad fovendam, conservandamque conjunctionem inter homines hominum simul congregatorum communis securitatis caussa, quam dico CIVILEM SOCIETATEM. Id autem multis modis Leges intendunt; sed in primis libertatem tuendo etiam in sociali statu hominibus competentem, quae LIBERTAS CIVILIS vocatur. Consistit haec in facultate, qua quisque Civium pollet, vel se pollere arbitratur omnia pro lubitu agendi, quae Legibus permittuntur, oriturque ex fiducia, quam habent Cives, nihil quidquam patiendi, quod sibi non sit jure ferendum. Jam vero varias inter Leges, quae latae sunt pro regendis Civilibus Societatibus, constat Leges Criminales eas esse, a quibus Civilis Libertas vel maxime pendet: Unde eae Legum omnium Civilium merito existimantur esse gravissimae.

II. *Quænam sint Leges Criminales.*

LEGES CRIMINALES sunt, quæ naturalem restringendo libertatem jubent, ut Cives actiones quasdam agant, alias contra omittant, sancita poena adversus Violatores. Veniunt etiam, sed latiori significatione, sub nomine Legum Criminalium eæ Leges,

quæ formam præscribunt, juxta quam ab illis, qui in Republica præsunt Criminali Jurisdictioni, quæstio exercenda est de Delictis, ut legitimæ pœnæ decernantur in Reos. Quamquam haud raro quæ Lex aliquid agendum, vel omittendum imperat, eadem quoque rationem definit inquirendi in ejus Violatores. Hæ porro omnes Leges ideo Criminales vocantur, quod de criminibus agant, et circa crimina versentur.

III. *Quid Jus Criminale*.

Complexio Legum Criminalium dicitur Jus Criminale, quod generatim videtur esse externa Legum omnium obligatio. Eo quippe Jure pœnae sanciuntur, quæ caussæ sunt extrinsecæ, quibus Cives ad obsequendum Legibus impelluntur. Quod si nulla absque Legibus potest persistere Respublica; præterea si Leges, ut vim nanciscantur, debent obligationem imponere; tandem si continuo humanæ nequitiæ experimento compertum est satis non esse obligationem internam, ut homines Legibus obsequantur; Ex his omnibus, inquam, rebus necessario colligitur nullam posse Civilem Societatem extrinseco ad obsequendum Legibus impulsu carere. Hic fons, hæc natura Juris Criminalis.

IV. *Quid Jurisprudentia Criminalis*.

Juris Criminalis Disciplina adpellatur Jurisprudentia Criminalis. Qui Disciplinam hanc nedum callent, sed et exercent jure ac merito Justitiæ Sacerdotes dici quodammodo possunt. Justitiam namque colunt æquum ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernentes: bonos non solum metu pœnarum, sed etiam præmiorum spe efficere satagunt:

malis

malis autem vario suppliciorum genere modo voluntatem, modo facultatem adimunt amplius peccandi: ut sarcta tectaque maneat publica, et privata securitas.

V. *In Generalem, et Particularem dividitur.*

Jurisprudentia Criminalis dividi commode potest in GENERALEM, et PARTICULAREM. Utraque in Delictis versatur, de eorum pœnis agit, et forma, qua inquiruntur Delicta, pœnæque decernuntur in Delinquentes; quæ tria objecta sunt Juris Criminalis. Generalis absolute, et indefinite hæc objecta considerat, eorum indolem rimatur, proprietates examinat, axiomata ponit, regulas elicit singulis obvenientibus casibus accomodandas, et dici quodammodo posset ONTOLOGIA, seu *Scientia Prima* JURIS CRIMINALIS. Particularis eadem objecta singulatim enumerat, intuetur, eorumque circumstantias perpendit; et hæc haberi posset veluti HISTORIA JURIS CRIMINALIS.

VI. *Utrum Ars, an Scientia censenda.*

Utrum vero Criminalis Jurisprudentia *Ars* sit, an *Scientia*, facile erit definire, ubi definiatur quid Artis, Scientiæque nominibus velit intelligi. Etenim si *Scientiæ* nomine intelligamus seriem, complexum, systhema notionum, quo contemplatio, et cognitio intenditur alicujus objecti: sin vero *Artis* nomine complectimur ordinem, nexumque idearum, cujus finis sit productio alicujus extrinseci effectus; profecto Criminalis Jurisprudentia, quæ hunc habet sibi propositum finem, ut nempe absolvantur insontes, sontesque puniantur, Ars dicenda erit, atque renuncianda. Sed quoniam Jurisprudentia Criminalis præter hanc partem,

 quam

quam *Pragmatici* usu exequuntur, aliam quoque complectitur partem theoreticam, ex qua intelligimus, quaenam actiones juxta Leges sint crimina, dignoscimus naturam poenarum, et regulas, quibus inquiri in delicta, et poenae in Reos infligi debent; proinde potest ea quoque in numerum Scientiarum referri, et Scientia vocari.

VII. *Jurisprudentiae Criminalis Theoria, et Praxis.*

Criminalis ergo Jurisprudentia, ut reliquae fere Disciplinae, duplici sub aspectu considerari potest, quatenus nempe primo contemplatione, et quatenus deinde usu continetur; atque hi duo aspectus vulgo Theoria, et Praxis dici solent. Theoria est contemplatio, qua in originem idearum inquirimus, ordinem consideramus, seriemque nectimus principiorum, quibus axiomata demonstrantur, et generales regulae innituntur Juris Criminalis. Praxis est habitus judicandi de actionibus hominum secundum Leges Criminales. Istud vero judicium consistit in cognitione, et adplicatione Legum Criminalium, et sese exserit I. procedendo legitimo ordine in Delictis investigandis: II. decidendo Caussas Criminales absolutis, vel condemnatis Reis. Theoria est veluti Philosophia Juris Criminalis; Praxis vero est illius Exercitium. Si Praxim spectes, Jurisprudentia Criminalis Ars erit; si Theoriam, Scientia. Ceterum tam Generalis, quam Particularis Jurisprudentia Criminalis theoria, et praxi constat, quarum primam contemplatione adsequimur, alteram usu comparamus.

VIII. Ju-

Digitized by Google

VIII. *Jurisprudentia Criminalis scientifico modo pertractabilis.*

Sed quoniam Scientia est Criminalis Jurisprudentia; proinde ut ceteraeScientiae, demonstrabilis erit, poteritque apodictice tractari: Nempe veritas propositionum, quas complectitur, exhibetque Criminalis Jurisprudentia, potest certis ex principiis deduci, & demonstrari. Necesse ergo est Scientias, Artesque cognoscere, unde ejus principia derivant. Profecto Scientiae omnes habent quoddam commune vinculum, et quasi cognatione quadam inter se continentur: Unde aliae in alias influunt. Docet Encyclopedia.

IX. *Quibus ex Scientiis principia desumat.*

Scientiae, et Artes, ex quibus principia hauriuntur Criminalis Jurisprudentiae, quaedam *immediate* influunt in eamdem, quaedam vero *mediate*. Priores tanquam fontes haberi possunt, unde omnis ejusdem doctrina promanat. Posteriores autem aliquando rivulorum instar ad Criminalem Jurisprudentiam ducantur oportet. Non est hujus loci utrarumque genesim exponere, naturam exequi, mutuamque exprimere connexionem. Sufficiet proposito nostro, si nominales solum ipsarum definitiones heic afferamus, et breviter indicemus, quemadmodum singulae influant in Criminalem Jurisprudentiam.

X. Immediate, *I. a Philosophia.*

Philosophia, ut in omnibus Disciplinis, ita quoque in Criminali Scientia principem sibi locum vindicare videtur. Quandoquidem ea docet hominis naturam, facultates, ingenium, et fines, in rerum proprietatem nexumque inquirit, ea uno verbo, ve-

rum indagat, bonum proponit. Nulla est ergo pars humanæ sapientiæ, ad quam tenendam, exercendamque suas non præbeat adjutrices manus Philosophia.

XI. *II. a Psychologia.*

Sed inter Philosophiæ partes primum Criminalis Disciplinæ quasi germen est illa, quam vocant Psychologiam. Definitur hæc vulgo scientia animæ, eorumque, quae per animum esse possunt. Quum ergo Psychologia humanum animum contempletur, ejusque motus; est veluti fundamentum cujusvis Scientiæ, quae in actionibus hominum dirigendis versatur, qualis adamussim est Jurisprudentia Criminalis. Itaque a Psychologia derivant primigeniæ notiones, quibus ejusdem Theoria superstruitur.

XII. *III. ab Ethica.*

Neque vero satis est nosse naturam animi humani, quam discimus ex Psychologia; sed insuper cognoscamus oportet quasnam actiones agere, vel omittere consentaneum sit dignitati humanae naturæ, et ex quibus actionibus felicitas, quae in virtute, infelicitas, quae in vitio consistit, hominibus comparetur. Eas Philosophiæ pars illa Nos docet, quæ Ethice dicta Græcis, Latinis audit *Scientia Morum*, seu Philosophia Moralis. Quærit Ethica de vita, de moribus, de rebus bonis, & malis, tradit quid honestum, quid decorum; ut homines ad utriusque regulas exactis, compositisque actionibus naturæ suae dignitati congruenter vivant, &, quoad licet Mortalibus, vacent infelicitate, sintque felices. Quem finem, cum inter ceteros, Criminalis intendat Jurisprudentia; nulla est Disciplina, cujus in ea major sit necessitas, ususque frequentior.

a Jure

Digitized by Google

XIII. IV. *a Jure Naturali.*

Sed non solum ex Ethicæ præceptis hominum actiones honesto, et decoro sunt adtemperandæ; verum etiam *Juri* debent esse conformes. Jus porro multiplex pro multiplici hominum statu, in quo hi possunt considerari. Et primum si considerentur in primigenio illo statu, in quo Deus nullo ipsorum interveniente facto eosdem constituit; plura intelligimus eos debere officia praestare, alia erga Deum, a quo creati, & bonis, quibus fruuntur, aucti sunt; alia erga se ipsos, prout constant mente, & corpore, ac ad suam feruntur quaerendam felicitatem; alia demum erga sui similes homines, quibuscum naturali cognationis vinculo conjunguntur, atque impelluntur socialiter vivere. Quaenam sint hujusmodi officia, quomodo, quatenus, & quando praestanda Jus Naturæ docet, definit, praescribit. Quum autem humanis Legibus pleraque horum officiorum repetita, inculcata sint, eorumque violationes interdictae, pœnisque coercitae; patet scientiam Juris Naturae ad Criminalem Jurisprudentiam peculiariter pertinere.

XIV. V. *a Jure Civili.*

Quod si spectentur homines in sociali seu politico statu, quem suo facto inierunt, tunc Juri debent suas actiones adtemperare, quo Respublica utitur, cujus sunt Cives. Scientia igitur Legum Civilium, cujus syndrome Jus Civile nominatur, non tam influit in Criminalem Jurisprudentiam, quam potissima ejus pars esse videtur. Quippe cum nihil aliud Jus Civile sit, quam Legum omnium systema singulis diversisque Societatis cujuslibet

circumstantiis accommodatum; manifestum est Criminalem Facultatem, quae extrinsecam Juris Civilis observantiam praecipue intendit, sine eo intelligi, & exerceri omnino non posse. Praeterea cum quaelibet Lex duabus constet partibus, quarum una definit quid faciendum, vel omittendum, altera, quae *Sanctio* proprie vocatur, exprimit quae poena omittenti comminata, & interdicta facienti proposita sit, eo magis elucet Jus Civile Criminalis Jurisprudentia basim esse atque fundamentum.

XV. *VI. a Jure Romano.*

Et quoniam Jus, quo olim sunt usi *Romani* prae coeterarum Gentium Legibus summam redolet sapientiam, atque aequitatem; proinde, quamquam illorum jamdiu fuerit imperium extinctum; viget adhuc tamen illud, observaturque inter cultiores Europae Nationes: Adeo ut Jus Romanum partem Juris Civilis constituere nunc videatur uniuscujusque Societatis, et dici quodammodo possit *Jus Civile Universale* ferme totius Europae. Quare Jus Romanum ingens ipsum quoque est campus, in quo Criminalis Jurisprudentia spatiatur.

XVI. *VII. a Jure Municipali.*

Non secus autem ac quaevis Civilis Societas suis generalibus Legibus regitur; ita quaevis intra eam comprehensa Provincia, Civitas, Pagum, Collegium, &c. peculiares habent Leges, sibique proprias, quae Nobis sunt Jus Municipale. Veniunt in hunc censum *Statuta*, *Pragmaticae, Edicta Magistratuum, Consuetudines Fori, &c.* Atque Juris Municipalis scientiam nemo non intelligit in Jurisprudentiam Criminalem immediate influere, & in primis necessariam eis esse, qui illam in certa Provincia, et Civitate profitentur.

Digitized by Google

XVII. *VIII. a Jure Gentium*.

Jus etiam Gentium, non tam quod nomine tenus differt a Jure Naturae, estque ipsum Jus Naturale integrarum Nationum negotiis adplicatum; sed quod liberum, atque arbitrarium Populorum pactis, foederibus, moribus constat; inservit aliquando Jurisprudentiae Criminali. Ex eo namque Jure debent aestimari, quae Gens in Gentem, et homines, qui in diversis vivunt Civilibus Societatibus, contra ejusdem praescripta commiserint. Huc pertinent *Legati*, *Commercia*, *&c.*

XVIII. *IX. a Jure Canonico*.

Verum enim vero praeter Civilem, alia inter Nos viget Societas, cujus finis aeterna bona sunt futuri aevi, quae Societas Ecclesia vocatur, cujus Cives sumus qua Christiani. Jus Canonicum, seu *Ecclesiasticum*, quod complectitur Leges universales latas pro regenda Christiana Societate magnopere adhaeret Criminali Jurisprudentiae: Unde ejus scientia necessaria, ut numeris omnibus absoluta habeatur Criminalis Disciplinae notitia.

XIX. *X. a Theologia Revelata*.

Theologia autem Revelata, quae Scientiarum omnium praestantissima, veram, sanctissimamque Nos docet Christianam Religionem, jugiter influit in Jurisprudentiam Criminalem. Non solum enim Christiana Religio basis est, et fundamentum Religiosae Societatis, cujus Cives sumus qua Christiani; sed etiam validius est, potentiusque vinculum, ac monimentum Civilis Societatis, cujus qua Cives membra sumus.

XX. *XI. a Politica*.

Praeter singula Jura, quibus actiones suas Homines debent adtemperare, influit tandem immediate

Digitized by Google

in generalem, & particularem. Jurisprudentiam, in ejus theoriam, et praxim Politice, seu Prudentia Civilis, quae est veluti *Philosophia Civilium Societatum*. Considerat enim haec naturam, constitutionem, vitia, virtutes, bona, et mala Rerum publicarum: librat, adhibetque media, unde interna profluit tranquillitas Reipublicae, et Civibus maxima comparatur felicitas, atque ita humores temperat Corporis Civilis; ut eorum aequabili harmonia privata, et publica salus semper incolumis conservetur. Itaque prae ceteris Scientiis conjungitur cum Criminali Jurisprudentia, cujus quasi parens esse videtur, atque educatrix. Hujus Scientiae principia nostra hac aetate primum subtiliter evoluta, atque explicata audiunt apud illos, qui de eis philosophantur: lo spirito delle Leggi.

XXI. *Scientiae, et Artes, quae* mediate *influunt in Jurisprudentiam Criminalem duplicis generis*.

Jam vero praeter hactenus enumeratas Scientias, ex quibus haurienda est omnis Jurisprudentia Criminalis tanquam a fontibus, qui in eam *immediate* influunt; aliae supersunt Scientiae, atque Artes, quae *mediate* tantum pertinent ad Disciplinam Criminalem. Æstimant hae Scientiae atque Artes qualitates, & quantitates Delictorum; atque aliae corpus hominis respiciunt, versantur aliae circa res, quae hominum dominio subjiciuntur.

XXII. *I. Medicina, Chirurgia*.

Medicina igitur, quae physicas aestimat laesas qualitates corporis humani, aliquando influit in Criminalem Jurisprudentiam. Ejus necessarius est usus in Veneficiis, in quampluribus Delictis Vene-

reis,

reis, ut Stupro, Abortu &c. de quorum subjecto, seu corpore, ut inquiunt, delicti non aliter poterit constare, quam ex Medicinae aphorismis. Praesertim vero CHIRURGIA solet traduci ad Jurisprudentiam Criminalem. Nam vulnera exempli gratia, quibus homo est adfectus, vel periit, ex hujusce Artis regulis aestimanda sunt; ut de qualitate, & quantitate criminis constet.

XXIII. *II. Agricultura, Architectura, &c.*

Saepe etiam derivandae sunt in usum Criminalis Jurisprudentiae Artes, et Scientiae, quae res sitas in hominum proprietate respiciunt, puta AGRICULTURA, ubi damna aestimanda injuria data, frugum combustiones pensitandae, &c. ARCHITECTURA, ubi aedium ruinae, demolitiones, incendia pendenda: COMMERCIA, quando monopolia instituunt, fidem fallunt Negotiatores: ARTES SINGULÆ, in quibus exercendis delinquunt Artifices, fraudant ementibus, Civitati imponunt.

XXIV. *Criminalis Jurisprudentiae extensio, difficultas.*

Ex his, quae huc usque exposita sunt, intelligitur quot diversas res Jurisprudentia Criminalis complectatur, quam multis ex notionibus coalescat, uno verbo, quanta sit ejus *extensio*. Oritur inde *difficultas* eamdem recte, et ex dignitate tradendi, addiscendi, exercendi, Verumtamen nemo arguat absolutam undique Scientiarum, Artiumque, quae mediate, vel immediate influunt in Jurisprudentiam Criminalem notitiam requiri; ut ea penitus

tenea-

Digitized by Google

teneatur. Non enim opus est illas ab origine retexere; sed sufficit singulares veritates, quas continent, prout res expostulat, in Criminalem Jurisprudentiam, tanquam lineas in centrum, ducere.

XXV. *Divisio Elementorum Juris Criminalis.*

Ceterum in quovis crimine tria sunt spectanda: I. crimen ipsum, quale scilicet, et quantum: II. quaenam ei poena praescribenda: III. forma inquirendi in crimen, poenamque decernendi in Delinquentes. Haec, quae, ut supra innuimus, objecta sunt Juris Criminalis, possunt aut generatim spectari, aut singulatim. Sed ante necesse est ea generatim considerare, ut opportunius, clariusque postea valeant singulatim intueri, atque cognosci. Hinc fluit Juris Criminalis vera divisio. In quatuor ergo Libros nostra haec dividemus Juris Criminalis Elementa, quibus ejusdem systhema complectimur. Primus Liber versabitur in Delictis generatim spectandis. Altero Libro Poenas similiter generatim considerabimus. Formam, ac ordinem inquirendi in crimen, poenamque decernendi in Delinquentes, seu Criminalia Judicia instituendi, exercendi, absolvendi exequemur Libro Tertio. Tandem postremo Libro theoriam, et praxim exhibebimus cujuscumque delicti, poenarum, quae illa manent, et formae, ordinisque judicialis, qua singula crimina cognoscuntur, poenaeque decernuntur in illorum Reos.

Itaque erunt:

LIBER PRIMUS.
DE DELICTIS GENERATIM.

LIBER SECUNDUS.

DE POENIS GENERATIM.

LIBER TERTIUS.

DE JUDICIIS CRIMINALIBUS.

LIBER QUARTUS.

DE DELICTIS, ET POENIS SPECIATIM.

Digitized by Google

LIBER PRIMUS
QUI EST
DE DELICTIS GENERATIM.
CONSPECTUS.

CAPUT I. *Delicti Etymologia, et varia Nomina.*
CAP. II. *De Origine Delictorum.*
CAP. III. *De Natura Delicti.*
CAP. IV. *Conatus Delinquendi an, et quando Delictum?*
CAP. V. *De Dolo.*
CAP. VI. *De Culpa.*
CAP. VII. *Doli, Culpæque Incapaces, incapaces delinquendi.*
CAP. VIII. *Doli, Culpæque Capaces, interdum incapaces delinquendi.*
CAP. IX. *Qui Caussa sunt alienorum Delictorum.*
CAP. X. *Adversus Quos Delicta committuntur.*
CAP. XI. *Obligationes a Delictis proficiscentes.*
CAP. XII. *Quot modis tollantur obligationes a Delicto natæ.*
CAP. XIII. *De Quantitate Delictorum.*
CAP. XIV. *Delictorum Differentiæ.*
CAP. XV. *Divisio Delictorum.*

ELE-

Digitized by Google

ELEMENTA JURIS CRIMINALIS.

LIBER PRIMUS.

DE DELICTIS GENERATIM.

CAPUT PRIMUM.

Delicti Etymologia, & varia nomina.

I. Delictum unde dicatur.
II. Delictum omiſſa, et commiſſa complectitur.
III. Sed plerumque commiſſa deſignat.
IV. Varia Delicti nomina.
V Singulares eorum nominum acceptiones.
VI. Monitum.

I. Delictum unde dicatur.

QUoniam inter objecta Juris Criminalis, cujus Elementa delineare, ac tradere incipimus, Delicta nempe Pœnas et Criminalia Judicia, primum praecipuumque locum Delicta tenent, idcirco ab eis generatim ſpectatis oportet hujusce noſtri Operis ſumere principium. Delictum igitur ut de nominis etymologia primum quaeramus, a *delinquendo* derivat *Delinquere* porro idem ſignificat, ac non praetereunda (V. *Feſtus* verbo Deliquus.) praetermittere: (1) unde Delictum eſt, quum non fit, quod fieri debet. Qui

(1) PLAUTUS in *Menechm: act.* 4. *sc.* 2.
„ Num' quis ſervorum deliquit? „

Qui autem peccat, delinquit officium suum, scilicet non praetereunda praetermittit; hinc Delictum translate ponitur pro peccato. Proprie tamen delinquere minus est quam peccare, ut colligitur ex Tullio: (Lib. II. de Invent.) *Non est mirum*, inquit ille, *si nunc primum deliquerit. Nam necesse est eum, qui velit peccare, aliquando primum delinquere.*

II. *Delictum omissa, et commissa complectitur.*

Sed latiori sensu persaepe accipitur nomen Delicti; ut ea quoque complectatur, quae sunt minus recte commissa. (1). Quum autem in Romanis Legibus & maleficium, et culpam, stultitiam, negligentiam, ignorantiam (2) quamlibet, ut Graecis, *ἁμαρτία*, Delictum significet; proinde doctissimus CUJACIUS ambiguum esse scribit nomen delicti. (In Lib. IV. Quaest. Papinian.) Generatim nihilominus apud Jurisconsultos Delicti nomine veniunt non solum, quae cum essent facienda ex Legum praescripto, tamen sunt praetermissa ab hominibus; sed etiam ea, quae sunt ab ipsis commissa, cum essent praetereunda! (*Bohemer.* Element. Jurispr. Crim. Sect. 1. cap. 2. §. 29.) Qua quidem generali significatione Nos jugiter Delicti nomine utemur.

III. *Sed plerumque commissa designat.*

Pleraque profecto Delicta committendo patrantur. Quippe longe plura sunt, quae admissa laedunt tranquil-

---

(1) Caesar *de Bello Gallico Lib.* VII. „ Nam majore *commisso Delicto* (Vercingetorix) igni, atque omnibus tormentis necat. „

(2) *In Leg. Cum mancipium Dig. de Aedilit. Edic.* Delictum est culpa, seu stultitia: & in definitione Legis: Lex est, inquit PAPINIANUS *L. I. Dig. de Legib. Delictorum*, quae sponte, vel ignorantia contrahuntur coercitio.

quillitatem, commodumque Reipublicae; quam quae omissa obsint communi bono, et Civium securitati; plusque nocet interdum laedentia agere; quam praeterire juvantia (1). Attamen non desunt Delicta, quae omittendo fiunt; et horum multa Jus Romanum suppeditat. Haec exempli caussa proferemus. Servus, et Miles, qui quum possent, Dominum suum, et Praepositum non defenderunt, ille ex S. C. Silaniano ultimo supplicio adficitur, (*Dig. Lib.* 29. *Tit.* 5. *Leg.* 2.) hic punitur perindae si sua manu occidisset. (*Dig. Lib.* 48. *Tit.* 10. *Leg.* 9.) Prohibere quis potuit, ne nummi adulterarentur, nec tamen prohibuit; subjicitur poenae Legis Corneliae (*Dig. Lib.* 49. *Tit.* 16. *Leg.* 6.) de Falsis (2).

---

(1) PUFFENDORFIUS *de Offic. Hom. et Civ. lib.* 1. *cap.* 1. §. 14. „ Longe tolerabilius habetur (hominibus) carere bono „ naturae conservationi non adeo necessario, quam excipere ma- „ lum ad naturae destructionem tendens. „ Contrarium sequeretur si verum esset paradoxon illud a BAYLIO illustratum *Pensèes sur la Comete pag.* 338., 4. *edit.* quod *L' Homme a plus d' amour pour la joye, que haine pour la douleur.*

Heic Lectores duo usquequaque monitos volumus: I. Auctorum, qui interdicti sunt, eas solum Nos, ut quisque legendo cognoscere poterit, in usum nostrum derivare Doctrinas, quae nulla sunt infectae labe pravitatis: ceteras Religioni, Sacerdotio, Imperio, Bonis Moribus adversas a Nobis penitus improbari. II. Libros vetitae lectionis iis tantum a Nobis citari, quibus legitima potestas inest eosdem legendi.

(2) PLATO quoque crimini vertit Civi in sua Republica si omisisset publicum sibi delatum munus obire, voluitque multam ab eo esse luendam. V. *Lib.* IX. *de LL.* Si Venetiis id nunc forte contingat, refert MONTESQUIEU *Esprit de Loix Liv. V. Chap.* 19. *not.* 1. exsilium Civi recusanti irrogari. Et Lex erat Lacaedemone, ut narrat LYCURGUS Orator, qua rei mortis renunciabantur, qui in periculo omisissent pro Patria mori.

Digitized by Google

IV. *Varia delicti nomina.*

1. Neque vero solo Delicti nomine designantur sive omissa ab hominibus, sive commissa praeter officium; sed variis praeterea vocabulis in Civili, et Canonico Jure promiscue efferuntur, quae nunc a Jurisconsultis sine discrimine usurpantur. *Crimina* namque, *Maleficia*, *Scelera*, *Flagitia*, *Facinora*, *Injuriae*, *Capitales Fraudes*, *Noxae*, *Excessus*, *Peccata* modo pro generico, modo pro speciali Delicti nomine adhibita passim invenies in Romanis, et Ecclesiasticis Legibus.

2. Sed antequam singulares afferamus horum nominum acceptiones operae pretium erit praenotare Delicti, et Criminis vocabula in angusta, strictaque significatione saepe accipi a Romanis Jurisconsultis, qui tunc Delictum, et Crimen invicem opponunt, (V. Cl. *Alphani* Jur. Crim. Protheor. To. I. §. 3.) Et *Delicta* dicunt *Privata*, illa, de quibus actione, judicioque Civili agebatur: *Crimina* vero, quae Legibus Publicorum Judiciorum, vel extra ordinem quoque accusabantur, & vindicabantur. (1)

V. *Singulares eorum nominum acceptiones.*

1. Jam vero Delicta primum *Crimina* vocantur, quod vocabulum, ut scriptum est apud *Gratianum* (Can. unum Orarium §. Crimen. Dist. 25.) com-

(1) Cetera, quae pertinent ad distinctionem, quae Jure Romano intercedit Crimen inter atque Delictum, opportunius exequemur Cap. XIV. hujus Libri, ubi praecipuam illam referemus Delictorum juxta Romanas Leges differentiam in *Publica*, et *Privata*.

Digitized by Google

25.) *complectitur omne peccatum, quod ex deliberatione procedit.*

2 Deinde *Maleficia* dicuntur, quae licet, ut ipsa indicat vocis etymologia, solum malefacta praeseferant; attamen ad ea quoque porriguntur, quae perperam sunt commissa. (*Lib.* 50. *Digest. Tit.* 17. *Leg.* 121.)

3. *Scelus* etiam pro Delicto passim ponitur, & omnia significat, (*Lib.* 48. *Digest. Tit.* 19. *Leg.* 16.) quae sunt improbe facta.

4. Sed quoniam nullum est Delictum, quod flagitari id est accusari non mereat; propterea, ut vult *Decianus*, *Flagitii* (1) nomine universa promiscue veniunt delicta. (*Lib.* 6. *Cod. Tit.* 21. *Leg.* 13.)

5. Si *Facinoris* vox sola adhibeatur, tunc ea accipitur in malam partem, & quibuscumque Delictis convenit. (*Lib.* 9. *Cod. Tit.* 12. *Leg.* 6.) At neminem arbitror ignorare aliquando facinus contrario sensu usurpari; praesertim cum alteri adjungitur vocabulo, quod virtutem praeseferat. (2)

6. *Injuria* plures quidem, ac diversas habet significationes: generatim tamen est omne id, quod non ex jure fit, ut inquit *Ulpianus* (*Lib.* 47. *Digest. Tit.* 10. *Leg.* 1.) unde hoc sensu ad omnia pertinet Delicta, quae facta sunt sontra jus. (3)

(1) Proprie tamen Flagitium est efflagitatio, hoc est acris postulatio cum clamore, et conviciis. *Plaut. Epid.* 3. 4. 7. „ Abjero *flagitio* cum majore: post tamen reddes „.

(2) *Sallust. Bell. Jugurtin. n.* 2. „ Ingenii egregia *facinora*, sicut anima immortalia sunt. „

(3) *Tull. in Paradox.* „ Quocumque aspexisti, ut furiae, „ sic tuae tibi occurrunt *injuriae*, quae te respirare non „ sinunt „: *injuriae* id est peccata, delicta.

Digitized by Google

7. *Capitalem* quoque *Fraudem* (1) idem dixit *Ulpianus* (*Lib.* 50. *Digest. Tit.* 1. *Leg.* 23.) tale aliquid delinquere, propter quod quis capite sit puniendus.

8. *Noxæ* autem nomine quodlibet ex *Caii* (*Lib.* 50. *Digest. Tit.* 16. *Leg.* 238.) mente Delictum venit. Latini enim culpam admittere crimenque, nocere dicebant (2).

9. *Excessus* frequenter nuncupantur in jure Canonico non solum transgressiones officii, regularumque, ad quas suos mores debent exigere sacrae Personae; (*Tot. Tit. de Exces. Praelat. in Decretal. et Clement.*) sed etiam, quaecumque Delicta, ut *Bartolus* adnotavit.

10. Tandem *Peccatum* similiter a *Modestino* indefinite ponitur pro quocumque delicto; (*Lib.* 44. *D. Tit.* 7. *Leg.* 52.) quo sensu hoc nomen invenitur etiam in Jure Canonico: (*Cap.* 1. *de Delict. puer.*) quamquam apud sacrarum rerum Scriptores usus invaluit, nunc penes omnes vulgari sermone receptus, peccatum ad ea dumtaxat Delicta denotanda coerceri, quae contra Divinas Leges patrantur (3).

VI. *Monitum.*

Certe non nemo philosophica adsuetus sobrietate lautam hanc nausebit nomenclaturam: promiscuas

(4) OVID. *Lib.* XIII. *Metam.* . . . . . furiisque, & *fraude* simillimus illi. (Sisypho).

(5) LIVIUS *Lib.* IX *Cap.* VIII. „ Quandoquidem hice Homines injussu Populi Romani Quiritium foedus ictum iri spoponderunt, atque ob eam rem *noxa* nocuerunt, ob eam rem hosce homines Vobis dedo „

(6) S. Augustinus *Lib.* 22. *Tract. contra Faust. peccatum* definit: „ dictum, factum, vel concupitum contra Legem Dei. „

Digitized by Google

secuas interim horum nominum acceptiones probe tenendas esse facile adsentientur, qui arti hermeneuticae studeat, persuasus, non ultimum hanc sibi locum in qualibet tradenda Disciplina vindicare. Atque haec omnia diversa nomina ad significandum Delictum Nos quoque toto hoc Opere sine discrimine adhibebimus; eo praesertim animo, ne si uni vocabulo, tanquam scopulo inhaereamus, oratio nostra incultior quam est, atque molestior evadat.

CAPUT II.

De Origine Delictorum.

Caput I. *Duplex Delictorum Origo.*

Cap. II. *Homo duplici constat Natura, alia sensitiva, alia rationali.*

Cap. III. *Homo facultati sensitivae limitatus consideratur.*

Cap. IV. *Praeditus facultate rationali Homo libere agit: hinc Mores.*

Cap. V. *Morales facultates hominem haud segregi vitae destinatum arguunt: hinc Societas.*

Cap. VI. *Imbecillitas humana, et Societatis Commoda hominem ad Societatem impellunt.*

Cap. VII. *An Homo ad Societatem redactus plena libertate frui queat, et unde Leges.*

Cap. VIII. *Quid Jus, quid Lex, et unde Delicta.*

Cap. IX. *Lex quotuplex, et quaenam cujusque legis natura.*

Digitized by Google

Cap. x. *Varia Civilium Societatum Regimina.*
Cap. xi. *Unde variae Civilium Societatum Leges, et diversa apud diversas Gentes Delicta.*
Cap. xii. *Animadversio.*

I. *Duplex Delictorum Origo.*

1. SI naturae seu essentiae rerum ut penitus internoscantur, oportet prius earumdem principia quaerere et reperire; ideo operae pretium erit, opinor, de Origine Delictorum antea disserere, quam sermonem instituamus de eorum natura, utpote quae, tanquam rivulus, ab ea, velut fonte, derivet.

2. Jam vero quisquis memoria recolat, quae superiori Capite praenotavimus, facile deducet Delictorum originem ab origine Legum esse repetendam; quandoquidem Delicta designant et omissa ab hominibus, quae praecipiuntur a Legibus, et commissa, quae ab eisdem vetantur (*Cap. I. §. II.*). Sed praeter hanc, quae ultro dicta tenenti occurrit, alia, eaque sublimioris indaginis origo Delictorum statuenda, in ipsa hominis constitutione posita: et jure quisque posset instare, an homo, antequam in Societatem veniat, Legumque se submittat imperio, sit reapse ad Societatem destinatus, Legibus regendus, et ideo capax delinquendi. Duplex ergo Delictorum origo; alia ipsi homini congenita, alia cum Civilium Societatum institutione confunditur, (1) hanc Historia, illam Philosophia scrutatur.

III. *Ho-*

(1) Ex *Natura* Hominis *Societas*, ex Societate *Leges*, ex Legibus Delicta. Hae ideae quam prono alveo fluant, quisque videt; sed quam una ex altera diverse deducta, et quam

II. *Homo duplici constat natura alia sensitiva, alia rationali.*

1. Principio recursandum est animo hominem duplici, ut ita loquar, natura constare: (1) alia nimirum sensitiva, brutis communi, sensu circumscripta et immaginatione, quae *Pars inferior* est, et Nobis Instinctus audit; alia rationali, homini propria, voluntatem, et libertatem regente, ac moderante, quae *Pars Superior* dicitur, et heic a Nobis Intellectus nuncupatur. Instinctus est potentia confusas objectorum ideas eliciendi, Intellectus est potentia ideas rerum distinctas efformandi. Praeter communem hanc cognoscendi, suam instinctus, et suam habet Intellectus appetendi, et movendi facultatem. (V. *Wolf.* Phsycol. Empiric.)

2. Jam vero tribus hisce facultatibus cognoscendi, nempe, adpetendi, et movendi hominem DEUS instruxit, ut sua is semper adtentus promovendae perfectioni, Felicitatem consequatur. Quod Nos statumque nostrum perfectiores reddit *Bonum; est* Ma-

---

uniuscujusque natura sit male perspecta, nemo, qui vel a limine Philosophiam, et Jurisprudentiam salutaverit, ignorat. Hinc operae pretium fore duxi istud breviter tractare argumentum. Sed an bene a Nobis jacta sit alea institutique limites praetergrediatur, videant aequi bonique rerum aestimatores.

(1) Nemo vitio vertat delictorum rem heic ab alto nimis repeti. Cicero quoque, si licet magna componere parvis, *Disputationem Juris, et Legum repetendam* sibi fore duxit *ab hominis natura Lib.* 1. *de Leg. et est ista recta docendi via*, ut eidem Q. Frater respondit *cit. Op. lib.* 2. Ceterum Operis decursu elucescet principiorum utilitas, immo et in hoc Capite necessitas statim patebit.

Digitized by Google

Malum, quod imperfectiores. Intuitiva perfectionis nostrae perceptio, seu cognitio *Voluptatem* gignit, imperfectionis *Dolorem*, et in constanti voluptate, profecta nimirum ex intuitiva perfectionis nostrae perceptione, *Felicitas* consistit, *sano abstractoque sensu accepta*; in constanti dolore jacet *Infelicitas*. Ad bonum admovendum, et malum removendum varii ab homine, vehementesque conatus exeruntur a cupiditate, aut adversatione sensitivis consequenter excitati, qui *Animi Adfectus* Latinis, a Graecis *Pathemata* nominantur. Nemo se non sentit ad felicitatem adipiscendam vehementer inclinatum. Itaque nihil mirum si bonorum adpetitio, et malorum adversatio sint Nobis congenitae: hinc *Amor Proprius*, seu *Philautia* parens, atque suasrix omnium adfectuum.

3. Facultas adpetendi bonum, et adversandi malum confuse, seu sensuum ope perceptum *Cupiditas*, distincte, seu rationis lumine cognitum *Voluntas* adpellat. Voluntas ergo ratione, et intellectu, Cupiditas vero sensu trahitur, et immaginatione. Tandem facultas movendi, seu potentia agendi quod bonum Intellectus, et Ratio censent, et quod Voluntas rationis nutui obsequens indicat, *Libertas* vocatur: quod autem bonum sensui, et imaginationi videtur, ac proinde quod suadetur a Cupiditate, *Naturam* Philosophi dicunt.

III. *Homo facultati sensitivae limitatus consideratur.*

Quae cum ita se habeant, jam oportet hominem facultatibus sensitivis limitatum confiderare si solo Instinctus exercitio confusas tantum rerum ideas (§. II.) homo valet adquirere, nullum unquam Ordinis,

dinis, et Veritatis vestigium inveniet; si sensuum, et immaginationis fines adpetitus ejus non praetergrediantur, nullam harmoniae cupiditatem sentiet; si demum sensuum, et cupiditatum impetu ducitur, nullum in ejus motibus naturalibus discrimen elucescet. Tunc porro solis corporeis sensationibus addictus, voluptate duce, comite dolore conservationis, et propagationis stimulos dumtaxat experiretur, et ea sectaretur, quae utrique necessaria, ea aufugeret, quae eisdem contraria experimento saepe periculoso inveniret.

2. Talem esse brutorum animantium instinctum unicuique adsidue ante oculos obversatur, famis videlicet, sitis, venerisque stimulo monita animalia, ut se conservent, propagentque, quovis fonte sitim, quovis cibo famem, et quavis femella venerem extinguunt (1). Quin immo quotidiana docet experientia vel ipsos homines primis vitae temporibus sola ferme natura sensitiva duci; quum nihil, vel parum in cognitionibus, appetitibus, motibusque prae brutis animantibus excellant. Hinc

(1) Cum nondum facultatum hominibus aeque, ac belluis communium analysis erat instituta, necdum erant divisionis termini rite percepti, definitionem *Juris Naturalis* a Legibus Romanis traditam Philosophi, et Juris-Consulti non infimas notae uno ore rejiciebant, inter quos Puffendorfius *Droit de la Nat. et des Gens Liv.* II. *Chap.* III. Jam vero, si bene dicta teneantur, liquebit quo sensu accipienda Romana Definitio. Aliud certe Jus inest in *Rationali* natura homini propria, aliud in *Sensitiva* brutis, hominique communi. Hoc postremo sensu inficiari minime potest Jus Naturale esse *quod Natura omnia Animalia docuit*. Dig. *Lib.* I. *Tit.* I. *Leg.* I. Immortalis noster Gravina id probe noscens differentiae ergo Leges homini communes, et brutis, *Promiscuas* dixit, homini proprias, Leges *Solius Mentis* adpellavit. *De Orig. Jur. lib.* II. §. II.

Digitized by Google

Hinc Bruta, et Infantes a committendis Delictis suo loco (*Cap. VII.*) vindicabimus. Interim quo rem deducam, audi.

IV. *Praeditus homo facultate rationali libere agit; hinc Mores.*

1. Homo firmiores corporis vires aetate adeptus, aliam, et quidem Brutorum natura longe superiorem naturam reperit sibi ingenitam, rationalem ajo, quasi divinae particulam aurae, quae experientia, et educatione, serius, vel ocyus, plus, aut minus suis evoluta facultatibus manifestatur (V. *Condilliac* Traité des Sensations). Inest in ea vis rerum imagines, sive objectorum ideas sibi tamquam in speculo distincte repraesentandi, quae vis intellectus est (§. II.). Intellectus ideas illas contemplatur, comparat inter se, componit, a se invicem separat, excutit, de illis statuit, quod judicare dicimus et ratiocinari, quum adtentionis, abstractionis, ingenii vi ex ideis alias ideas colligit. Dum haec molitur Intellectus, invenit inter ideas, quas concipit, aut concipere valet, hoc est in rerum universitate, nexum quemdam, quamdam veluti mutuam inter illas necessitudinem, (Idem *Origin. des Connois. humain.*) quam *Ordinem* dixere Majores nostri, et *Legem Aeternam*. Quae huic ordini, aeternae huic Legi conveniunt ideae et judicia, *Veritatis* notionem efficiunt, quae minus *Falsitatis*. Hinc ideae, et judicia vera, vel falsa. Homo praeterea vim sibi sentit inesse ideas quasdam adpetendi, alias adversandi, quae vis Voluntas est (§. II.). Quum adpetit Voluntas quae Ordini Le-

gique

gique Aeternae consonant, *Bonum* adpetit; quum quae repugnant *Malum* (1). Hinc boni, malique adpetitus. Atque in voluntate deprehendimus ineluctabilem quamdam necessitatem tendendi in bonum universum spectatum, et vim eligendi unum potius prae alio inter bona plura, et singularia, aut etiam propensionem cohibendi, et retinendi: Haec vis *Libertas* est (§. II.), et *Arbitrium* quoque vocatur (2).

2. Qui absque libertate, et electione proficiscuntur animi motus *Actus Hominis* dicuntur; qui vero cum libertate *Actus*, sive *Actiones Humanae*. Si hae intus in mente quasi latitantes maneant, et in sola cogitatione consistant, *Internae* appellantur; si extrinsecus corporis ope erumpentes manifestentur, *Externae*: Actiones humanae igitur qua internae, qua externae cum libertate profectae *Bonae* sunt, vel *Malae*: primum si oriantur ex intellectu verum a falso distinguente, et voluntate bonum adpetente; alterum vero voluntate in malum inclinata. Eaedem actiones humanae, sine internae, sive externae, quas homines eli-

---

(1) *Bonum*, & *Malum* heic sensu morali acceptum quî *Bono*, & *Malo* §. II. differat quisque videt. Ab Ordine, et rerum nexu manat *Pulcrum*, quod quum omnes, qui illud adpetunt, eique suas conformant actiones, beet, *Bonum* est. Bonum ergo si naturae humanae conveniat, adeoque eam reddat perfectiorem, dicitur *Physicum*; sin rerum nexui consentiat *Morale* vocatur. Contrarium patet.

(2) Libertatis theoriam, ut ceterarum Facultatum, tradere Operis nostri limites non patiuntur. Certe ex *Intimo Sensu*, & *Experientia* praecipua trahuntur libertatis argumenta; sed qui plura desiderat magnum Cl. Valsecchi Opus evolvat *de Fondamenti della Religione lib. 1. cap.* 5. Opus hoc decorum Juppiter! & laboriosum, nostris majus elogiis *nitet fulgore suo*

ciunt, ac dirigunt, ne cum ceteris confunderentur eorum actionibus, *Actiones Morales* dicta sunt, seu unico vocabulo *Mores* (1), quorum, ni fallor, jam reclusi fontes. Bonarum autem actionum habitus *Virtus* audit, malarum vero *Vitium*; et suum manet Virtuti *Praemium*, suum vitio *Supplicium*, quae humanarum actionum *Merita* sunt, Constat ergo Bruta meritorum incapacia omninò esse (§. III.); ac proinde virtutis, vitiique, praemii, et supplicii. Adposite Cicero *unum animal* (*hominem*), inquit, *sentire quid sit ordo, quid sit quod deceat, in factis, dictisque qui modus* (De Offic. lib. 1. cap. 4.)

V. *Morales facultates Hominem haud segregi vitae destinatum arguunt; hinc Societas.*

1. Inferiores hominis facultates, quae brutis animantibus sunt communes, conservationi solum, et propagationi destinatas vidimus (§. III.) Restat modo inquirendum *cui bono* homo superioribus facultatibus polleat (§. IV.). Et primo quidem morales hominis qualitates nihil ad corporis oeconomiam pertinere patet. Quis, cui sanum sinciput, Veritatis perceptionem, Boni adpetitionem, amorem Virtutis, nobilesque alias Mentis operationes digestioni alimentorum, spirituum animalium secretioni, ceterisque humanae machinae functionibus dixerit opitulari?

---

(1) Vocabulum *Mores* nunquam apud Latinos singulari numero usurpatum invenies, ut liberas Hominum actiones designet. *Mos* proprie valet consuetudo. Horat. *lib.* 1. *Sat.* 9. v. 1., et hinc actiones, quas Homines admittere consueverunt, recte Mores dictae sunt,

2. Profecto, si res sedulo perpendatur, cuicumque homini intellectualibus facultatibus utenti primum occurrit inquirere quis ipse sit, a quo creatus, quid heic demum agat. Postquam ergo sibi notus, suae existentiae auctorem Entem a mundo corporeo diversum, omnipotentem, infinitum, DEUM agnoverit; alios homines sui similes, eodem quo ipse se prosequitur, prosequi amore, aeque illis mutuo conjungi rerum ordini omnino consentaneum fateatur necesse est. „ Conjunctio haec inter homines hominum, et „ quasi quaedam communicatio utilitatum, et „ ipsa caritas Generis Humani nata a primo satu, „ quo a procreatoribus nati diliguntur, et tota do„ mo conjugio, et stirpe conjungitur, serpit sensim „ foras cognationibus primum, tum adfinitatibus, „ dein de amicitiis, post vicinitatibus cum Civi„ bus, et iis, qui publice socii, atque amici sunt, „ deinde totius complexu Gentis Humanae „ (*Cicero* de finib. lib. v. n. 23.) quam dico *Societatem*. Optime Plato, *hominem*, inquit, *ut intelligentia ceteris animantibus antecellit, ita de Jure, et Diis aliquam cognitionem animo concipere valet* (In Menexen.).

3. Postremo Hominem non segregi vitae destinatum probat peculiare sibi praeter cetera animantia (1) *Loquelae* donum. Deus, et Dei ministra Na-

---

(1) Brutorum animantium nonnulli, Psyttaci, Picae, &c. blaesos reddunt quidem sonos; sed hisce nullam signis ideam adfigere certum est. Praeterea & illud occurrit opportune adnotandum inter animantium, & hominum organa vocalia nullum sensibile a sagacissimis Anatomicis discrimen inveniri. V. Perrault *Histoir. des Animaux*. Non ergo defectu organizationis, sed privatione, quae sola inter voces, & ideas rela-

Natura nihil frustra moliuntur: docet Philosophia. Et re quidem vera nemo vel pertinacissimus veritatis osor ibit inficias, loquelam hominibus traditam fuisse dumtaxat, ut sibi mutuo animi sensa aperirent, inventa communicarent, sancirent, pacta, et sic porro. Non secus igitur atque ventriculus est digestionis instrumentum, oculus visionis, etc.; sermo est instrumentum Societatis.

1. Sed duo potissimum sunt, quibus Homo a summo rerum Opifice ad Societatem (§. V.) necessario impellitur; physica, inquam, ejus *Imbecillitas*, et *Commoda* Societatis. Caducum circa initia animal homines sumus, „ Nudum in „ nuda humo natali die abjecit Natura ad va„ gitus statim, et ploratus, manibus pedibusque „ devinciendum flens animal ceteris imperatu„ rum, cui non fari, non ingredi, non vesci, „ non aliud naturae sponte. (*Plin. Hist. Natur.*) „ Quum bene lacertos exercuit cujuslibet ferae „ pabulum, cujuslibet victima; alimenta metuens „ sua, quorum modo inopia, modo copia rum„ pitur; anxiae sollicitaeque tutelae, precarii spi„ ritus, et male haerentis, quem pavor repenti„ nus, adjectusque ex improviso sonus auribus „ gravis excutit. „ (*Senec. de consol. ad Liv.*) Quae primo demonstrant Homines suae imbecillitatis auxilium ex sola Societate, collatis in unum viribus singulorum, posse sperare.

2. Vidimus Hominem ad felicitatem, quae est in constanti voluptate, profecta nimirum ex intui-

---

tionem adstruit, animalia loquelae usura destituuntur. Quid ergo delirat Helvetius? V. Senac *Essai de Physique*.

tuitiva perfectionis noſtrae perceptione inclinatum. (§. II.) Sciendum modo alias esse animi, alias corporis voluptates (1) Voluptates animi, puta *Gloriam*, *Ambitionem*, ec. ad Societatem impellere hominem dici nequit, quoniam hae non modo certam Societatis institutionem, sed et perfectionem praesupponunt. Corporis ergo voluptates, quae generali nomine *Commoda* vocantur, (2) ad societatem incitamenta sunt, utpote quae ab ea sola pendere cuique ante oculos obversatur. Quae satis superque evincunt homines tum physica, cum morali constitutione (§. V.) ad Societatem natos esse (3). Hinc facili negotio eos optime refellas, qui nescio quo imaginationis corrupti morbo, qui *Lycantropia* filiis Medicorum audit,

(1) Hominem duplici substantia constare, *anima* nimirum, et *corpore*, quorum jam a Nobis delineata differentia, omnibus in confeſso est; nec in praesenti rerum statu uni tantum prae alia limitatus concipi potest. Ex hujus distinctionis neglectu tanta opinionum de rebus moralibus discrepantia, tanta in sublimiores Scientias absurda, quae recta humanarum facultatum analysi. et syndrome illico evanescunt. Heic physicas Hominis ad Societatem examinamus dispositiones, quae solae quibusdam Societatis fundamenta sunt; sed quam perperam, adparet: Contra, qui morales facultates physicis dispositionibus obponunt, plurimis adhuc irretiri difficultatibus ultro fatendum est; hinc nullus disputandi finis. Utrum vero principiis nostris utrique opinioni satisfieri, et utraque mutuo conciliari recte possit, aliorum esto judicium.

(2) *Commoda* cum Puffendorfio retineo ad denotandas non tantum corporis voluptates, quas absque Societate Natura sitis, famis, venerisque satisfactioni posuit, sed eas, quae a Societate proprie gignuntur, puta, Agriculturam, Architecturam, Artes, Commercia, &c. *V. Droit de la Nature, et des Gens Liv.* VII. *Cap.* I.

(3) Naturalis Hominis *Imbecillitas* in Societate *Securitatem* invenit, securitas parit *Commoda*, & securitas, ac commoda sunt Societatis *Utilitas*.

Digitized by Google

dit, hominem ita a natura comparatum autumant, ut ad vitam in silvis brutorum more traducendam destinatus, fato quodam, infelicique successu coiverit in Societatem (4).

1. Si securitas, et commoda (§. VI.) sunt duo physici ad Societatem stimuli, ad illa adsequenda sat erit, inquiet fortasse aliquis, ut homo facultatibus, quibus auctus fuit a Deo (§. IV.) utatur; sed quantum longe a vero aberraret mox palam fiet. Nullum in primis Libertatis limitem, belluarum instar, ponamus in homine; nullus certe in ejus actionibus ordo, nullum decus, nulla convenientia, quarum rerum caussa ceteras habuit facultates (§. V.), concipi omnino possunt. (*Puffendorf. Jur. Nat. et Gen. lib. II. cap. 1.*

2. Deinde, ne ab hominis natura adtentionem uspiam declinemus, Pathematum (§. II.), et Rationis dissidium meret heic considerari, cujus infausta vestigia post Protoplastae lapsum non est opus extra se quaerere. Quo quis adtentius rationem excolit, validius passiones refraenantur, quo magis sensibus obsequitur, et ad brutorum conditionem accedit, major illis potentia: itaut saepe quae bona Instinctui, seu parti inferiori videntur; eadem Intellectui, seu parti superiori videntur mala, et quae ratione duce cognoscuntur mala esse, ab instinctu bona deprehenduntur; *aliudque cupido, mens aliud suadet*: Hinc bona, et mala realia, vel adparentia; hinc origo bonorum,

---

(4) In hanc sententiam (ecquis nescit?) ivit prae ceteris Joan. Jac. Rousseau primum in Libro *Sur l'Origine de l'inegalitè des degrez parmi les Hommes*, deinde in omnibus ferme, quae in lucem edidit, Operibus.

Digitized by Google

rum, et malorum tum physicorum, cum moralium, de quibus heic tantum agimus. Moralia bona *Realia* sunt, quae nostrae felicitati conveniunt, neque se obponunt alienae; (1) contra *Adparentia*. Ut hujusmodi Realia bona homines adsequantur nemo non intelligit oportere, ut nec caeco ipsi adfectuum impetu abripiantur, nec plena utantur libertate; sed illos fraenantes, hanc cohibentes debere ipsos actiones suas ad regulas quasdam conformare.

3. Praeterea tanta pathematum seges prae brutis in homine pullulat ac luxuriatur, ut eum brutis nequiorem invito animo cum Seneca (*De Benefic. lib.* 1. *cap.* x.) fateamur oportet. Uni homini ambitio, avaritia, invidia, zelotipia, superstitio, maxima vivendi cupido, et quae taedet enumerare. (V. *Plin. Histor. Natural. lib.* VII.) Haec proprie *Malitiam* hominis constituunt, quam tamen eo usque procedere recordemur; ut non uni animantium in propriam speciem saevire suadeat, quemadmodum plerique Philosophorum pleno ore pronunciant (2).

(1) *Quod Tibi fieri non vis, alteri non est faciendum*, praeceptum rationi maxime consentaneum, Societatis generale fundamentum: Hinc *Neminem laedere, suum unicuique tribuere*, et quot quot ex fecundissimo principio manant Juris universi axiomata, *V. Instit: Lib.* 1. *tit.* 1. *§. ult.*

(2) Hoc saepe Poetarum fide clamatum. Non est hujus loci communia Poetarum, et Auctorum loca retexere; sed utrosque turpiter decipi non inutile erit animadvertere. Igitur aut hominem generice spectamus, generice et bruta animantia spectanda nemo sanae mentis negabit; et tunc vel ipsi pueri norunt Quadrupedium Tigrides, Accipitres Avium, Piscium Phocae, etc. aut hominem specifice consideramus; et tunc non secus ac homo impetu pathematum ab externis caussis excita-

4. Si animadvertamus denique pathemata unicuique propria inesse; ita ut aetate, sexu, climate, conditione millenis modis varient, *Ingeniorum*, ut inquiunt, habebimus differentiam, ad quam penitus noscendam non est opus extra familiae cancellos abire: quin immo satis est in se ipsum intueri (V. *La Bruyere Les Caract. de Theoph. et les Mœurs de ce Siecle*). Hinc infiniti, et inter se omnino contrarii emergunt adpetitus, et fere semper quod uni bonum est, alteri malum videtur. Itaque quot capita, tot sententiae. Quid quod? Quisnam non experitur se aliquando vespere odio habere, quod mane summa anxietate cupiverat: Tanta est humani ingenii inconstantia, atque mobilitas!

5. Ex quibus omnibus concludere licet homines hominibus, ut vetus fert adagium, lupos evadere, si in Societatem congregati pleno libertatis usu fruerentur; atque idcirco liberas omnes suas actiones tam pro suo, quam pro communi bono ad certas regulas debere exigere, quae *Leges* sunt, (V. *Theorie des Loix Civil. ou princip. fondament. de la Societé*), et harum jam in aprico posita necessitas, et exordia.

VIII. *Quid*

---

tarum ab homine trucidatur, Taurus cum Tauro veneris ergo dimicat, famis stimulo Lupus a Lupo devoratur. Praeterea millena prostant apud rerum naturalium Scriptores exempla, quibus, edocemur, ejusdem speciei animalia sibi invicem in cibum cedere: atque in his non Poetarum auctoritati, sed diligenti naturae standum observationi. Ceterum nihil mirum, si Poetae philosophentur; nihil sane turpius, si Philosophi Poemata pangant.

Digitized by Google

VIII. *Quid Jus, quid Lex, et unde Delicta.*

1. Quandoquidem vero non aliter conservari, vitamque secure, commodeque degere homines possunt, quam si normae cuidam liberas suas conforment actiones (§. VII.); jam quod uniuscujusque hominis conservationem, securitatem, et commoda respicit *Jus* est; et ea animi adfectio suum cuique tribuens, atque hanc „ quam dico Societatem conjunctionis humanae, munifi„ ce, et aeque tuens „ *Justitia* dicitur, (Cicero *de finib. lib. V. cap.* 13.) Jus ita in specie acceptum est potentia physica, seu facultas agendi, quae tendunt ad propriam securitatem, atque conservationem. Quare recte dicimus Nobis jus esse vim vi repellendi, vitam, et bona tuendi ab impetu hostili, etc. Sed potest Jus etiam altero sensu accipi, et in genere considerari prout est potentia moralis, seu facultas dirigendi hominum actiones ad publicam, privatamque conservationem, atque securitatem. Ejusmodi est jus quod Superioribus (1) inest imperandi, prohiben-

(1) Unde sit derivandum Jus, quod Superioribus inest, in diversa abiere Scriptores, quorum heic celebriores sat erit referre sententias. Censent nonnulli non alio illud fondamento niti, quam sola virium praestantia, vel ut loquuntur, ineluctabili potestate, ex qua, inquiunt, gignitur regnandi jus, quoniam iis, qui viribus prae aliis praepollent nequit resisti. V. *Hobbes de Cive Cap.* xv. §. 5. Fundamentum hujusce juris alii repetunt a naturae praestantia, quod cujus est natura praestantior, is non solum ab aliis non pendet, quorum minus praestans natura; verum hi alterius caussa nati sunt. V. *Puffend. Droit de la N. et des G. Liv.* 1. *Ch.* v. §. 11. Quidam denique asserunt generale principium juris Superiori competentis esse, quod homines natura Deo subditi sunt: unde partum

di actiones (1), prout eae officiunt, vel prosunt publicis, privatisque commodis, atque incolumitati (2).

2. Ceterum sine norma quadam seu regula, cujus in agendo ratio habeatur, haud possunt Jura cognosci, quae competunt unicuique. Hinc necessitas Legis exoritur. *Lex* est decretum Superioris quocumque modo sufficienter manifestatum, juxta quod Subjecti obligantur aut prohibita ab ipso Superiore sive generatim, sive in certis casibus omittere, aut imperata agere: cetera vero ab eodem permissa, vel omittere suo libitu, vel agere possunt (V. *Barbeyr. ad Puffend. de offic. Hom. et Civ. lib.* 1. *cap.* 2. §. 2. *not.* 1.). Si Lex

---

illi jus homines cogendi ad eum facultatum usum, quem ipse praescripserit. V. *Barbeyrac in Lib.* 1. *cap.* 11. *de Offic. Hom. et Civis Puffend. n.* 2.

(1) Ex Jure, quod inest Superiori in Subjectis nascitur *Obligatio*. Est obligatio proprio sensu accepta vinculum, quo moralis necessitas imponitur aliquid agendi, vel non agendi. V. *Clarck Relig. Natur. Tom.* 11. *cap.* 3. *n.* 7. unde homo obligatus est vinctus. Quemadmodum enim funibus, aut catenis vinctus non se ipse potest ad agendum movere, sic fere se habet homo obligatus; cum eo tamen discrimine, quod illic externum, et physicum impedimentum est vires naturales cohibens; heic autem vinculum est morale, sive libertas se rationi submittit.

(2) Praeter expositas *Jus* peculiares alias habet significationes. Etenim modo pro Lege singulariter sumitur; modo pro complexu, systhemate, collectione Legum ejusdem generis accipitur. Sic priori sensu fallere fidem Jure Naturae vetitum dicimus, id est Lege Naturali. Juxta alterum sensum Jus Romanum, seu Civile vocamus collectionem Legum, quae apud Romanos obtinebant Imperatoris *Justiniani* auctoritate digestam, et publicatam. Demum occurrunt apud J. C., veteresque Scriptores aliae etiam Juris acceptiones, quas nihil interest heic exemplare, V. *Terent. Phorm.* 5. 7. 43. *Nep. in Artic. Cicer. Lib.* 13. *Epist. Familiar. Dig. Lib. I. Tit. I. Leg.* 11.

Digitized by Google

Lex jubet, ea, quae publicam, privatamque intendunt conservationem, securitatem, et commoda (absque tamen detrimento spiritualis felicitatis) *Justa* est: *Injusta* quoties, quae ab eadem prohibentur, vel imperantur publicae, privataeque securitati, et commodis obponuntur. Quis justam non dixerit Legem illam Atheniensium, qua diris devovebatur quisquis erranti viam non monstrasset? Singulorum namque commodum respiciebat. Contra nemo non arguerit injustitiae Leges *Syllae*, et *Triumvirorum*, quibus insontium Civium capita, ac bona proscribebantur, et firmabatur Tyrannis; aut tanquam injustas non improbaverit Leges adversus veram Christi Religionem Romae olim latas ab Imperatoribus Idololatriae litantibus? Ceterum, ut hoc obiter moneam, Jus, et Lex, quae duo confundi facile possunt, quí inter se differant, consideranti in oculos incurrit.

3. Atque ex his prono quoque alveo fluit omnem actionem Legibus conformem justam esse, difformem, esse injustam. Sic justa erit actio publicis sibi delatis muneribus fungi, alienas res non contractare invito domino, quarum actionum alteram praescribunt Leges, alteram interdicunt. Contra injustae erunt actiones innoxium hominem occidere, Patriam prodere, quae a Legibus ambae prohibentur. Actiones justae *Officia* sunt, injustae *Delicta*, quorum jam patet origo (1).

IX. *Lex*

---

(4) *Decianus Tract. Crimin. Lib. II. cap.* 1. originem expositurus Delictorum: *Delicta*, inquit, *origine praecessisse quascumque humanas actiones, Nam Lucifer antequam homo pec-*

IX. *Lex quotuplex, et quaenam cujusque Legis natura.*

1. Jam vero duplex constat esse genus Legum, quibus liberas suas omnes actiones (§. VII.) debent Homines conformare. Alias enim condidit Deus, alias ipsimet Homines tulere in Civiles congregati Societates; unde a suis auctoribus primaria Legum divisio in *Divinas*, et *Humanas*. Quae a Deo profectae Leges cum eaterno rerum ordine, atque humana natura consentiunt, et singulis hominibus rectae rationis ope manifestantur: eae dicuntur *Leges Naturales*: quae vero ab Hominibus in Societatem adunatis sunt scitae, eas Publica ex cujusque in Societatem congregati voluntate viribusque in unum collatis efformata Voluntas et Suprema Potestas eidem Societati constituit, et *Leges Civiles* vocantur. (*V. Vattel. Droit des Gens ou princip. etc. Liv. I.*) Adeo ut omnes Populi, qui Legibus, et moribus reguntur partim suo proprio, partim communi omnium hominum jure utantur, (*Dig. lib. 1. Leg. 9.*) quorum hoc *Jus Naturae*, ac *Gentium*, (1) illud *Jus Civile* nuncupatur.

2. Du-

---

casset. vel creatus a Deo fuisset divinae majestatis laesae notatus de Caelo cecidit. Isaiae XIV.

(1) Stricte loquendo aliqua inter *Jus Naturale*, *et Jus Gentium* differentia intercedit; et quamquam eaedem utriusque sint Leges; latius tamen illud, quam hoc patet. Homines quippe vel seorsim singuli, vel in certas Societates coacti possunt considerari: *Jure Naturali* singulorum hominum actiones, *Jure* autem *Gentium* mutua Societatum negotia geruntur. V. *Heinecc. Elem. J. N. et G. lib.* 1. *cap.* 1.

Digitized by Google

2. Duplici huic Legum generi aliae profecto Leges praesunt perquam nobilissimae originis, quandoquidem divinitus manifestatae, a sola libera Dei voluntate pendent, et nominantur *Positivae*, quae sublimior Legum *Divinarum*, species. Hae enim Leges non solum quae quisque sibi, omnes singulique omnibus singulisque jura debent juxta naturalia dictata disertius, perfectiusque inculcant, et complectuntur; sed etiam praecepta continent, quibus *Revelatio*, supernum Divinae Gratiae donum, universas docuit Gentes cultum, quem Ratio suadet Deo O. M. debitum, ei gratissimum reddere: et haec duo *Religio* sunt (V. *S. Thomas* 2. 2. *qu.* 93.) primum, et firmissimum Societatis vinculum. (1) Rursus Religionem Deus administrandam dedit *Ecclesiae*, cui, Societatem ceteris praestantiorem constituenti, inconcussa inhaeret, ab ipso Deo immediate tradita auctoritas condendi Leges, quae ideo dicuntur *Leges Ecclesiasticae*, seu alio nomine *Canonicae*, seu absolute *Canones*.

X. *Varia Civilium Societatum Regimina*.

1. Sed non secus ac Divinae Leges, quae a libera Dei voluntate proficiscuntur Positivae adpellantur; ita quoque *Positivae* dicuntur Leges a libera hominum voluntate profectae (§. IX.). Hae proprie *Pactum Sociale* respiciunt, quod quoniam libe-

(1) Contra figmenta, quae *Baellius* in hanc veritatem effutiit legi merentur *Le clerc Biblioteq. Choisie Tom. V. Budaeus de Atheysmo et superstitione. Barbeyrac in Puffendorf. Commentar.* Sed de hac re rursus sermo redibit Cap. XV. §. III. ad quem ablegamus Lectorem.

liberam caussam agnoscit; ideo pro hominum lubitu eas necesse est variare. Quamquam enim securitas, commodumque Civium unum sit opus unicusque praecipuus finis omnium Civilium Societatum (§. VI.); non tamen unum idemque est cujusque *Regimen*; sed pro morum, locorum, temporumque varietate distinguitur (*Montesq. Esprit des Loix*). Nam qui primi segreges, ferosque homines coegerunt in Civitates publicae securitatis, communisque commodi rationem habentes, eorum mores, ut Populorum Religio, hominum ingenia, locorumque natura ferebant, formarunt, atque flexerunt, et peculiaribus cujusque regionis, temporisque circumstantiis accomodarunt.

2. Hominum igitur, qui in Civilem Statum coaluerunt aliis magis arrisit Publicam Potestatem, quae singillatim ab unoquoque derivabat, apud se sartam, incolumemque retinere. Alii quibusdam inter se delectis aetate, et consilio gravioribus viris se ipsos tradiderunt regendos. Tandem aliis placuit suas vires, voluntatesque unius voluntati subjicere. (*Locke Orig. des Govern. Civil.*) Ex horum primo regimine nascitur *Democratia*, seu Reipublicae *forma Popularis*: ex altero *Olygarchia*, quae utpote ex Optimatibus coalita, *Aristocratia* quoque nominatur: demum ex ultimo oritur *Monarchia*, *Regnum*, *Principatus* (1). Nec infrequenter procedentibus temporibus, vel externis in-

(1) Ad quorum ordinem *Despotismum* revocabimus? Porro ad nullum, licet aliter sentiat Cl. *Montesquieu Esprit de Loix*. Est enim Despotismus Monarchiae abusus potius, quam regularis Societatis forma, hominum statui consentanea. V. Ill. *Gorini Gorio L' Uomo*.

Digitized by Google

juriis, vel intestinis seditionibus facta est conversio rerum civilium, et ejusdem Societatis regimen immutatum, versumque veluti in orbem (1). Hinc tres illae regulares Reipublicae administrandae formae varie sunt conjunctae, ac mutuo temperatae, et tunc regimen *Mixtum* vocatur, vel *Irregulare*. (*Hert. Pruden. Civil. I.* 11.

His fontibus diversae manarunt Populorum, et discrepantes inter se Leges, quae non semper easdem Civium actiones ut Delicta traduxere; sed prout exposcere videbantur Populorum Religio, Regionis natura, Hominum ingenia, et instituta Reipublicae illius, cui latae fuerunt. Atque hinc demum tanta ubique locorum nata est morum dissimilitudo totque diversa extiterunt Delicta diversis in Rebuspublicis. *Lacedemone* permissa furta secreta, quae severe vetita *Athenis*: hoc ex forma Reipublicae, ex moribus Civium. Apud *Epidamnienses* crimen habebatur Privatos exercere commercia: contra *Carthaginiensium* institutis adeo mercatura vigebat, ut pauperes a summis arcerentur Reipublicae muneribus: in caussa variae artes, situs opportunitasque locorum. (*Plutarc. in Quaest. Graec.*) Quin immo non solum locorum distantia morum genuit discrepantiam; sed etiam eodem in loco mores legesque variato regimine, et

---

(2) Sic: *Urbem Romam a principio Reges habuere. Libertatem, et Consulatum L. Brutus instituit. Dictaturae ad tempus sumebantur: neque Decemviralis potestas ultra biennium, neque Tribunorum Militum Consulare jus diu valuit. Non Cinnae, non Sullae longa dominatio, et Pompeii Crassique potentia cito in Caesarem, Lepidi atque Antonii arma in Augustum cessere, qui cuncta civilibus discordiis fessa, nomine Principis sub imperium accepit, Tacitus Annal. lib.* 1. *n.* 1.

Digitized by Google

et idcirco Delicta variarunt. *Romae* quae virtutes libertate florente excultae fuerant, et summopere celebratae; eae, Republica in unius imperium potestatemque traducta, Delicta evaserunt. Redintegrata *Caesaris* nece a Bruto, *Cassioque* (*Cicero Philipp. II.*) pristina libertate ii solum bene animati in Rempublicam habiti Cives, qui illis favissent. Postea cum jam confirmata tyrannide imperaret *Tiberius* (*Svetonius in Tiber.*) *Mutio Codro* Historico objectum, quod Brutum, Cassiumque ultimos Romanorum dixisset, et animadversum statim in auctorem, scriptaque abolita. (1) *Novae Leges*, *Nova Crimina* (2).

---

(1) *Vindex* homo conditione servus, qui nobilium adolescentium conjurationem de reducendis Romam Tarquiniis patefecit, libertate, et Civitate donatus est publica auctoritate. *Miligus Scevini* servus praemia aeque retulit a Senatu, quod revelaverit conjurationem initam, ut *Nero* una cum tyrannide extingueretur. V. LIV. *lib. II. cap. 2. Tacit. lib. XV. Annal.* Adeo variant mores variata forma Reipublicae!

(2) Legum Civilium origo, inconstantia, vicissitudo patet; sed nullam inde dari Legem firmam, immutabilem, quae vera, et perpetua sit norma humanarum actionum nemo ex dictis arguat; quin immo quaevis humana Lex Naturali Legi repugnans (idem dic de positivis Legibus a Deo latis) injusta, nulla prorsus habenda. Praeclare *Cicero*: „ Huic Legi „ (naturali) nec obrogari fas est, neque derogari ex hac ali„ quid licet, neque tota abrogari potest . . . . . . Nec erit „ alia Lex Romae, alia Athenis, alia nunc, „ alia prosthac: „ sed omnes Gentes, et omni tempore una Lex, et immuta„ bilis continebit, unusque erit communis quasi Magister, „ et Imperator omnium DEUS. Ille Legis hujus inventor, „ disceptator, lator: cui qui non parebit, ipse se fugiet, „ ac naturam hominis adspernabitur; atque hoc ipso luet „ maximas poenas, etiamsi cetera supplicia, quae putan„ tur, effugerit „ *De Republic. lib. III. apud Lactant. Instit. Divin. lib.* VI. *cap.* VIII. Sed vitio humanae naturae, hominumque ignorantia saepe corrupta Lex Naturae, et veluti oblivio-

XII. *Animadversio*.

Nemo ex exposita Regiminum (§. X.), et Delictorum apud diversas Gentes (§. XI.) varietate ac discrepantia sibi in mentem inducat velim, nullum certum, immotumque exstare Criminalis Jurisprudentiae principium. Equidem fateor in qualibet Civili Societate peculiaria dari Delicta, quae in censum minime veniunt ab Elementari Scriptore exspectandum; et sua laude certe non carent Juris Consulti, qui suam navarunt operam in exponendis ex instituto Delictis a peculiari manantibus constitutione Reipublicae, cujus ipsi natura, vel adlectione Cives (1). Atque de utilissima scientia illum arbitrarer optime mereri, qui onerosum sibi munus ultro vellet adsci-sci cujuslibet aevi, cujuslibet Nationis Delicta in historiam contrahere, dilucidam, ordinatam, brevem, qualem, verbo, saeculum, rei dignitatem decet. Ex hujus Historiae penu, ecquis non videt?

---

ne deleta: unde legimus varias apud Gentes permissa, aut praescripta, quae vel maxime abhorrebant a sanctis ejusdem dictatis. Sic Assyriis, ut inquit *Lucanus*, fas implere parentem: humana sacrificia apud Carthaginenses frequentia, in Taurica Chersoneso communia, etc.

(1) Notissimi sunt apud Nos *Raynaldus*, ac duo *Bonfinii Avus*, et *Nepos*, qui interpretati sunt Leges Edictales (vulgo vocant *Bandi Generali*) latas pro universis Romanae Ecclesiae dominio subjectis Provinciis, et Delicta exposuerunt, quae ab eis peculiariter descendunt. Raynaldus expers est omnis solidae Criminalis Jurisprudentiae, fluitque lutulentus, et incompositus. In Bonfinio Avo praeter brevitatem nihil laudes. Copiosior est ejus Nepos, et aliquantulum doctior. Sed omnes agnoscas in ludo *Farinacii* eruditos. Eos tamen magni aestimant *Pragmatici* nostri: Credo equidem, quia sunt usui peropportuni; quo ex capite nec a Nobis improbantur.

Digitized by Google

videt? salutaria Reipublicae erui exempla possent; quoties in ea novas artes, nova commercia alia aetate, alia regione similia, occasio ferret instituere; ne ejus damno, ut fieri plerumque solet, discerent qui ipsam moderantur, sanctiones edere, et

Felix, quem faciunt aliena pericula cautum.

2. Interim unusquisque Nobis elargiatur oportet, certa poni posse principia, ac universalia theoremata, ex quibus corollaria fluunt regimini cujusvis Reipublicae accomodanda. Sic in Physicis, ut de aliis Scientiis taceam, ex generalibus motus, et adtractionis legibus infinita naturae phaenomena deducuntur, licet de his nulla in generali systhemate mentio fiat. Quae quidem clarius patebunt, postquam generalis Delicti natura investigata fuerit, atque enucleata.

CAPUT III.

De Natura Delicti.

Cap. I. *Generalis Natura Delictorum.*
Cap. II. *Delictum juxta Leges Humanas.*
Cap. III. *Ex interna, et externa actione coalescit.*
Cap. IV. *Ex actione externa arguitur.*
Cap. V. *Modus arguendi.*
Cap. VI. *De Conscientia.*
Cap. VII. *De Imputatione.*
Cap. VIII. *Consilium.*
Cap. IX. *An, et quando Delictum solo consilio censendum.*

Digitized by Google

Cap. X. *Qui delictum differat a peccato?*
Cap. XI. *Conclusio.*

I. *Generalis Natura Delictorum.*

1. Diversa Legum indoles a diversis, cuique propriis finibus primario resultat: hinc juxta fines ipsarum, naturam quoque Delictorum variare consequens est. Certe praecipuus, et generalis Legum omnium sive Divinarum, sive Humanarum finis est nostri beatitudo. eo enim omnes tendimus, quemadmodum universa corpora gravitatis vi terrae centrum constanter adfectant. Sed aliam Divinae Leges, aliam proponunt Humanae beatitudinem. Legum Divinarum tum naturaliam, cum positivarum finis praecipuus beatitudo est interminata; finis autem Humanarum *Salus Publica*, seu Societatis tranquillitas, et conservatio (1). A variis ergo Legum finibus varia Delictorum indoles intelligitur.

2. Quod

---

(1) *Puffendorfius* ab ejus Interprete *Barbeyracio*, *et Cl. Genuensi* gravissime reprehenditur, quod opinatus fuerit naturalem Jurisprudentiam non extra ambitum praesentis vitae pertendere, et Theologiae Moralis esse hominem ad sempiternam vitam formare. Humana ratio, cujus lumine Juris naturalis disciplina conficitur, animos corporibus superesse quidem docet, adeoque et vitam sempiternam ea spectat; sed meliori sensu accipiendam *Puffendofii* opinionem monet prudentissimus *Burlamachius*. Nos autem, ut omnem ambiguitatem auferamus, ad primarios heic Legum tum Divinarum, cum Humanarum fines volumus. Ceterum non ignoro: *decere prudentes Magistratus*, ut praeclare inquit *Isocrates in* Areopag. *non tam porticus implere Legibus*, *quam efficere ut Cives insitum animis habeant pietatis*, *& justitiae studium*. Quis autem nescit, atque non experitur Leges Divinas ad praesentem aeque, ac aeternam vitam beatissime transigendam conditas esse: sed

2. Quod si quis effectus perpendat quos pariunt Leges, statim generalem Delictorum naturam adsequetur; generatim quippe iidem a Divinis, iidem ab Humanis Legibus, quibus omnibus Homines actiones suas conformare obligantur, gignuntur effectus. Omnes itaque Leges id in primis praeseferre, ut *imperent*, *prohibeant* (*Dig. Lib.* 1. *tit.* 3. *Leg.* 8.) *permittant* (1) paullo superius animadversum est (Cap. II. §. I.); ac proinde Rerum Criminalium Scriptores generalem Delicti naturam non male perspexisse videntur, quum illud *Commissionem*, et *Omissionem* adversus Leges seu vetantes, seu praecipientes gestam definierint (V. *Ursaya Instit. Crim. Lib.* 1. *Tit.* 1. *num.* 2. *Cap. I.* §. *II. III.*).

II. *Delictum juxta Leges Humanas*.

1. Si autem Legum Humanarum finis expendatur (ad eas enim solum Leges jam nostra heic oratio circumscribitur) facile intelligitur non omnes Hominum actiones ab iis curari; sed illas

---

quid proprie hoc demum est quodcumque degimus aevum? Vanitas Vanitatum!

(1) *Grotius*, eique suffragatus *Puffendorfius permissionem* sic proprie dictam, et in se ipsa spectatam non esse Legis effectum, seu actionem, sed ex parte Legislatoris merum arbitrantur esse actionis defectum. Quod Lege permittitur (sic ipsi ratiocinantur) illud nec praecipitur, nec prohibetur; et ideo Lex, quoties permittit, nil quidquam operatur. Sed hac de re verius, si quid Ego judico, disputasse videntur *Barbeyracius*, *et Burlamachius*, qui Legis essentiam non solum in *praeceptione*, et *prohibitione* constituunt; sed etiam in *Permissione*. Et re quidem vera, ut actiones *prescriptae* a Superiore, atque *prohibitae* per Legem certa ratione ordinantur; ita quoque actiones *permissae* suo modo, suaque natura quodammodo, tacite saltem, definiuntur a Lege.

Digitized by Google

las tantum prohiberi, quae securitatem, et commodum Societatis intervertant: quas inter actiones eae quoque intelligi debent comprehensae, quibus Religio violatur fortius cujuslibet Societatis vinculum (Cap. II. §. IX), et solidius monimentum publicae, privataeque securitatis (1). Praeter igitur eas actiones, quae ut innuimus, securitatem et commodum Societatis intervertunt, nonnullae sunt a Legibus admitti jussae actiones, necessariae in primis servandae Reipublicae, quarum proinde praeteritio ut delictum habenda edicitur. Quapropter actiones, ex quarum commissione, vel omissione (2) nullum Societati detrimentum impendebat, suis Legibus Homines praetermiserunt, et singulorum Civium arbitrio reliquerunt, ac potestati.

2. Verum in Delictis non solum Societatis, sed et Sociorum ratio distincte erat habenda. Nam nonnulla quidem Delicta Societatem directim adficiunt, qualia sunt, quibus ejusdem status labefactatur vel prorsus evertitur; sed longe plura sunt, quibus Cives primario laeduntur, quae ipsa quoque reflexim recidunt in Societatem, in quam,

ut

---

(1) Hoc semel initio nunc dictum. ubique opus erit repe titum volumus.

(2) Generatim illud animadvertendum commissionem, et, omissionem in *Actionum* censum venire apud Jurisconsultos, et rerum moralium Scriptores. Quidquid enim agitur, vel omittitur agere est: primum cuique pronum est intelligere; alterum, si attendatur omissionem nihil aliud revera esse, quam voluntariam nostrarum facultatum suspensionem. Animadversionis utilitas continuo adparet. Ceterum, ne repetitionibus pagina turgescat, omissionum exempla petantur ex *Cap. I. §. III.*

Digitized by Google

ut securius commodiusque viverent, Cives cojerunt (Cap. II. §. VI.). Quare labefactatio et eversio status Reipublicae, laesio et damnum singulorum membrorum, unde illa coalescit, sunt duo veluti limites, quibus universa continentur Delicta. Quaevis proinde actio, quae inter eos non comprehenditur Delictum non est, nec valet ut Delictum traduci, nisi ab iis, quorum fortasse id intersit.

3. Delicta, quibus directim Reipublicae status impetitur, poteris speciatim vocare *Violationes Pacti Socialis*; quae vero Civibus primario nocent, proprie dixeris *Injurias Privatas*.

III. *Ex interna, et externa actione coalescit.*

1. Ago vero, si Delictorum natura velit penitus cognosci, altius repetenda est humanarum actionum oeconomia, seu potius quae superiori Capite cursim attingimus heic perspicuitatis gratia necesse est latius enucleare. Actiones hominum in *mechanicas*, et *morales* distinguuntur. Mechanicae in vitali, et animali functione versantur, quales sunt motus cordis, et arteriarum, humorum secretiones, et excretiones, etc. Morales, quae Legum objecta sunt, in Internas, et Externas partiti sumus (Cap. II. §. IV.). Morales itaque actiones internae aeque, ac externae mechanicarum continenter indigent auxilio, nimirum apta, et facilis organorum dispositio requiritur, ut exserantur: at non omnes actiones mechanicae voluntatis imperio famulantur; nemo quippe omni voluntatis efficacia ossa exempli gratia flexerit, humorum motus acceleraverit,

Digitized by Google

rit, etc. Quod igitur adtinet ad actiones voluntati subjectas; eae aut *directim*, aut *oblique* subjiciuntur voluntati: Quae oblique, non ipsae propriae subsint legi morali; sed eae dumtaxat actiones, quas circa illas agit, vel omittit Voluntas (V. *Cl. Genuen. De Jur. et Off. Lib. I. C. XV.*). Ita respiratio, quae functio mechanica est, oblique voluntati subest, et si a caussis mere mechanicis impediatur, itaut sequatur mors, nihil in eo est, quod crimini verti possit: sin vero voluntarie spiritum cohibeamus, itaut emoriamur, nostri sumus homicidae, quemadmodum de servis Angalonensibus a *Galeno* perhibetur.

2. His positis nemo sane non sentit, atque experitur actionum moralium oeconomiam ita se habere, ut actiones externae ab internis pendeant actionibus, atque ab his semper proveniant. Quaevis igitur actio moralis a duplici caussa producitur alia *morali*, alia *physica*: haec, nempe corpus exsequitur quidquid ab illa, scilicet a voluntate determinatur. Oportet enim, ut facile constat, primo voluntatem praelucente intellectu decernere quod foris exseritur; secundo instrumenta ad exsequendum necessaria proportionate voluntatis nutui respondere (1). Si paralysi detentus Tibur velim petere, membrorum recuperata agilitate nolim, nunquam Tibur invisero. Quare liberae quaecumque hominum actiones externae non modo factis ipsis extrin-

(1) *Salustius de Bell. Catil. in princip.* „ Nostra omnis vis „ in animo, et corpore sita est: animi imperio, corporis ser„ vitio magis utimur.

Digitized by Google

secus admissis, sed etiam ex internis coalescunt actionibus, nec non ab utrisque Delictum consequenter arguendum.

IV. *Ex actione externa arguitur*.

Hominibus a statu naturae in Societatis statum coalescentibus, ut securius, commodiusque vitam degerent, ab internis hominum actionibus nihil metuendum. Ita enim a natura comparati sumus, ut nullum, nisi ab externis actionibus, proprie Nobis ab Hominibus possit reale damnum obvenire. Si omnes *Graeci*, nedum ii, quorum intererat, excidium *Troiae* tantummodo cogitassent, ea nondum eversa fuisset,

Trojaque nunc stares, Priamique arx alta maneres
(*Virgil.* Aeneid. lib. II.)

Sed licet nocerent Hominibus cogitationes, eorum tamen aciem effugerent; quum nequeant internos aliorum motus introspicere, et alieni animi, non nisi ab externis actionibus conjecturam facere valeant plerumque fallacem (V. *La Chambre Caract. des Passions*). Brevibus adeo est circumscripta limitbus acies humani ingenii! *Aliter ergo Leges, aliter Philosophi tollunt astutias* (*Cicero de Offic. Lib. III.*) *Leges quatenus manu tenere res possunt, Philosophi quatenus intelligentia, et ratione* (1).

V. *Mo-*

(1) Non ergo convenit Jurisprudentiae, neque est ex usu Fori, quod *Seneca* scribit *de Consol Sapien. cap.* 7 *Si quis cum uxore sua, tanquam aliena, concumbat, adulter erit; quamvis illa adultera non sit*. Sic Philosophus, non ita Jurisconsultus.

V. *Modus arguendi*.

1. Quae cum ita sint, jam de actionis externae honestate, seu turpitudine, justitia, ac injustitia arguendum prius est, ut actio jure possit argui pro Delicto. Cujusvis actionis arguitio perfecto semper syllogismo continetur: In majori propositione *Lex*, in minori *Actio*, in conclusione *Sententia* continetur (V. *Heinec. De J. N. et G. Lib. I. cap. II.*). Lex imperat, prohibet, permittit (§. I.). Actio vel quod a lege imperatur omittit, vel quod prohibetur committit, vel demum exsequitur, quod permittitur. Actio omissa juxta Legem, et commissa contra Legem Delicto adscensetur; permissa vero a Lege, omitti et committi agentis arbitrio relinquitur. *Judae* racionatio in exemplar perfecti syllogismi veniat. Sic enim inquit: *qui innocentem prodit sanguinem male agit*, en *Legem*, quae veluti fax quaedam praecedere semper debet; *id ego feci*, en *Actionem*, cujus definitio necessaria, ut cum Lege conferri possit; *Ergo male egi* (*Matth. cap. XXVII. v.* 4.) en denique *Sententiam*.

2. Ratiocinatio, qua actio vel criminosa, vel permissa statuitur, quatenus circa proprias actiones versatur, dicitur *Conscientia*; quatenus autem circa alienas instituatur ab iis, quibus res humanas seu ratio, seu fors moderandas obtulerit (1), appellari solet *Imputatio*. Utraque, ut jam liquet ex dictis, nihil aliud est, quam Legis ad actio-

 nem

(1) Heic ad Legum interpretationem volo; cui tamen illa jure exercenda sit, et quibus regulis, nondum ordo postulat ad trutinam revocare.

Digitized by Google

nem applicatio, quae fit unam cum alia comparando, unde actionis *Merita* statuantur (1). Omnis actio, quae pro delicto ventilatur vel a Lege difformis, vel cum ea conformis invenitur; ac proinde in primo casu decernenda *Poena*, in altero *Libertas* (2).

VI. *De Conscientia*.

1. *Conscientia*, sive *antecedens*, quae de actionibus nondum editis, sive *consequens*, quae de actionibus jam editis ratiocinatur, est vel *Recta*, vel *Erronea* (3). In ratiocinatione de bonitate, seu

---

(1) Alienarum actionum Merita decerni rationi, et singulorum commodo est maxime consentaneum: contra propriarum Philautiae opponi videretur; sed facilius est Judicem nefarium, quam Conscientiam somnolentiam invenire. Adeo sui semper similis Natura, adeo sibi saepe repugnans Homo.

Exemplo quodcumque malo committitur, ipsi
Displicet auctori. Prima hae est ultio, quod se.
Judice nemo nocens absolvitur, improba quamvis
Gratia fallaci Praetoris vicerit urna.

Juvenalis Sat. XIII.

(2) Communis heic de actionibus meritoriis gliscit error, actiones justas *praemio*, *poena* injustas adficiens. Verum toto coelo diversa est praemiorum theoria. Praemia aut mera gratia a Legislatore promittuntur, aut debentur actionibus. I. quibus homines a Lege non obligantur, et unde generalem aliquam utilitatem Societas capit. II. quae Reipublicae commodo necessariae reputantur, sed difficilem involvunt exsecutionem. V. *Libellum* Neapoli editum *delle Virtù, e de' Premj*. DEUS quidem, qui ipsa summa bonitas est, Leges tum naturales, cum positivas non sui, sed hominum caussa praescripsit, eosque perquam felicissimos esse voluit: hoc sensu justae hominum actiones meritoriae sunt, et praemia meritum dici possunt ratione imputationis, non ratione Legislatoris; quoniam ex mera ipsius gratia illa proponuntur.

(3) Non unam profecto Conscientiae partitionem fecere Philosophi: Nos modo, ne limites Operis praetergrediamur, ge-

Digitized by Google

seu malitia actionis si una syllogismi propositio fuerit falsa, conscientia erit erronea; sin omnes verae fuerint, dicetur recta. Ratiocinationem *Catilinae*, quae conscientiae consequentis erat, et *Horatii* ratiocinationem, quae erat antecedentis, exempli loco ponamus. Is, qui in Rempublicam conjuraverat, ut privatam suam sustentaret inopiam, recte ratiocinabatur, aut sibi luendas poenas facinoris, aut moriendum in bello, nisi victoriam referret (*Sallustius de Bell. Catilin.*). Contra hic victoria de *Curiatiis* relata, erronee judicabat licere sibi sororem necare, quod magis ipsa doleret Sponsi nece, quam laetaretur Fratris, atriaeque triumpho (V. *Livius lib. I. cap. X*). Erat ergo Catilinae conscientia recta, erronea Horatio: nimirum alter Legem noverat, noverat actionem, et actionem adamussim cum Lege comparabat: alter, ut falso Legem posuerat, sic falso et actionem, et sententiam deducebat (1). Ex

---

nerales, et nostris principiis necessarias solum proponimus; reliquas, ut feret occasio, declaraturi. Nemo, meo quidem judicio, rem delicatiori acu tetigit, quam Cl. *Burlamachius* in magno Juris Naturae, Gentium, et Civilis Opere, quod Gallico idiomate post ejus fata editum habemus. Et neminem adeo in Scholis peregrinum puto, quem aeternae lateant hac de re dissensiones inter sacros rerum moralium Interpretes superiori saeculo potissimum ortae, necdum nostro bene conciliatae.

(2 *Horatium* tamen a Sororicidio absolutum prodit Historia. Duumviri quidem judicarunt Horatium perduellem: contra Populus, ad quem is provocaverat, existimavit, puellam, quae Patriae caritatis immemor romanum hostem luxisset, Reipublicae inimicam habendam esse; adeoque jure caesam videri. Sed quaestio ne rite proposita Duumviris Populoque, nec ab utrisque recte definita. Duumviri Horatium condemnantes nullam ejus erga Patriam meritorum justissimam ha-

Ex quibus patet duo potissimum ad conscientiam rectam requiri: primum ut Leges ipsa calleat, et earum extensionem sciat dimetiri; alterum ut sciat actiones dignoscere, et cum Legibus comparare.

2. Rursus inde sequitur conscientiam erroneam esse, tum si nulla unquam Legum notitia ipsi fuerit obversata, cum si falsam, et a natura Legum discrepantem notitiam conceperit. Hinc in adplicatione Legis ad proprias actiones conscientiae luminibus officiunt *Ignorantia et Error*, de quibus fusius suo loco. Id modo ad Delicti naturam intelligendam necessario praemittendum, *Ignorationem*, qua ignorantiam, erroremque complectimur, esse *vincibilem*, aut *invincibilem*, ideoque hanc *involuntariam*, illam vero *voluntariam*.

VII. *De Imputatione*.

1. *Imputatio*, quandoquidem in actiones aliorum incidit (§. VI.) generali firmissimoque nititur axiomate: ut actio jure possit imputari duo necessaria sunt omnino, et ut *intelligatur*, et ut *libere agatur*. Intellectum, et voluntatem actionum moralium principia esse tenendum est (Cap. II. §. IV.). Intellectus in actionem influit conscientia actionis, et legis; Voluntas libertate electionis (*Genuens. ubi supra*). Quo pacto, Conscientiae vidimus officere Ignorationem (§. ante-

buere rationem. Populus eumdem absolvens visus est in *Horatia* virtutem requirere, quam a puella, et sponsa, et viri desiderio flagrante nimis severe, frustraque etiam exposcas. Quaeri ergo debuisset an recens Horatii meritum ejus facto obstaret. Hoc sane ab illo summopere vincebatur.

Digitized by Google

tecedent.), eodem officit *Vis Externa* libertati (1). Vix externa, et Ignoratio actiones pariunt invitas, et non secus ac illa, haec quoque Delicti notam arcet. *Ovidius*, ut magisterio patrocinium Amoris adjungeret, furentem *Junonem* increpans *Calisto* formam inique mutantem, ait:

Quid facis? invito pectore passa Jovem est.
Ovid. Fastor. lib. II.

Actiones itaque, quae ex Ignoratione, et Vi externa proficiscuntur, nisi qui egerit alterutrius rei caussa moralis fuerit, imputari omnino nequeunt; et idcirco eas a quoquam criminari absurdum foret, ac iniquum (2).

2. Dixi nisi Ignorationis, et Vis externae *caussa moralis* quis fuerit. Quid igitur ea sit, quousque se porrigat, videre par est. Caussa moralis actionum is habetur, qui eas partim, aut omnino ex suae voluntatis determinatione producit, sive ipse *auctor immediate* suis viribus, sive *caussa mediate* aliena opera easdem exsequatur (V. *Burlamaq. Princip. du Droit. Nat. Part. II. Chap. X.*). Hinc si quis seu propria, seu aliena manu ad hominis internecionem utatur, semper homicidii caussa moralis erit. Sic caedis Phyllidis aeque *Demophoon*, ac *Phyllis* ipsa imputabiles.
Ille

---

(1) Praeter Libertatem, de qua *Cap. II. §. IV.* habet quoque Voluntas facultatems ibi inhaerentem sponte agendi, quae vulgo dicitur *Spontaneitas*. Quid de ea sentiam, et quam ipsa lucem sit huic loco feneratura, videbimus Cap. VIII. hujus Libri.

(2) *Aristoteles Nicom. III. c.* 1. δοκεῖ δὲ ἀκούσια εἶναι, τὰ βίᾳ, ἢ δι' ἄγνοιαν γινόμενα *Videntur invita ea esse, quae aut vi, aut ignoratione efficiuntur.*

Ille necis causam praebuit, ista manum.
Ovid. Haeroid. Epist. 2.

VIII. *Consilium.*

1. Non rerum exitus sed hominum consilia (*Cic. pro Milon. Dig. lib.* 48. *tit.* 8. *Leg.* 14.) puniuntur (1) Etenim aliquando ab optimo consilio pessimus exitus, interdum optimus exitus a pessimo consilio dimanat. Testis *Milo*, qui *Clodium* interficiens privatae vindictae ergo, Patriam a peste liberavit. Testis *Varro*, qui ut periclitanti Reipublicae opitularetur, apud Cannas temere adversus *Annibalem* praelium commisit, et Romam in extremum discrimen adduxit. (*Livius Decad.* III. *lib.* 2. *cap.* 26.) Quapropter ut actio imputetur, duo, ut scribit *Antonius Genuensis*, (*Tom. IV. Metaphys. cap.* XV. §. 11.) quemadmodum in conscientia recta, necessario requiruntur, legum peritia, ut earum tota vis atque extensio animo comprehendatur, et actionis cognitio quoad omnes ejus circumstantias, ut constet utrum vere cum Lege congruat, an non. Innumerae prorsus circumstantiae efficere possunt, ut actio in genere videatur imputabilis, minime tamen in specie: hae vero omnes commode rediguntur ad quaedam summa capita, videlicet ad Legum interpretationem, de qua ubi de Judiciis Criminalibus, ad Ignorationem, et Vim externam, Caussaeque moralis differentiam, de quibus supra (§. VI. VII.) diximus, et fusius infra (*Cap. VIII. IX.*) iterum dissere-

(1) *Paulus Lib. V. Recept. Senten. Consilium uniuscujusque*, scribit, *non factum puniendum*.

seremus. Sed quoniam heic ea sectamur, quae ad generalem Delicti naturam pertinent, sive de vi externa, sive de ignoratione, seu de caussa actionum morali sermo sit, in omnibus animi consilium praecipue spectandum; idcirco quid illud sit breviter exponamus.

2. *Consilium* Nobis est, non solum excogitatum delinquendi propositum conscientiae malignitate suffultum; sed etiam voluntaria negligentia rerum agendarum, vel omittendarum. Si quid ex proposito agimus, aut omittimus, quod juxta Leges praeteriri, vel agi debeat *Dolus* est, eaque actio, et omissio maxime imputabilis. *Pausanias* dolo Spartam, Graeciamque in potestatem *Xerxis* tradere conatus, ab Ephoris in aede *Minervae* merito est inclusus, ex qua semianimis elatus vita decessit. (V. *Nepos in ejus vit.*) Si quid vero voluntaria negligentia facimus, vel praeterimus, unde licet non ex proposito, Delictum tamen mediate sequatur, *Culpa* est, justissime item obnoxia imputationi. *Cicero*, si Catilinariam conjurationem neglexisset, futura Reipublicae ruina ejus culpae verti jure potuisset; quandoquidem ipsi suprema Reipublicae gubernacula, Consulatum detulerint aequi bonique Cives (1). Quibus ex rebus haec ex doctrina contrariorum conficitur regula generalis, scilicet, actiones doli culpaeve expertes, expertes Legum imputationis pariter, et continenter reputandae, ideoque Deli-

cti.

(1) Praeclare idèm *Cicero*, inquit, *Orat. in Pison.* „ An potest ulla esse excusatio non dicam male sentienti, sed sedenti, cunctanti, dormienti in maxime Reipublicae motu Consuli? „

cti. Sic apud *Herodotum* (*Histor iar. lib.* 1.) *Adrastus*, qui dum jaculum in aprum vibraret, *Atym* filium *Croesi* interemit, casu non dolo compertus homicida ab *Atydis* patre sapientissimo Lydorum Rege sua donatur libertate. Sic apud *Livium* (*Histor. lib.* 1. *cap.* 58.) *Lucretiam* consolantur Amici, animadvertendo mentem peccare non corpus, et unde consilium abfuerit culpam abesse.

IX. *An, et quando Delictum solo consilio censendum?*

1. Quaesitum ergo fuit an, et quando Delictum solo consilio censendum? Vulgatissimum illud Legum Civilium axioma *cogitationis poenam nemo patitur*, (*Dig. lib.* 48. *tit.* 19. *Leg.* 18.) huc nodi vindex referri solet: sed et delinquendi consilium juxta Romanas Leges sceleris instar aliquando fuisse, ad ea, quae de conscientia latronum sancita sunt, compellari potest (1). Nec desunt exempla, quibus sola facinoris consilia apud

(1) *Cujacius* quem honoris caussa nomino, *lib.* VIII. *cap.* 22. *Obs Jur. Civil.* axioma *cogitationis poenam neminem pati* restringendum esse, atque intelligendum voluit dumtaxat de poena Edicti Praetoris: *Quod quisque Juris in alium statuerit ut ipse eodem utatur*: docuitque in aliis caussis non tantum effectum puniri, sed etiam voluntatem: Et hunc esse Romanorum ritum addidit *Servium Honoratum* scribere *VI. Aeneidos* in illum locum.

Ausi omnes immane nefas, ausoque potiti.

Sed Cujacium haud recte interpretatum fuisse *Virgilii* Commentatorem, acute, docteque animadvertit Cl. *Binkersoekius Obser Jur Rom. Lib. III. cap.* 10. Quippe potest Servius intelligi, ac si dixisset ritu Romano non puniri solum eventum, puta si casu mero nocitum sit, sed si adfuerit voluntas, animusque nocendi, ut rescripsit Imperator *Antoninus in L.* 1. *Cod. ad L. Cornel. de Sicar.* Vel ita fuissent Servii verba acci-

apud diversas Gentes, nec satis barbaras, nec satis humanas a coercitione immunia non abiisse compertum est. (V. *Grotius de J. B. et P. lib. I. cap.* xx. §. 18.) Verum enim vero Leges, sanctissima hominum foedera, a jure, et natura, non a facto, et abusu omnem vim suam nanciscuntur. Nullum factum tam turpe, tam immane, tam efferum excogitari potest, aut fingi, quod Historiae auctoritate firmari non valeat; eaque ratione si cui Tyrannidem in systhema redigere volupe fuerit, satis et abunde imperia Tyrannidis Historia suppeditabit. Quo circa nihil mirum si cordatiores Jurisconsulti, recta et humaniori Philosophia duce, morem sola consilia puniendi tantopere exprobaverint. Quamquam vero eorum nonnulli rem ultra nimis, quam par est, ut Ego quidem sentio, protulisse quodammodo videantur.

2. In duas haec quaestio partes scindatur oportet, ne specie veritatis error imponat. Consilium patrandi facinoris aut in sola mente latet, necdum ullis verbis, vel factis extrinsecus sese manifestavit; aut aliquo actu mechanico, vel sermone foris quidem erupit; sed noxae realis effectu caruit. Si primum, consilium delinquendi extra Legum humanarum imputationem vagatur (1), utpote nec hominibus nocere cogitationes,

---

pienda, scilicet eam demum voluntatem puniri ritu Romano, quam exitus sequutus est, cum non de *ausis* solum Virgilius meminerit, sed *de ausis, ausoque potitis*.

(1) *Quis aequum censeat* (inquiebat *Cato* ad Senatum) *quemquam poenas ob eam rem dare, quod arguitur male facere voluisse? Nemo opinor... Quid nunc; et quae Lex est tam acerba, quae dicat: Si quis plus quingenta jugera habere volue-*

Digitized by Google

nes, nec sub hominum aciem has cadere ostensum fuerit (§. III.), quod universali, et indubia experientia (V. *Bodin. de Republ. lib. II.*) confirmatur (1). Si alterum, Reipublicae certe interest, ut in hujusmodi consilium inquiratur; et tunc quaestio tam late patet, ut eam separato Capite pertractare consultum duxerim.

X. *Qui Delictum differat a peccato.*

1. At vero memores homines imbecillitatis naturae suae actiones numero non paucas Legum coercitione siverunt immunes abire, quae quamvis possent Societati, Civibusque dannosae, ideoque imputabiles videri; nihilominus fere sunt hominibus inevitabiles, quas ideo frustra insectarentur Legumlatores (2). Quin immo quamplures inju-

---

rit, tantum damni esto. Atqui Nos omnes plura facere volumus, atque id nobis impune est. A. Gell. Noct. Attic. Lib. VIII. *cap.* 3.

(1) Quid ergo de *Dionysio* dicemus? hic *Marsiam* quemdam vita privari jussit, quod ipsum jugulare somniaverit, inquiens, nunquam id somniaturum fuisse; nisi facere vigilans cogitasset. *V. Plutarchus in Vita Dionys:* C'etoit „ subjun-„ git *Montesquieu Esprit des Loix Liv.* XII. *chap.* XI. une gran-„ de tirannie: car, quand meme il y auroit pensè, il n'avoit „ pas attentè Les Loix ne se chargent de punir, que les „ actions extèrieures.

(2) *Plutarchus in Solone.* Αεῖ δε' προ'ς το' δυνατὸν γραφεσθαι το'ν νο'μον, ει' βȣ'λεκαι χρησι'μως αλλά μη' πολλȣ̀ς ἀχρίστος κολάζειν. *Oportet Legem scribi secundum id quod obtineri potest, si quis velit paucos utiliter, non multos inutiliter punire: Auctor Dei Delitti, e delle Pene* §. xl. „ Non è possibile il ridurre la turbolenta attività degli uomi-„ ni ad un ordine geometrico senza irregolarita, e confusio-„ ne. Come le costanti, e semplicissime leggi della Natura „ non impediscono, che i Pianeti non si sturbino nei loro „ movimenti; così nelle infinite, ed oppostissime attrazioni

Digitized by Google

injustae actiones externae a Divinis Legibus interdictae, praetermissae sunt Humanis Legibus: contra vero multas suis legibus Homines interdixerunt actiones Legibus Divinis licitas, atque permissas. Actiones, quas Humanae Leges minime criminantur, humanitatis officia tantum laedunt, puta ingrati animi vitium, ambitio, misantropia, (V. *Guoget de l'origin. des Loix, et du Gouvern. Liv.* 1. *Ch.* 1. *art.* 2.) avaritia, etc., (1) quae omnia ab humanae Naturae lapsu repetenda esse, nemo, cui sanum sinciput, inficiabitur.

2. Atque ex dictis in apricum profertur *Peccata* sic proprie dicta (*Cap. I. §. V.*) non verbo tantum, sed re quoque differre a Delictis, quae duo plerique Scriptores turpiter confundunt. Nam licet injustae sint internae aeque, ac externae actiones a Divinis Legibus discrepantes; non omnes tamen inter injustas actiones externas Delicta sunt, sed eae solummodo, quibus publica tranquillitas Societatis *et consequenter etiam Religio, quae ejus est validissimum fulcrum*, vel privata Civium securitas perturbatur (§. II.) Semper

---

„ del piacere. e del dolore non possono impedirsene dalle „ Leggi umane i turbamenti. e la confusione „.

(1) Ad rem *Seneca de Ira lib. II. cap.* 27. „ Quanto latius „ officiorum patet, quam juris regula! quam multa pietas, „ humanitas. liberalitas, justitia, fides exigunt, quae omnia „ extra Tabulas sunt. "! Quadrat heic alterius *Senecae* Poetae sententia *in Troad.* v. 334.

Quod non vetat Lex, hoc vetat fieri pudor:

„ Nam quae facta laedunt pietatem existimationem, verecundiam nostram, et ut generaliter dixerim contra bonos mores fiunt, nec facere nos posse credendum est „: *Leg.* 15. *Dig. De Condit. Instit.*

Digitized by Google

per est, exempli gratia, mentiri peccatum: *Sit*, enim divino documento praecipitur Christifidelibus, *sermo vester est est, non non*. (*Matth*. v. 37.) Attamen non omne mendacium crimen evadit, sed illud solum pro delicto Legibus interdum habetur, quod nocet publicae, privataeque securitati (V. infra *Cap. IV*. §. 8.). Verum enim vero omnia ferme Delicta utique sunt peccata, quum Jus Naturale praescribat, jubeatque diserte Deus, ut Homines pareant justis Civilibus Legibus, quae vi pacti socialis a Publica Societatis Potestate feruntur; nisi Leges Civiles Sacris, Divinisque Legibus adversentur (1). Peccata quidem, cujusvis generis demum ea sint, et noscit, et ulciscitur Deus: Delicta vero, siquidem vincula abrumpunt, quae homines continent in Societate, notantur ab iis, et poenis plectuntur, ac vindicantur.

XI. *Conclusio*.

1. Ex iis, quae huc usque dicta sunt, absolutissi-

---

(1) Hoc casu quisque Deo magis, quam hominibus obsequi debet, quemadmodum olim *Macabaei*, dein invictissimi *Martyres* egerunt: quin immo vel Ethnicorum ea sententia fuit, *summum esse nefas animam praeferre pudori*, ita ut admiratione dignum videatur Christianorum nonnullos Evangelica luce caecutire. Apud veterem Graecum Poetam *Antigona*, quae fratrem *Polinicem* humari curaverat contra jussum *Creontis* Regis Thebarum, huic sciscitanti cur suam ausus fuerit legem violare respondit:

Οὐδὲ σθένειν τοσοῦτον ᾠόμην τὰ σὰ
Κηρύγμαθ', ὥστ' ἄγραπτα κἀσφαλῆ θεῶν
Νόμιμα δύνασθαι θνητὸν ὄνθ' ὑπερδραμεῖν

Neque valere tantum putabam tua Edicta, ut non scriptas, et firmas Deorum Leges posset Mortalis, qui esset, transgredi. Sophocl. Antigon. v. 436. *et seq*.

Digitized by Google

tissime, ni fallor, Delicti naturam, seu essentiam mihi videor delineasse. Vidimus quam in Delicto partem habeant hominis facultates, quomodo, et quantum in illud Societas influat. Quae, quoniam eo pertractata sunt ordine, ut seorsim considerata distincte cognosci possent; operae praetium erit, opinor, heic vela contrahere, et quae hactenus fuso calamo exaravimus, uno velut ictu repraesentare. Is enim est finis analyseos, ut veritates particulares demum in generalibus, tanquam in centro, coadunentur.

2. *Quaevis* igitur *humana actio externa, ab interna dependens, homini conscia, libera, consilio facta, adeoque imputabilis, sive immediate sive mediate perfecta, Societatis tranquillitatem* (adde et sanctitatem Religionis, a qua, ut praedixi (§. II.), Societatis tranquillitas vel maxime pendet) *et Sociorum securitatem ac commoda laedens* (V. *Le Dictionaire Enciclop. art. Crime*) *Delictum est*.

3. Hinc fit manifestum duplici via a vero illos aberrare, qui Delicti naturam ab omnibus hisce simul sumptis haud quaquam desumunt. Quippe nonnullos invenies rerum criminalium Scriptores, qui Delictum a solo Societatis, et Sociorum damno aestimant; (1) plurimos vero, qui dumtaxat ab

(1) In hunc scopulum incidisse videtur notissimus *Auctor dei Delitti, e delle Pene*. Supervacaneum est monere Lectorem destrui omnem humanarum actionum moralitatem, ubi Delictum a solo Societatis, et Sociorum damno aestimetur. Id namque in oculos statim incurrit vel leviter tenenti nostra principia. Sed de toto hoc argumento alte Nos, fuseque disputabimus Cap. XIII. hujus Libri, ubi memorati Scriptoris doctrina ex professo refutabitur, eaque Lector inveniet, quae ad hunc illustrandum locum poterit opportune transferre.

ab animo delinquendi citra publicam, privatamque noxam Delictum illico arguunt. Verum enim vero utrosque decipi (*excipe in crimine haeresis*) is facile deprehendet, qui et intellexerit quae a Nobis tum isto, quam superiori Capite tradita sunt, atque enucleata, et heic ad ea voluerit sedulo, ut par est, animadvertere. Quisquis legit semper oportet, ut cogitet plura, quam legat.

CAPUT IV.

Conatus delinquendi an, et quando Delictum?

Caput I. *Definitio.*
Cap. II. *Conatus Delicti absolute Delictum non est:*
Cap. III. *Deliito tamen non vacat omnino.*
Cap. IV. *Quando Conatus debeat pro Delicto cen-censeri perfecto, et absoluto.*
Cap. V. *Digressio ad Leges Romanas.*
Cap. VI. *Conjuratio.*
Cap. VII. *Arma.*
Cap. VIII. *Calumnia.*
Cap. IX. *Scopelismus.*
Cap. X. *Conatus distinguitur in proximum, & remotum.*
Cap. XI. *Conatus quando, & quomodo puniendus.*
Cap. XII. *Ordinariis poenis animadvertitur in species voluntatis expressas a Legibus.*
Cap. XIII. *Consuetudo puniendi.*
Cap. XIV. *Transitio.*

I. *De-*

Digitized by Google

I. *Definitio*.

I. QUamquam nihil sit metuendum Hominibus ab improbis aliorum Hominum consiliis, utpote quae eis nocere non possunt (*Cap.* III. §. IV.); si tamen ea coepta fuerint extrinsecus prodi, et aliquo actu mechanico, vel sermone exequutioni mandari; profecto ipsorum interest in hujusmodi consilia inquirere, et ad conatum attendere delinquendi. Tunc enim incipiunt hominibus nocere flagitiosa aliorum consilia, et a delinquendi conatu aliqua persaepe realis noxa derivat in homines, quam avertere, et vindicare finis exigit Civilis Societatis; cujus quoque salutem non raro seditiosa consilia inique manifestata, et ausa facinora in discrimen adducunt. Postquam igitur Delicti naturam exequuti fuimus, et commodum heic, et necessarium Nobis visum est peculiari Capite intactam (1) adhuc

(1) Ordinatam de conatu delinquendi tractationem, rem Jurisconsultis, qui ante Nos sunt in Jure Criminali versati, quantum scimus, intactam adhuc, ex suis principiis heic deducere, et in systhema aliquod redigere adgredimur. Qui soli huic rei aliquam impenderunt operam *Felinius Sandaeus* non obscuri nominis inter veteres Canonistas, et *Menochius* Auctor non indoctus de casibus colligendis, quibus Civili, et Canonico Jure conatus perfecti criminis poena vindicatur, magis, ut moris est apud vulgares Interpretes, solliciti, quam de principiis extitere. V. *Felin. Tom.* 3. *Oper. columnn. mihi* 1127. *Menoch. de arbitr. Judic. cas.* 360. Tu interea benevole Lector, si haud invenias rem expectationi tuae parem, animadvertas velim veniam mereri aliquam, qui per salebrosam primi viam straverunt. Quod

si quid novisti rectius istis
Candidus imperti: si non, his utere mecum.
Horat. *lib.* I. *Epist.* VI.

Digitized by Google

adhuc, et quae late admodum patet (*Cap.* III. §. IX.) proponere, et examinare Quaestionem *Conatus delinquendi an, et quando Delictum?*

2. Sed ne nominis ambigua lataque significatione decipiamur, praestat duplicem distinguere speciem Conatus, Conatumque definire, cujus aggredienda tractatio. Conatus, ut recte distinguit *Dionysius Gothofredus*, (*in not. ad Leg.* 18. *Dig. de poen. n.* 49.) alter extremis suis, ac fini conjungitur; in mediis haeret alter, quae ad extrema tendunt, finemque propositum. Ille, siquidem criminosum continet factum, nullatenus distinguitur a delicto, et ambigi nequit, quin delictum sit perfectum, atque absolutum. *Sexti Tarquinii* flagitio nil defuit, qui conatus blanditiis, terrore expugnare *Lucretiam*; tandem obstinatam ejus vicit pudicitiam. (*Livius lib.* 1. *cap.* 22.) De posteriori autem specie Conatus a Nobis sermo instituitur, primumque nunc quaeritur, an scilicet sit delictum voluntatem delinquendi incipere aliquo actu assumpto, ut loquitur J. C *Tryphoninus*, (*Dig. lib.* 50. *tit.* 14. *Leg.* 225.) extrinsecus prodere, et niti ad eam pervenire admittendam actionem, quae aliquod praesefert Delictum. *Clodius*, exempli gratia, ut *Pompejam Caesaris* adulteraret, muliebri amictus veste, sexumque mentitus, irrepsit in operta *Bonae* Deae: Quaeritur an adulterii reus, quod tentaverit, conatusque fuerit adulterare?

II. *Conatus Delicti absolute Delictum non est.*

1. Si lubeat igitur initio cognoscere, utrum conari delinquere delictum absolute debeat existi-

mari,

Digitized by Google

mari, in antecessum oportet quid sit delictum prae oculis rursus habere, et delicti essentiam cum ejusdem conatu aequa lance pensitare. Delictum, ut supra tradidimus, est humana actio externa, ab interna dependens, homini conscia, libera, consilio facta, adeoque imputabilis, sive immediate, sive mediate, perfecta, Societatis, et Sociorum securitatem, ac commoda laedens (*Cap. III.* §. 11.). Jam vero quisque intelligit exposcere quidem Reipublicae salutem non conari Cives publicam, privatamque securitatem, et commoda laedere: sed nemo non percipit commune bonum omnino requirere, ne Cives Societatis, Sociorumque securitatem, et commoda reapse laedant, atque intercipiant. Sic interfuit dubio procul Reipublicae Nobiles Adolescentes inita conjuratione haud tentasse excussam paullo ante *Tarquiniorum* tyrannidem *Quiritium* cervicibus rursus imponere (*Livius Lib. II. cap.* 2.): Verum enim vero longe magis ejusdem interfuisset *Caesarem*, quam erat conatur opprimere libertatem, temerario, felicique ausu non extinxisse. Conatus ergo facinorum, si cum salute Reipublicae contendatur, Civiumque securitate, a delictis vel maxime distinguitur (1). Qui enim poterit dici delictum

 appa-

(1) Tantum profecto quod intercedit discrimen Delictum inter, et Conatum Delicti sapientissimos illos veteres Romanos Juris Consultos latere non poterat. Itaque unus ex eis *Ulpianus* delictum a conatu delicti probe distinxit, neque hunc esse delictum patenter indigitavit *Leg.* 1. *Dig. quod quisque jur.* scribens *Nil obesse conatum, cum injuria nullum habuerit effectum:* Recentiores vero inter Juris Peritos doctissimus *Alciatus Commens. ad Leg.* 53. *num.* 39. *Dig. de U. S.* distinctionem

apparare, vel incipere idem esse, ac illud apparatum, coeptumque absolvere, atque perficere; cum magis intersit publici boni a Civibus delicta non patrari, quam haud conari delinquere Cives (*V. Cl. Risi Animad. ad Crim. Jur. p.* 93.), plusque laedi communem securitatem, et commodum a delictis, quam a conatibus delictorum?

2. Praeterea, quam agunt actionem, qui conantur delinquere, ea actio non est, quae aliquod praesefert delictum; sed actio dumtaxat illius actionis praeparatoria. Scilicet, quamvis assumpto actu inchoetur delictum; tamen adhuc superest quid agatur, ut vere possit dici delictum patratum fuisse, atque perfectum. Quamobrem patet conatum delicti distingui a delicto, nec ipsum esse crimen (1) de quo quaeri contigerit.

III. *Delicto tamen non vacat omnino.*

Verumtamen nemo ibit inficias consilium delinquendi extrinsecus prodere, conarique delinquere rem non esse sceleris puram, nec omnino vacare delicto; sed criminis nota, maculaque esse

---

conatus, et criminis luculentissime extulit sequentibus verbis: *Aliud est crimen, aliud Conatus, hic in itinere, illud in meta est. Sed ubi Jure poena irrogatur, oportet perfectum fuisse crimen: quod et in Legibus Municipalibus observatur, quia interpretationem extra verborum vim non recipiunt.*

(2) His Legis Divinae verbis: *Qui percusserit, et occiderit hominem morte moriatur. Levitic.* 21. differentia innuitur, quae interest delictum inter, conatumque delicti. Nam frustra duo illa verba: *qui percusserit, et occiderit:* Divina Lex distinxisset, si conatus caedis, qui satis exseritur percussione, idem reputaretur cum caede, sufficeretque ad caedis ultionem. V. *Gonzal. in cap.* 1. *de praesumpt.*

esse aliquantisper infectam (1). Quandoquidem summopere differunt delinquendi consilium, propositumque continuisse animo inclusum, et istud licet postea haud undique impletum; nihilominus extra mentem exeruisse, et aliquo actu mechanico exequi coepisse conari (V. *Coccej. Dissertat. Proem. XII. in Grot. lib.* 5. *cap.* 5. §. 513., *et seq.*). Quae siquidem animo latent flagitiosa consilia, praeterquam quod humani ingenii aciem effugiunt (*Cap. III.* §. *IV.*); nullatenus possunt hominibus nocere (*Cap. III.* §. *IX.*). At quae executioni sunt coepta mandari consilia delinquendi persaepe nocent hominibus (§. I.), et si usque ad exitum perducantur, jam delicta erunt perfecta, atque absoluta. Et quamquam conatu criminum non adeo publica, et privata intervertatur securitas, quemadmodum intervertitur, atque destruitur criminibus ipsis perfectis, atque absolutis; eo tamen communis tranquillitas, Civiumque pax improbe perturbatur. Quae cum ita sint, licet conatus cujuscumque delicti distinguatur a delicto, nec ipsum sit crimen (§. II.), sed ejus solum adparatus, vel inchoatio (§. I.); nihilominus ad illud quam proxime accedit, et delicto non vacat omnino. Quod Poetae indicatum voluerunt fabula *Orionis* venatoris, qui *Dianam* stuprare tentavit, cujus meminit *Horatius* (*Lib. III. Od.* 4.) canens

. . . . *integrae*

---

(1) Egregie *Seneca lib. in Sapient. non cadere injur. cap.* VII. *Aliquis*, inquit, *mihi venenum dedit, sed vim suam remixtum cibo perdidit: venenum illud dando scelere se obligavit, etiamsi non nocuit.*

Digitized by Google

Tentator Orion Dianae
Virginea domitus sagitta.

IV. *Quando Conatus debeat pro Delicto censeri perfecto, et absoluto.*

1. Age nunc videamus, quando Conatus debeat pro Delicto censeri perfecto, atque absoluto. Quippe licet generatim Conatus absolute Delictum non sit (§. II.), saepe enim testandum hoc est; sed ejus solum adparatus, et inchoatio (§. I.) criminosae qualitatis haud penitus expers; (§. III.) sunt tamen casus, in quibus Delictorum Conatus habendus est ut crimen perfectum, et consumatum.

2. Principio toties alicujus flagitii conatus aestimabitur tanquam scelus perfectum, et absolutum; quoties si aliter foret, facilis ad crimen ipsum patrandum aditus pateret iniquis. Deinde cum fieri aliquando possit, ut conatu frequentioris alicujus delicti traducto ut delictum, sepes quodammodo aedificetur, et occasio arceatur illud patrandi flagitium; tunc debet Conatus instar criminis reputari perfecti, et absoluti. Si praeterea criminoso conatu peculiare aliquod jus Civium intervertatur; ipse solus Conatus perfectum merito existimabitur esse delictum. Tandem ubi ingens damnum in Rempublicam derivet a conatu gravissimorum facinorum, conatus erit traducendus pro scelere expleto, et consumato (1). Unde haud ita multi videntur esse reliqui

(1) In hos casus quadrat quod scripsit *Donatus in Andr.* „ Non perficere, sed conari aliquid velle ad scelus, perfectio est „.

liqui casus, in quibus criminum conatus non debeat tamquam delictum censeri perfectum, et absolutum.

V. *Digressio ad Leges Romanas*.

1. Si *Leges* perlustrentur *Romanae*, liquebit eas non aliis fere, quam in supra expositis casibus delictorum nisus ut perfecta, atque absoluta crimina habendos edixisse. Quod quidem sapienter est factum, et ex usu Reipublicae. Nam in hujusmodi casibus, vel quod de immanioribus res esset criminibus, vel saltem periculi plenis; graviter, prudenterque existimarunt Romani Legumlatores *plus nocere voluisse peccare, quam prodesse numquam peccasse* (*Val. Max. lib. VI. cap.* 1.).

2. Id vero, ne dignam animadversione rem omittamus, sic persaepe Romanis intenditur Legibus, ut re quidem eae delinquendi conatum memoratis in casibus non distinguant a tentato, et inchoato delicto; sed ipsum conatum alio peculiari, distinctoque criminis nomine efferant.

3. Ceterum operae praetium erit, opinor, speciminis loco heic exempla subnectere singulorum, quos enarravimus casuum (§. IV.) (1) quibus

(1) Jure Romano docet cum magno *Cujacio* vulgus Interpretum in gravibus quibuscumque flagitiis conatum delicti pro crimine perfecto censeri, et vindicari. *Observ. lib.* 15. *cap.* 25. Quod generatim verum non est. Nam Leges Romanae in insectando delicti conatu, et delinquendi voluntate punienda graviorum quidem criminum rationem habuere, et ceterorum fere casuum, quos supra (§. IV.) recensuimus: At minime id induxerunt non solum in gravibus, sed nec in gravioribus quibuscumque Delictis. V. *Claris. Bynkersoekius Observ. Jur. Rom. lib. III. cap.* 10. Sollicitare alienam pudicitiam profecto grave admodum est facinus. Qui illud tamen sunt ausi per-

bus Romanis Legibus delinquendi conatus pro crimine habetur perfecto, et absoluto.

VI. *Conjuratio*.

Conjuratio plurium est factio jurejurando (1) inita adversus Rempublicam, vel supremum Principem. Qui namque cogitarunt labefactare statum Reipublicae, aut insurgere in Principem, ubi sua seditiosa consilia sibi invicem communicant, conjurare dicuntur (2). Quamvis vero Conjuratio caruerit effectu, nec fuerit ad exitum perducta; tamen sola manifesta voluntas, ratihabitumque a Conjuratis consilium Rempublicam, Principemque violandi, atque perdendi, quod desideratum magis, quam tentatum arguit flagitium, Romanis Legibus pro perduellione censetur, et crimine perfecto, atque absoluto. Ut enim inquiunt Imperatores *Arcadius*, et *Honorius* (*Cod. lib.* 9. *tit.* 8. *Leg.*

---

fecto flagitio capite puniuntur, imperfecto in insulam deportantur. *Leg.* 2. *Dig. de extraord. Crimin.* Qui falsam monetam procuderint, si eam formare nequiverint, et tentatum crimen perficere, absolvuntur. *Leg. Qui falsam Dig. ad Leg. Cornel. de fals.* Poena falsi remittitur ei, qui conatus fuit sibi, vel servo suo legatum adscribere, si res effectu caruerit. *Leg.* 22. *Dig. eod. tit.*

(1) Si haud interposito juramento seditiosi Cives Rempublicam, Principemque perdere proposuerint; tunc non Conjurationem, sed *Conspirationem* initam dicunt rerum Criminalium Scriptores. V. *Caravita Instit. Crim. lib.* 1. §. 3. *cap.* 24. *n.* 19.

(2) Antiquis in more fuit, quum Conjurationem inirent, sanguinem ex humano corpore haurire, et lambere in foedus arcanum, quasi mutuo cruore sacratum. V. *Tacit. Annal.* 12. *Fuisse* scribit *Sallustius Bell. Catilin.* = *sua tempestate qui dicerent Catilinam oratione habita, cum ad jusjurandum populares sui sceleris adigeret, humani corporis sanguinem vino permixtum in pateris circumtulisse.*

Digitized by Google

Leg. 5. in crimine majestatis *eadem severitate voluntatem sceleris, qua effectum puniri Jura voluerunt*. Summa porro prudentia sancitum est Jure Romano, ut vel sola voluntas, conatus, incoeptio, tractatio insurgendi in Rempublicam vel supremum Principem, quae initur Conjuratione, haberetur instar criminis perfecti, et absoluti. Si enim aliter foret, facilis ad labefactandum statum Reipublicae aditus pateret seditiosis malisque civiaus (§. IV.), plurimique sumerent animos ad laedendam Principis majestatem, evertendamque Rempublicam. *Catilina* sic suas, nec inepte, potuisset rationes subducere: Aut evulgabitur Conjuratio, antequam suum nanciscatur effectum; et hoc casu, quod solum fuerim conatus Rempublicam perdere, perduellionis crimen, poenasque evadam: Aut tempus dabitur ad exitum perducendae Conjurationis, et tunc ero tam fortis, ut nihil mihi *sit* metuendum a *Ciceronis* eloquentia, ac consil*iis*, atque a vi, et armis *Antonii*.

VII. *Arma*.

1. Quandoquidem nihil ferme frequentius agunt homines, durum apage genus! quam ut laxatis irarum habenis in vitam saeviant alienam; ideo caedis conatu traducto pro crimine, debet sepis aedificari, et occasio arceri crudele adeo, et immane perficiendi flagitium (§. IV.). Non fugit hoc Romanos Legumlatores, Viros insignes civili prudentia, quibus visum vel maxime opportunum humanae crudelitati fraenum injicere, hominesque, quoad licet, avertere a caede. Itaque Lege Cornelia de Sicariis dolus pro ipso facto

acci-

accipitur, idest solum caedis consilium, atque conatus, quamvis caruerit effectu, venit pro caede, puniturque tanquam Sicarius, qui cum telo ambulaverit hominis occidendi causa, quae actio ultra caedis adparatum, conatumque non progreditur (1). Nam juxta Legem Corneliam, ut Imperator *Hadrianus* rescripsit *voluntas spectatur, non exitus* (V. *Dig. lib.* 78. *tit.* 8. *Leg.* 14.).

2. Quin immo indiscriminatim vetitus Jure Civili usus (2) armorum (*Cod. lib.* 11. *tit.* 48. *Leg. un. Novel. Justinian.* 85.): Et jam pridem Lege Julia de vi publica tenebantur qui arma domi suae, in villa, in agro coegerint, extra quam si in usum venationis, itineris, vel navigationis id fecerint, promerciique caussa habuerint, aut haereditate eis obvenerint (*Dig. lib.* 48. *tit.* 6. *Leg.* 12.). Quando si quidem inermes sunt homines, solent facile concoquere iram; nec solum non tentant, sed neque possunt conari caedem alienam.

VIII. *Calumnia*.

Qui sciens dolo malo falsum crimen intendit nullam quidem realem noxam proprie alteri infert; sed tentat solum huic creare periculum, conaturque ejus bona, famam, caput in discrimen addu-

(1) *Neque dolum* (Lex Cornelia) *remittit:* ut scribit *Gravina* noster *Orig. Jur lib.* 2. §. 103. *si non processerit, et quamvis nulla caedes intervenerit; caedis tamen consilium punit. Is enim Graecis est homicida, qui caedem animo intendit.*

(2) Jam usque a *Servio Tullio* Rege interdictum Romae usum armorum constat ex *Livii lib.* 1. et A. *Gell. lib.* 5. *cap.* 17.; idemque refert *Plinius lib.* 24. *cap.* 14. *a Pompejo* cautum in tertio Consulatu. Nam ob Clodianae necis tumultum edixit, ne quis in Urbe telo uteretur.

Digitized by Google

adducere. Quamquam vero detecta falsitate *Calumnia* (1) effectu caruerit; iniquus tamen iste conatus alteri injusta accusatione nocendi pro crimine debet haberi (§. IV.). Jus enim est Civibus non solum, ut immune abeant ab alienis injuriis; sed etiam ut nemo conetur eorum fortunis, bono nomini, ac vitae struere insidias. Quum ergo Calumniatores peculiare hujusmodi Civium jus, quod cunctis sanctum debet esse, atque intemeratum, nefario conatu intervertere tentaverint; eorum audacia, etsi frustra cesserit, Romanis Legibus justissime crimini ipsis tribuitur severe coercendo, et vindicando. Itaque accusator, de cujus calumnia absoluto reo Judex pronuntiaverit ex Edicto Praetoris infamiam incurrit, (*Di. lib.* 3. *tit.* 2. *Leg.* 1.) juxta Constitutiones Imperatorias patitur talionem, (*Cod. lib.* 9. *tit.* 46. *Leg.* 10.) idest ea poena est afficiendus, quae accusatum mansisset, si crimen objectum probasset (2). Quum *Burrhus*, una cum *Pallante*, accusatus esset a *Paeto* quodam exercendis apud aerarium sectionibus famoso, consensisse, ut *Cornelius Sylla* ad imperium vocaretur, detecta calumnia Accusatori exilium irrogatum, et tabu-

(1) Calumnia latissime accepta fit aliis pluribus modis; venit enim calumnia a *calvo*, quod est decipere, V. *Joseph. Nerius Analector*: *lib.* 2. *cap.* 21., ut vexandi hominis caussa actionem, petitionemque inferendo, solutionem indebiti admittendo ad decipiendum, jus callide ac perverse interpretando, bis idem exigendo, infamando, etc. V. *Calvin. Lexicon Jur. verbo Calumnia*.

(2) Olim Lege Remmia, vel quae verisimilior lectio Memmia, littera K Calumniatorum fronti Romae inurebatur. V. *Cic. pro S. Ros.*

tabulae exustae sunt, quibus obliterata Aerarii monimenta retrahebat. (*Tacit. Annal. lib. XIII.*)

IX. *Scopelismus*.

1. *Scopelismus* nihil aliud est, quam lapidum positio. „ Solent enim, ut scribit *Ulpianus* (*Dig.* „ *lib.* 47. *tit.* 11. *Leg.* 9.) plerique inimicorum in „ Provincia Arabiae (1) praedium inimici σκο- „ πελισμὸν, idest lapides ponere indicio futuros, „ quod si quis eum agrum coluisset, malo letho „ periturus esset insidiis eorum, qui scopulos „ posuissent. Quae res tantum timorem habet „ (prosequitur Jurisconsultus) ut nemo ad eum „ agrum accedere audeat, crudelitatem timens „ eorum, qui scopelismum (2) fecerunt „. Id vero non admodum miror. Quippe scimus homines, qui incolunt Arabiam, vividissima pollere vi phantasiae, qua fit, ut tanquam praesentem timeamus, cujus vel remotissimum impendet periculum.

2. Jam vero lapides ponere in agro inimici, ut

---

(1) Non est Arabia *Felix*, de qua loquitur Ulpianus loco citato (eam enim Romani nunquam ingressi) sed *Petrea*, cujus Metropoli fuit *Bostra*, de qua mentionem facit *Imperator Justinianus Novell.* 102. *nap.* 2. V. *Dyonis. Gothofr. in not. ad L.* 9 *Dig. de extraord. crimin.*

(2) Scopelismus peculiare est crimen Arabiae, ut sunt quaedam maleficia quasi peculiaria certis provinciis. Sic in Aegypto crimen caepam, porrumque violare, in Judaea edere carnes suillas, in Misia vites incendere etc. V. *Anton. Matth. ad lib.* 37. *Dig. Tit.* 5. *cap.* 2. *n.* 1. Et de Scopelismo *Joannes Pineda* intelligit verba illa Jobi *cum lapidibus agri erit foedus tuum*, utiturque hoc argumento, quod secundum doctorum Virorum conjecturas habitaverit *Jobus* in Arabia, aut certe in Arabiae confinio.

Digitized by Google

ut omnes ab eo colendo minarum metu arceantur, jactatam magis profecto dixeris praeseferre, quam conatam cultorum stragem. At quamvis qui scopelismum fecerunt, sese abstinuerint a comminata caede cultorum, nec propositum perfecerint crimen; nihilominus sola patefacta voluntas occidendi cultores, conatusque delicti Jure Romano pro crimine reputatur perfecto, et absoluto: Adeo ut, quemadmodum idem testatur *Ulpianus*, Scopelismum in Arabia graviter exequi Praesides consueverint usque ad poenam capitis. Nec fieri aliter debuit, cum ab ea re grave admodum damnum in Rempublicam derivaret; quo in casu conatus est pro delicto habendus perfecto, atque absoluto (§. IV.). Non aliud siquidem fortasse gravius damnum potest accidere Reipublicae, quam si homines minis territi, mortisque metu perculsi deserant Agriculturam, artem omnium utilissimam, et prae ceteris necessariam, qua neglecta vel Cives fame peribunt, vel cogentur magnis sumptibus, atque periculis res sustentandae vitae necessarias apud Exteros quaeritare.

X. *Conatus distinguitur in proximum, et remotum.*

Multa alia exempla heic possent subjungi, quibus uberius confirmaretur Leges Romanas non aliis fere, quam in casibus, quos supra recensuimus (§. IV.) delictorum conatus ut perfecta crimina habenda edixisse. Sed ne videamur nimis deflexisse a proposita tractatione, revertamur rursus in viam, disseramusque ulterius de cona-

tu

tu delinquendi. De quo quidem nunc dicere occurrit, apte illum distingui in *proximum*, et *remotum*. Nam eorum qui conantur delinquere, alii audaciores longius progrediuntur, parumque abest, quin tentatum scelus perficiant; alii incerti adhuc an propositum crimen perficiant, in extrema linea consistunt, et in solo adparatu Delicti. Itaque conatum remotum esse dicimus, cum quis exempli gratia gladium strinxerit, ut inimicum interficeret; proximum vero, ubi etiam insuper in eum percusserit (V. *Dig.lib.*48.*tit.* 8. *Leg.* 1.).

XI. *Conatus quando, et quomodo puniendus*.

Quoniam vero si non securitatem, saltem publicam, privatamque tranquillitatem tentata laedunt, atque inchoata delicta (§. III.); proinde communis utilitas videtur exposcere, ut illa haud prorsus abeant impunita, ne

Vaga prosiliat fraenis Natura remotis.
(Horat. lib. II. Satyr. 6. v. 74.)

Meminisse tamen oportet conatum delicti absolute delictum non esse, nec idem damnum in Societatem, Sociosque obvenire a nisu delinquendi, ac derivet a Delictis ipsis perfectis, atque absolutis (§. II.). Quare, ut verbis heic utar Viri (*Hug. Grot. J. B., et P. lib.* 2. *cap.* 20. §. 34.) civilium rerum prudentissimi *inchoata flagitia vindicanda non erunt, nisi res sit gravis, et eo processum sit, ut ex tali actu certum malum, etsi nondum illud, quod intendebatur, sequutum jam sit*,

sit, aut certe ingens periculum; ita ut vindicatio aut conjuncta sit cum cautione futurae noxae, aut dignitatem leaesam tueatur, aut periculoso exemplo occurrat. In his autem circumstantiis ab ausis, conatisque delinquere poenae non reposcentur, quae crimen mansissent perfectum, et absolutum (1); sed extra ordinem mitius animadvertetur in eos (2); nisi ii casus occurrant, quibus debet conatus pro delicto censeri perfecto, et absoluto (§. IV.), vel res sit de criminibus, in quorum conatum aeque ac in ipsa crimina Leges, quibus Respublica utitur, eamdem poenam expresse decreverint. Tunc enim Leges exequi oportet, et criminis conatus, ut perfectum, absolutumque delictum punietur.

XII. *Ordinariis poenis animadvertitur in species voluntatis expressas a Legibus.*

1. Sed quaeri heic statim merito posset quantum conari, et quousque progredi oporteat in criminibus, quorum Conatus Legibus pro crimine perfecto habetur, atque punitur; ut ordinariis Delicti poenis pateat adversus Conantem. Si varias attenderis distinctiones adductas ab Interpretibus Juris Romani, qui hanc attigerunt quaestionem; profecto eris multo incertior, quam du-

---

(1) Argumento esse poterit Lex Divina, quae caedis conatum morte non videtur punire, ut vindicat caedem. *Exod.* 21. *v.* 12. 18. 19. *Numer.* 35. *v.* 16. *Deuteron.* 19. *v.* 4.

(2) Jurisconsulti Criminales inter legitimas caussas temperandi poenas recensent, si Reus fuerit conatus dumtaxat delinquere, sed crimen non perfecerit. V. *Tiraquell. de poenis temperand. caus.* 35. De qua re late differendi dabitur occasio sequenti Libro, qui erit de Poenis generatim.

Digitized by Google

dudum. Verum is, ut arbitror, non erraverit, qui statuat in eas solum animadvertendum esse species voluntatis, quae a Legibus fuerunt expressae (V. *Binkersoek, Obs. Jur. Rom. lib. XV. cap.* 25.). Exemplum ad hoc illustrandum theorema petamus iterum a Lege Cornelia de Sicariis, quae eminentem obtinet locum inter Leges Romanas. Hac porro Lege ut Sicarius punitur is solum, qui hominis occidendi caussa cum telo ambulaverit, sive, ut loquitur *Seneca* (*De Benefic. lib. V. cap.* 14.), qui ad occidendum jam armatus est. Item qui hominis necandi caussa venenum confecerit, dederit, vendiderit, habuerit, paraverit. Praeter has species, quas Lex Cornelia expresse designat, vultque puniri instar homicidii; nequit ejus sanctio ultra porrigi, et ad alios casus non expressos extendi.

2. Ceterum, cavere sedulo oportet, ne species voluntatis expressas a Legibus (1) interpretatione ad alias similes extendamus, quae minime ab eis fuerunt expressae. (V. *dei Delitti, e delle pene* §. IV.) Neque enim Nobis fas est praescribere, quod Lex praeteriit, nec quidquam magis decipit homines, quam argumenta voluntatis, quae facile alio possunt referri.

XIII. *Consuetudo puniendi.*

1. Jurisconsulti, qui criminales res pertractarunt, testantur universali Europae Gentium consuetu-

(1) De his voluntatis speciebus, quae diserte exprimuntur a Legibus valet, quod ait *Apulejus 3. Floridor. Ad poenam sufficit punienda conari.*

Digitized by Google

suetudine (1) receptum esse; ut non omnium Delictorum conatus, qui ordinariis poenis afficitur Jure Romano, eadem poena puniatur, ac delicta ipsa perfecta, et absoluta; sed Jusdicentium arbitrio extra ordinem vindicetur. Sed, ut moris est, inter se deinde dissentiunt (V. *Matth. ad Lib.* 48. *Dig. tit.* 18. *n.* 13.). Nam alii tradunt hujusmodi consuetudine non comprehendi delicta, quae gravissima sunt, et atrocissima. Contra volunt alii etiam hoc supremum genus Delictorum memoratam consuetudinem esse protractam. Sed quomodocumque se habeat hujusmodi res, constat profecto principiis, quae supra constituimus (§. XI.) cohaerere universalem hanc consuetudinem, quam nemo non putabit et laudandam esse, et retinendam (V. *Clar. Risi loc. sup. cit.*). Ut enim scribit *Plato* sapienter (Lib. IX. de LL.) vel fortunam ejus revereri debemus, qui non potuit exequi, quod inchoavit flagitium, vel misereri illius, quem poenituit sce-

---

(1) Etiam Turcarum moribus esse receptum, ut graviorum criminum conatus non eadem poena, quae illa mansisset perfecta, sed mitius vindicentur innuit *Voltaire Histoire de Charles XII.* Roy *de Suede Liv.* v. = *Enfin le parti du Roy de Suede etoit devenu si puissant a Constantinople par l' adresse de Poniatosky, que la faction de l' Envoyè Moscovit crut qu' il n' y avoit d' autre ressource pour elle, que de l' empoissoner. On gagna un de ses Domestiques, qui devoit lui donner le poisson dans du Caffè. Le crime fut decovert avant l' execution: on trouva le poisson entre les mains du Domestique dans une petite phiole, que l' on porta meme au Grand Seigneur. L' Empoisonneur fut jugè en plein Divan, et condamnè aux Galeres, parceque la Justice de Turcs ne punit jamais par la mort les crimes, qui non ont pas ète exècutès.*

Digitized by Google

lus tentasse, atque incoepisse (1). Quare a tentati quidem facinoris poena eum liberabimus; sed aliqua tamen levior castigatione ejusdem coercebimus audaciam. Ita enim clementiae laudem sectari debemus, ut tamen justae severitatis gloria non pereat.

2. Verum, quemadmodum apud plurimas Europae Nationes, sic quoque apud Nos, qui in Regionibus feliciter vivimus Romanae Ecclesiae dominio subjectis, non solum in multis gravissimis, sed gravibus etiam Delictis abrogata videtur specialibus Legibus memorata consuetudo, et usus undique inolitus, et in eorumdem conatum eae rursus sunt impositae poenae, quae delicta ipsa manent perfecta, atque absoluta, ut suo loco opportune adnotabimus.

XIV. *Transitio*.

Ceterum sive de Conatu delinquendi res sit, sive de ipsis Delictis; id sane ex horum natura,

---

(1) Adeo elegans est, plenusque legislatoriae prudentiae citatus locus *Platonis*, ut mereat heic totus exscribi latine: *Si quis*, inquit, *voluerit, cogitaveritque amicum hominem ex iis, quos prohibet Lex, interficere; vulneraverit autem, nec interficere potuerit; hunc omni remota misericordia non aliter, quam si vita privasset, dare caedis supplicium cogeremus, nisi fortunam ejus non omnino protervam, Daemonemque coleremus, qui tam vulneratum, quam vulnerantem misericordia prosequutus, infelicitati utriusque obstitit, fecitque ne vulnus huic laethiferum, illi fortuna calamitasque execranda infligeretur. Huic ergo Daemoni habebimus gratiam, atque ejus beneficio minime adversati, ab eo qui vulneravit supplicium mortis auferemus, et in vicina Civitate per totam vitam exsulare statuemus nullo rerum suarum fructu carentem; damno tamen prius restituto, si quid obfuit vulnerato. Lib.* IX. *de LL.*

Digitized by Google

ra, quam late exposuimus Capite superiori, sequi patet, praecipuam nempe in Delictis partem animum Delinquentium habere, quo liberae geruntur actiones internae externas producentes actiones, quae redarguuntur de crimine (Cap. III. §. III.). In externis siquidem omnibus criminosis actionibus praecipue spectandum Agentis Consilium (1), quod si ex proposito vergat in crimen, *Dolus* est: sin vero ex negligentia delicto det caussam, *Culpa* audit (Cap. III. §. VIII.). Hinc fit, ut admitti delicta sine dolo, vel culpa concipi omnino possit (V. *Clar. Bohemer. Instit. Crimin. sect.* 1. *cap.* 11. §. 40.).

(1) Recte *Seneca* cecinit *Hercul. Oeteo vers.* 886. „ Haud „ est nocens, quicumque non sponte est nocens.

CAPUT V.

De Dolo.

Caput I. *Nominis acceptiones*.
Cap. II. *Quid Dolus*.
Cap. III. *Delicta Dolo contrahuntur*.
Cap. IV. *Divisiones Doli reprobatae*.
Cap. V. *Duplex Doli species*.
Cap. VI. 1. *Nequitia*.
Cap. VII. 2. *Impetus Adfectuum*.
Cap. VIII. *A. Ira*.
Cap. IX. *B. Amor*.
Cap. X. *C. Zelotypia*.

Digitized by Google

Cap. xi. *D. Ebrietas*.

Cap. xii. *Levius adfectuum impetu, quam nequitia delinquitur*.

I. *Nominis Acceptiones*.

1. Dolus, quandoquidem a graeca voce δολὸς derivat, fraudem latine significat. Ut enim *Comicus* (*Plaut. Capt.* 2. 1.) cecinit, *doli non doli sunt, ni astu colas*. Apud Veteres, ut Festus (Lib. 1.) observat, vox doli ancipites erat significationis. Aliquando enim bonam in partem dolum accipiebant pro fraude, ab hostibus praesertim adhibita in hostes, qua in bello uti fas esse censetur. Vulgatum est inter omnes, quod *Choroebus* hortans socios ad clypeos mutandos, aptandaque sibi Danaum insignia inquit apud *Virgilium* (*Aeneid. lib.* 2. *v.* 389.).

. . . . *dolus, an virtus quis in hoste requirat*?

Sed saepius ab illis dolus usurpatur in malis. Itaque discriminis caussa dolum hoc sensu acceptum, dolum malum vocabant (1), quod et bonus quidam dolus diceretur (2).

2. Jam vero dolus malus, qui etiam absolute dicitur dolus, fraudem proprie significat, machi-

---

(1) *Terent. in Eunuch. act.* v. *scen.* 3.
. . . . Jam tum erat suspicio
dolo malo haec fieri omnia:
Id est *fraude*.

(2) Ambigua vocis significatio *Tribonianum* quoque movit, ut in *Pandectis*, et *Codice* Titulos inscriberet de dolo malo,

Digitized by Google

chinationem, fallaciam ad alterum decipiendum adhibitam, cui opponitur bona fides: quidquid enim non est ex bona fide, id necessario venit ex mala fide: mala autem fides est dolus, et fraus (*Cod. lib.* 4. *tit.* 44. *Leg.* 5.): Praeter hanc, dolus in malam partem acceptus aliam habet significationem. Siquidem dolus usurpatur quoque ad significandum animum delinquendi, propositumque, quo homines delinquunt (V. *Decian. Tract. Crim. lib.* 1. *cap.* 4. *n.* 6.). Sic Jurisconsulti, Legesque Romanae affirmant, Nosque etiam vulgo nunc dicimus dolo delicta patrari, id est adfectu, proposito, animique destinatione (*Dig. lib.* 50. *Tit.* 16. *Leg.* 225.).

II. *Quid dolus.*

Plerique Jurisprudentium, qui hactenus se in Jure Criminali tradendo exercuerunt, duas illas doli significationes, quas mox retulimus, non adeo videntur, ut oportebat, distinguere (V. *Farinacc. quaest.* 19.). Acturi enim de dolo, quo homines delinquunt, de dolo egerunt, qui fraudem praesefert, et machinationem ad alterum decipiendum adhibitam, et cujus plerumque ratio in solis habetur civilibus negociis (1). Ac de eo definiendo solliciti, expilatis scriniis Inter-

(1) *Gallus Aquilius*, qui primus de dolo malo formulas protulit, eum esse definiit, cum aliud simulatum esset, aliud actum. Quae definitio adeo placuit *Ciceroni*, ut scriberet: *hoc quidem ab Aquilio Collega suo sane luculenter dictum esse et ab homine perito definiendi*. *De Off. lib.* 3. Aquilii definitionem amplexi sunt *Servius*, *Pedius*, *Paulus*. Sed ea tamen a *Labeone*, et *Ulpiano* reprobata est. Labeo enim posse, et si-

Digitized by Google

terpretum Juris Civilis multa disputant (1), ut disputarunt olim Romani Jurisconsulti, sed quorum non erat heic locus. Quum ergo scribentibus de Delictis sit disserendum de dolo, quo Homines delinquunt; videamus, jam quid ille sit, et quae ejus alibi (Cap. III. §. VIII.) opportune semina jecimus, fuse nunc evolvamus.

2. Dolus, qui vergit in crimen, quove homines delinquuut, subjicitur Consilio, quod Nobis indefinite, atque absolute esse tradidimus excogitatum delinquendi propositum conscientiae malignitate suffultum (Cap. III. §. VIII.). Est namque dolus interna animi injusta actio, quam admittit quicumque tacitus animo consilium init delinquendi (V. *Donell. Com. Jur. Civ. lib. XV. cap.* 80.). Sed quoniam delinquitur cum faciendo, quae praetermittenda, tum omittendo, quae agenda sunt juxta Leges (Cap. III. §. I.); ideo nequam homines modo speciatim consilium ineunt alicujus patrandae actionis prohibitae a Legibus, modo alterius actionis praetereundae ab illis imperatae. Si quid ergo ex proposito agant, vel omittant homines, quod secundum Leges, praetereundum est, vel agendum, Dolus erit (Cap. III. §. VIII.).

III. *Delicta dolo contrahuntur*.

Jam vero constat in omnibus externis actioni-

---

ne simulatione id agi contendit, ut quis circumveniatur, et sine dolo malo aliud simulari, aliud agi. *Dig. lib.* 4. *tit* 3. *Leg.* 1.

(1) De definitione doli mali integrum edidit librum *Petrus Vellejus Graverra*.

nibus, ut possint agenti imputari, et pro delicto censeri, praecipue spectandum consilium, quo eae admissae fuerunt (Cap. III. §. VIII.). Mens enim peccat non corpus, nec exitus rerum, ut sapienter *Cicero* advertit (*Orat. pro Milon.*), sed hominum consilia puniuntur. Quum ergo improbo delinquendi consilio constet dolus (§. II.); eo vere, et proprie crimina contrahuntur. Hinc inepte mihi facere videntur ii rerum criminalium Scriptores, qui disputant, utrum dolus sit crimen. Dolus siquidem fons est omnium plane criminum, et sine quo crimina censeri non solent (*Cod. lib.* 9. *tit.* 16. *Leg.* 1.).

IV. *Divisiones doli reprobatae*.

1. Si consulamus Auctores, qui Jus Criminale tractarunt, plures ii nobis obtrudent suo ingenio procusas doli divisiones, quae nec pertinent ad dolum, de quo nunc disserimus, et ab eis confuse efferuntur (V. *Ursaya Instit. Crimin. lib.* 1. *tit.* 3.). Molestus esset, et vacuus utilitate labor illas singulatim heic recensere, atque reprobare. Satis ergo erit in ea solum examinanda divisione aliquantisper immorari, quae celebrior est apud ipsos, quaeque prima fronte fortasse videretur dolo etiam posse convenire, quo contrahuntur delicta (§. III.). Itaque Auctores, a quibus exculta est Criminalis Jurisprudentia, vel in primis dividunt dolum in *verum*, et *praesumptum*. Illum, quantum conjicere possumus, esse volunt, cujus manifesta sunt indicia, nullique obnoxia dubitationi: hunc, inquiunt, ex indiciis, et argumentis colligi probabilibus

solum,

solum, haud vero necessariis. Profecto quicumque paullo attentius hanc perpenderit divisionem, intelliget, eam non ipsum, ut necesse esset, dolum afficere, sed illa varias secerni species argumentorum, quibus potest Dolus probari (1). Incuriosis ergo Auctores hi belle tentant imponere, quum profitentes doli divisionem exhibere, exequuntur divisionem conjecturarum, et argumentorum, queis dolus probatur.

2. Ceterum dolus, quo quis delinquit, verus est dolus, deque eo certissime, et vere soli potest constare Delinquenti. Dolus enim, quum interna sit actio (§. II.), latet occultus in animo Delinquentis, aliorumque hominum aciem effugit. Unde non aliter a Nobis argui potest, quam ab externis actionibus, quae indicia sunt, et argumenta internarum actionum, a quibus istae proveniunt (*Cap. III. §. III.*). Itaque quod ad Nos pertinet, semper dolus praesumptus est; praesumimus scilicet, concludimusque vere quemquam ad delinquendum dolo accessisse ex externis ab eo gestis criminosis actionibus.

V. *Du-*

---

(1) Sed haec quoque divisio probationum doli a doctissimo *Matthaeo*, qui eam exegit ad trutinam Romanae Jurisprudentiae, merito rejicitur. *Nam si probatio*, inquir, *doli diversas ejusdem species facit, quid est in Jure, quod non vel verum, vel praesumptum dici possit? Vera servitus, verae nuptiae, tutelae, dominium, possessio etc. quae necessariis argumentis probantur; praesumpta, quae contingentibus. Itaque sic existimo, dolum unius generis esse, qui si probetur, crimen quoque probatum videri; sin minus proximum esse, ut culpa, aut casu admissum censeatur: ad Lib.* 48. *tit.* 18. *Dig. cap.* 4. *n.* 10.

Digitized by Google

V. *Duplex doli species.*

Sed si, ut docet Philosophia, a rei, de qua quaeritur, natura educendae sunt ejus divisiones, in duas mihi videtur, dolum posse dividi species. Quippe delinquendi consilium, quo constat dolus (§. II.) vel considerate, et plena, quemadmodum loquuntur, voluntate homines ineunt, vel animo adfectuum impetu commoto, et agitato. In utroque casu adest quidem in hominibus delinquendi consilium, et propterea dolus intercedit; sed in primo casu consilium delinquendi considerate, et plena voluntate initum est; in altero autem casu, animo vi adfectum commoto, atque impulso id consilii est susceptum. *Absalon* monito obsequutus improbi *Achitophelis* considerate, plenaque voluntate consilium iniit paternum polluendi thorum, Patris sui Concubinis coram Populo inverecundissime constupratis. *Amnon* autem ejus frater amoris impetu ductus fuit ad ineundum consilium violandi *Thamar* sororem suam, quam nefario complexu incestavit. (*Reg. lib.* 11. *cap.* 13. v. 16.) Deliquit uterque dolo, sed ille considerate, hic impetu amoris ausi fuerunt tam turpia, atque scelesta flagitia patrare. Doli ergo duae sunt distinguendae species, quarum altera *Impetus* est *Adfectuum,* alteram vocamus *Nequitiam.*

VI. 1. *Nequitia.*

Nequitia (*petulantiam* quoque dicere possis, *luxuriem*, *improbitatem*, nam sunt hae voces fe-

re

Digitized by Google

re synonimae) malitiam heic significat, (1) qua considerate, et plena voluntate delinquitur. Profecto fuerunt olim, eruntque semper vitio corruptae naturae innumeri homines, qui consilium continuo versant in pectore jugeque in animo habent propositum delinquendi. Hi adfectibus non excitantur ad delinquendum, sed nequitia feruntur ad quaerendas peccandi occasiones. Quis, amabo, nequitia non dixerit laborasse L. illum *Veratium*, vel ut alii legunt *Neratium*, hominem egregie improbum, atque immani vecordia? Is, ut refert A. *Gellius* (*Noct. Act. lib.* 22. *cap.* 1.), pro oblectamento habebat os hominis liberi manus suae palma verberare. Eum sequebatur servus crumenam ferens plenam assium, et quemcumque depalmaverat, ei statim numerari viginti et quinque asses jubebat, quos pro poena fracti liberi oris Leges XII. Tabularum pendi edixerant. Meditatio igitur semper inest nequitiae; plerumque vero etiam insidiae ei solent adjungi. Nonne *Ottonis* nequitia insidias habebat adjunctas, qui, ut scribit *Svetonius* (*in ejus vita*), delectabatur noctu saepe vagare, et obviorum invalidum quemque, aut temulentum corripere, et distento sago in sublime jactare? Si porro nequitiae adjungantur insidiae; tunc vero quo consideratius quis insidiabitur, eo etiam nequior erit.

VII. 2. *Impetus Adfectuum.*

1. Nemo est, qui dubitet, quin *Impetus Adfectuum*

(1) Eleganter *Ovidius de Sileno lib.* 1. *Fastor.*
„ Te quoque inextinctae Silene libidines urunt,
„ *Nequitia* est, quae Te non sinit esse senem.

Digitized by Google

fectuum, quo saepe correpti delinquunt homines, ad dolum pertineat, dolique sit species (§. V.). Quamvis enim actiones impetu adfectuum admissas ab hominibus mixti generis, (1) partim nempe voluntarias, partim involuntarias esse Philosophi tradant; tamen eas constat ad voluntarias propius accedere. (*Puffendorf. J. N. et G. lib.* 1. *cap.* 4. §. 9.) Quippe voluntariis propius accedunt non solum actiones, in quibus, et vis, et voluntas conspicitur, ut cum quis ad aliquid faciendum spe impellitur majoris boni, aut metu majoris mali; sed eae etiam actiones, quas ignoranter quidem admittunt homines, sed non tamen per ignorantiam. Hujus postremi generis sunt actiones, quae adfectuum impetu fiunt ab hominibus. Tunc siquidem principium actionis in Agente adest, nec is penitus ignorat actionis suae circumstantias: unde consilium quodammodo habet delinquendi, ac proinde dolo agit (§. II.). Quod si circumstantias illas ignorat, ignorantia haec adfectata plerumque, vel adcersita dignoscitur. Neque enim adfectuum impetu abreptus facile delinquit, nisi qui eis nimium indulget. Jure autem ac merito vertitur vitio, et animo non moderari, et non fugisse parentem, nutritoremque adfectuum otium. Egregie *Auctor Rhetoricorum ad Herennium*: *Qui se*, inquit, *propter vinum, iracundiam, amorem rationem fugisse dicet, is animi*

(1) *Aristotel.* Nic. III. c. I. Απλῶσδὲ'εις ἀποβι'λλρται ὑκων. επι' σωτηρίᾳ δι' αυτȣ̃ και λοιπω̃ν ἅραγτες ὁι νȣ̃ν ἔχοντες μικτα'ι μὲν ȣ̃ν ἑισιν αἱ τοιαυται πξάξεις, ἑ οκασι δὲ μαλλον ὁκȣσ'ιοις:

mi vitio videbitur nescisse, non imprudentia. Quare non imprudentia se defendet, sed culpa contaminabitur (Lib. 1. c. 4.).

2. Et quoniam generatim adfectum meminimus, occasionem teneamus, Nobisque fas sit breviter heic vehementiores percurrere, et quibus solent homines, tamquam ventis aequora, frequentius agitari, atque in crimina rapi. Nam praeter quam quod non est injucundum delineatos conspicere adfectus, quibus nemo non agitatur; certe eorum naturam, vimque cognoscere Jurisconsulto Criminali vel in primis utile, ac necessarium. Sunt quidem, nec hercle pauci numero, vilis improbique animi homines, qui nequitia, et frigidi delinquunt: at etiam exculti humanitate viri frugi, atque honesti interdum adfectuum impetu abrepti in transversum aguntur (1); estque Delinquentibus familiaris excusatio se se adfectuum impetu deliquisse, ut Judices ad misericordiam alliciant, legitimasque poenas evadant.

VIII. A. *Ira*.

Jam vero inter adfectus, quibus commoventur Mortales, nullus fortasse saepius suscitatur, estque *Ira* vehementior, quam insani leonis vi (2) compara-

(1) Nihil magis experientia probat; et ut res exemplo illustretur, nequissimum hominem quis non fatetur *Caracallam*, qui *Getam* fratrem non tulit in Imperio socium, eumque in Matris sinu interfecit? Nemo tamen bonum, strenuumque civem non agnoscit *Horatium*, etsi ira percitus sororem transfoderit hostem interemptum lugentem. Optime *Sindamus* Ode 7. Ai δ' φρενῶν ταρχαὶ παρόπλανξεν καὶ σοφοαν. *Animi vero perturbationes in errorem impellunt etiam Sapientem*.

(2) Hominem ira percitum, atque inflammatum veluti pin-

parare non dubitat *Flaccus* (*Lib.* 1. *od.* 16.). Si quid sit Ira quaeras, ea nil aliud esse videtur, quam perturbatio, inquietudo animi nata ex sensu acceptae injuriae, in ultionem continuo tendens. Et tam inordinatas in temperamentis sanguineis praesertim, et cholericis, tamque violentas humorum, spirituumque motiones concitat; ut in tanta perturbatione nihil prius animo obversetur, quam desiderium ultionis, ad quam parandam, et exequendam voluntas veluti abripitur. Sane de Ira proprie pronunciari potest illud *Aristotelis* μὴ χρῆσθαι λογισμῷ τὸ πάθος *non uti ratione motum animi*. Hinc irae:

Qui caeco stimulatur igne
Nec regi curat, patiturque fraenos,
Haud timet mortem, ruitque in ipsos
Obvius enses.
(Senec. *in Medea v.* 590. *et seq.*)

2. At quaecumque vis sit, atque Impetus Irae, *nulli sunt*, ut *Seneca* scribit (*Epist.* 116.) *tam feri, ac sui juris adfectus, ut non disciplina perdomentur*. Immo, quia Ira concitatissimus est omnium

---

git *Seneca de Ira lib.* 1. *cap.* 1. *Flagrant, et micant oculi, multus ore toto rubor exaestuante ab imis praecordiis sanguine. Labia quatiuntur, dentes comprimuntur; horrent ac subriguntur capilli; spiritus coactus ac stridens, articulorum seipsos torquentium sonus, gemitus mugitusque, et parum exploratis vocibus sermo praeruptus, et complosae saepius manus, et pulsata humus pedibus, et totum concitum corpus, magnasque minas agens. Foeda visu et horrenda facies depravantium se, atque intumescentium. Nescias utrum magis detestabile vitium sit, an deforme.*

nium adfecuum, plures Natura suppeditavit eam temperandi, et comprimendi modos, quibus, nisi homines supine negligant, vehementiam remittet, effervescet, extinguetur. Occasionem namque irascendi vitandam non tantum ratio suadet, sed et irrumpenti Irae, ac furenti remedia ministrat, I. Nos monendo, ut parumper sistamus, et quietem quaerendo corpori, sinamus spiritus, humoresque, qui celeriori motu feruntur, ad pristinam redire harmoniam: II. Ne injurias renuncianti fidem statim adhibeamus, et ea exequi properemus, quae suggerit Ira: *Da spatium, tenuemque moram:* (*Stat. Thebaid. lib.* x.) III. Ut nosmetipsos veluti metuamus, nec nobis penitus permittamus: IV. Ut cogitationem avertamus ab injuriis, animumque aliis ideis distrahamus, atque oblectemus. Denique heic locum habent seria de continendis adfectibus monita, atque praecepta. Tunc considerare debemus, irasci haud unquam utile, aut necessarium (1). Res enim famam, et quae alia nobis obvenerunt damna, tutius, meliusque reparari per nos posse tranquillo, sedatoque animo; plura contra ex ea luctuosa, ac poenitenda deinde nasci. *Irae . . . altis Urbibus stetere caussae, cur perirent funditus*. Et ad ea animadverten-

(1) Sunt qui iram duce *Aristotele*, dummodo modica sit, et ratione gubernetur, laudent tanquam armatura, et propugnaculum virtutis.

Sdegno Guerrier della Ragion feroce. Sed perbelle opinionem hujusmodi ridet *Montaigne Ess. de Moral.* singularem hanc armorum cum ira comparationem miratus: *Nous remuons*, scribit, *les autres armes, et celle ci nous remue; notre main ne la guide pas, c' est elle, qui guide notre main.*

vertentes, quae Ratio nobis in animo insonat,

Qui non moderabitur Irae
Infectum volet esse dolor quod suaserit, et mens
Dum poenas odio per vim festinat inulto
Ira furor brevis est: animum rege, qui nisi paret,
Imperat, hunc fraenis, hunc tu compesce catena.
(Horat. *lib.* 1. *epist.* 2.)

3. Quamquam vero, ut plurimum in potestate nostra non sit irasci, tamen nascentem debemus opprimere Iram, natam temperare. Nam ideo rationis munere homines auxit Natura, ut ejus imperio adfectus regerent, ac moderarentur. Si excusso fraeno equis rapiatur auriga, ea in re plerumque ipsius culpa arguitur, qui fumantia equum colla non repressit: Ita homines, si cum deberent rationi auscultare, iramque compescere, maluerunt ei obsequi, quam remedia adhibere, quibus Irae impetus refraenatur, caussa eorum, quae forte admissa sunt, ipsi fuerunt: unde dolo videntur egisse; et quae ira victi gessere, eisdem jure, ac merito adscribuntur.

IX. B. *Amor*.

1. Nec Ira minus frequens, aut violens est *Amor*, adfectus homini cognatus, qui his in rebus ei par, cetera tamen vel maxime differt; sed praecipue quod Ira rapimur ad delendos, Amore incitamur ad procreandos homines. Debilis, levisque initio oritur, sed vires adquirit eundo, et paullatim sic vertitur in naturam, ut non male Philosophi amorem id esse dicant in animo,

quod

Digitized by Google

quod animus ipse in corpore est hominis. Nam in eo quod amatur, cor alte defigit Amantis. Torquet deinde crudelis,

et intimas saevus vorat
Penitus medullas, atque per venas meat,
Ut agilis altas flamma percurrit trabes.
(Senec. Hypol. v. 637. et seq.)

Postremo, ut Graeci ajunt *φρεφας αμυικαλοπτει mentem undequaque cooperit*. Jam nil sperat, nil vult, nil cupit Amator, nisi quod misere deperit objectum (1). Ut eo potiatur, nulla magni habet pericula, omnia audet: quod non male Antiquorum Sophi in *Medeae* (2) fabula demonstrarunt. Sed quid plura loquor? Quis enim tam immitis ingenii, aut melanchonici temperamenti, qui jucundam vim, trucem saevitiam, suavem insaniam quamque non expertus Amoris? Pauci, quos aequus amavit Juppiter.

2. Ce-

(1) Rem quoque exornat elegans *Tassi* Dialogismus in *Amyntha att.* 2. *sc.* 5.

Dafne. Sarà forza l' amar se non fia voglia.
Tirsi. Ma non si può sforzar chi sta lontano
Daf. Ma chi lunge è d' Amor?
Tirsi. Chi teme, e fugge.
Daf. E che giova fuggir da lui ch' ha l' ali?
Tirsi, Amor nascente ha corte l' ali, appena
Può su tenerle, e non le spiega a volo.

(2) Ita *Medea* a *Virgilio* non excusatur, quod *Jasonis* amore capta tot patrarit facinora. *Eclog. VIII.*

Saevus amor docuit natorum sanguine matrem
Commaculare manus; crudelis tu quoque mater.
Crudelis mater magis, an puer improbus ille?
Improbus ille puer, crudelis tu quoque mater.

Digitized by Google

2. Ceterum, si vicerit pudorem libido, timorem audacia, et per amorem aliquid sit admissum, caussa rei in Amantibus quaerenda est, qui principiis non obstitere. Quod agnovit *Amator Comicus* (*In Mostell. act.* 2. *sc.* 4.), qui apposite Juvenem aedibus novis, ignaviam tempestati, amorem imbri comparat. Quemadmodum, inquit, Inquilinus nequam, indiligens, immundus, cum tempestas venit, lavit parietes, perpluunt tigna, putrefacit aer operam Fabri; ita cum Juvenis immigrat in ingenium suum, venit ignavia; ea tempestas est, ea verecundiam ei deturbat, et virtutis modum, quem si obtegere nequeat pro imbre amor advenit; is usque in pectus permanat, corque permadefacit; ut res, fides, fama, decusque simul deserant, atque suopte ingenio amator nequior fiat. Igitur merito subjicitur dolo impetus amoris, et hominibus jure imputatur quidquid eo impellente peccaverint. Facile namque poterant nascentem comprimere amorem: et vero extinxissent, ut poterant, et debebant, si mens non laeva fuisset, si gustu dare dulce Amorem considerassent, fel usque ad satietatem oggerere, si denique animadvertissent levibus curis magna bona perire, easque cum utilioribus, saeverioribusque commutassent. Nam

Otia si tollas, periere Cupidinis arcus,
Contemptaeque jacent, et sine luce faces.
(Ovid. *de remed. amor.*)

X. C. *Zelotypia*.

1. Amoris importuna comes solet esse *Zelotypia*, suspiciosa animi dispositio umbris dare corpus idonea, et omnia sua veneno gaudia inficere Amantium. Gelida, tristisque cura, in extrema desperationis, atque furoris adigere potens quicumque inconsulti facilem ei animum praestant (1). Testis *Radamistus*, qui prae suspicione, ne *Zenobia* uxor praegnans, et fugae impar, quam perdite deperibat, in hostium potestatem veniret, tametsi vehementer amaret; transfodit, et in Araxem provolutavit (*Tacit. lib.* 12. *Annal.*). Quondam Zelotypia Asianorum dumtaxat hominum mentes incredibili vi percellebat. Sed postea nostrarum quoque regionum homines pervasit; estque nunc etiam illis infesta, quibus nullo finita limite Philautia dominatur, qui nondum didicerunt suo pondere res aestimare, quorum denique mens praejudicatis non est exuta opinionibus, queis fuerat recens imbuta. (V. *Montes. Espr. des Loix Liv.* XVI. *chap.* 14.)

2. Quaecumque autem Zelotypiae sint vires, quicumque impetus; eam tamen avertere, atque etiam restinguere prudenti non impossibile, vel malesano, ac impotenti amori, unde plerumque ortum habet, sedulam curam adhibendo, vel animadver-

---

(1) Nemo melius Zelotypiam pinxit, quam *Joannes Casa* carmine Thusco his verbis:

Cura, che di timor ti nudri, e cresci,
E più temendo maggior forza acquisti,
E mentre colla fiamma il gelo mesci,
Tutto 'l regno d' Amor turbi, e contristi.

Digitized by Google

madvertendo Zelotypiam, mala, quae in tantum timet, accelerare. Immo fere omnia Irae remedia et ad Zelotypiae effectus impediendos comparata sunt: quae, si qui ejus morbo laborant, adhibere neglexerint, hujusmodi ipsorum desidia; atque oscitantia in sedanda tam periculosa animi perturbatione vitio eisdem tribuetur; et dolo egisse putabuntur, si quid criminosum impetu Zelotypiae commiserint.

XI. D. *Ebrietas*.

1. Denique et *Ebrietas*, mentem sua sede quodammodo pellit, et eumdem, quem Adfectus, impetum in hominibus gignit. Vinum, quo solent quandoque homines solvere curas, aliaeque species factitiarum potionum ebrietatem inducunt, quam praeterea ex fumis lignorum, herbarum, nec non ex opio sibi quaerunt, qui orientalem incolunt Orbis plagam. Lyei autem vis sic sanguinem agitat, spiritusque velociter in cerebrum impellit, ut non amplius ideis sua consistat firmitas, sed continuo fluitantes mutentur: tum etiam indecori motus corpore suscitantur, et animus ad arrogantiam, libidinem (1), loquacitatem vel maxime fit proclivis.

2. Quamquam ebrii nec compotes sui, neque eorum plerumque sint conscii, quae agunt: attamen si non fortuito, ac praeter expectationem, ut puta, quoties suas, vinique vires ignorarent,

(1) *Potae*: canit *Propertius Eleg. lib.* IV. fortasse expertus: *non satis unus erit*.

in ebrietatem, inciderint, quae ejus impetu (1) forte patraverint, ipsis aequo jure adscribuntur (V. *Matth. Proleg. de crimin. c.* 2. *n.* 13.). Nam rei principium in eis fuit, qui ut debebant, et poterant, sibi non caverunt a vino (2). Quod si quis se excusatum a delinquendo contenderet propter meri vim, et vehementem, et inexcogitatam, ei cum Poeta reponerem (*Plaut. in Trucul.*):

Non places: in mutum culpam confers, quod nequit loqui.
Nam vinum, si fabulari posset, se defenderet;
Non vinum hominibus moderari, sed vino homines solent
Qui quidem probi sunt: verum qui improbus est, sive subibit,

Sive

(1) Effectus ebrietatis elegantissime *Horatius* exponit *lib.* I. *Od.* 18.

At ne quis modici transiliat munera Liberi
Centaurea monet cum Lapithis rixa super mero
Debellata: monet Sithoniis non levis Evius:
Quum fas, atque nefas exiguo fine libidinum
Discernunt avidi. Non ego te, candide Bassareu,
Invitum quatiam . . . . . .
. . . . . saeva tene cum Berecynthio
Cornu tympana, quae subsequitur caecus amor sui,
Et tollens vacuum plus nimio gloria verticem,
Arcanique fides prodiga, pellucidior vitro.

(2) *Aristoteles Nicomach. III.* 7. Legis cujusdam meminit latae a *Pittaco* prudentissimo Mithylinensium Legislatore, unoque ex VII. Graeciae Sapientibus, qua poena duplex in eos constituta erat, qui ebrii delinquerent; ut ita et propter crimen impetu ebrietatis commissum, et propter ebrietatem mulctarentur. Statim vero subjicit: *In ebrios duplex poena constituta est: in ipsis enim principium est; nam situm in ipsis erat ne ebrii fierent. Ebrietas enim caussa inscientiae est.*

Sive adeo caret temeto, tamen ab ingenio est improbus.

XII. *Levius adfectuum impetu, quam nequitia delinquitur.*

Sed quamquam impetus adfectuum ad dolum pertineat; dolique sit species (§. VII.); levius tamen impetu, quam nequitia delinquitur. Qui enim nequitia peccant, ii considerate, et plena voluntate eligunt peccare (§. VI.). At illorum actiones, qui impetu adfectuum rapiuntur ad delinquendum, proprie non sunt voluntariae, etsi voluntariis proxime accedant (§. VII.). Egregie *Tullius*: *In omni*, inquit, *injustitia permultum interest utrum perturbatione aliqua animi, quae plerumque brevis est, et ad tempus*; *an consulto, et cogitato fiat injuria. Leviora enim sunt ea, quae repentino aliquo motu accidunt, quam ea, quae praeparata, et meditata inferuntur* (*Lib.* 1. *de offic. cap.* 8.). Quis non magis matricidium imputandum putet *Neroni*, quem nullus vehementior, tristiorque adfectus ad tantum scelus impulit, sed sola nequitia, animique vecordia, quam *Oresti*, qui caussam dicens cur *Clytaemnestram* occiderit τῦν μὲν γάρ, inquit, ή προδῦσα λεκὶρ εμῦ πατρὸς, τέθνηκην. *Euripid. Orest. v.* 937.). *Nunc enim, quae prodidit lectum mei patris est interfecta*? Itaque licet, qui impetu deliquerunt, debea-

(1) *Philo Judaeus special. Leg.* 1. *pag.* 791. *edit. Parisiensis: Dimidiatum esse facinus, ubi non antecessit longa animi deliberatio.*

debeant existimari contraxisse delicta, ex quo impetus dolo subjiciatur; nihilominus ratio est habenda imbecillitatis humanae; et eorum, qui impetu deliquerunt, solent aequi et humani Judices plerumque misereri, et poenas adversus ipsos lenire, ut suo loco trademus.

CAPUT VI.

De Culpa.

Caput I. *Culpae acceptio, et definitio.*
Cap. II. *Quot culpae gradus.*
Cap. III. *Culpa differt a dolo.*
Cap. IV. *Ea non vere, sed quasi contrahuntur Delicta.*
Cap. V. *Quid Casus:*
Cap. VI. *Nequit absolute Casus hominibus imputari:*
Cap. VII. *Quando sit imputabilis.*

I. *Culpae acceptio, et definitio.*

1. SI Culpa, de qua jam dicere aggredimur, generatim et proprio sensu sumatur, ea significat *αἰτία*, peccatum (1). Hinc frequentes apud Latinos Scriptores formulae *in culpa esse*, *culpa teneri* (*Cic.* 1. *Offic. ad Attic. lib.* 15.) nem-

(1) Culpa etiam dicebatur nota censoria, quam appingebant Critici Libris, quos damnabant. V. *Scalig. in not. ad Varron. R. R. lib.* 1. *cap.* 59.

pe peccato. Sed Jurisconsultis alia peculiaris erat culpae significatio, qua culpam pro negligentia accipiebant. Quo sensu Nos etiam heic culpam sumimus, atque consideramus.

2. Solet autem Culpa a plerisque Juris Romani Interpretibus definiri factum inconsultum, quo alter injuria laeditur (V. *Vin. Com. ad Instit. l.* 3. *tit.* 15. §. 2. *n.* 7.): quae definitio Nobis nec satis ampla, neque satis concinna videtur. Primum enim culpa hac definitione cohibetur ad inconsulta solum facta; quibus alii injuria laeduntur. At debent sub culpa generatim venire non solum facta inconsulta, unde laesio derivat in alios; sed etiam illa, quibus Respublica directim adficitur (Cap. III. §. II.). Deinde factum inconsultum, quod in ea definitione effertur pro culpa, culpae effectus est, non ipsamet culpa. Rem propius attigere illi Interpretes, qui absolute culpam definierunt praetermissionem diligentiae (V. *Caravit. Inst. Crim. lib.* 4. §. 1. *cap.* 74. *n.* 92.). Nam culpa proprie in negligentia consistit (1), seu diligentiae defectu. Attamen aliquid amplius desideratur in altera hac definitione, ut quid culpa sit penitus possit intelligi. Si itaque adtendamus, constat profecto negligere, sive debitam in agendo non adhibere diligentiam rem esse, quae a voluntate proficiscitur. Quippe voluntatis est satagere, ut intellectus

(1) *Hottomani* Interpretis eruditi quidem, sed liberioris ingenii subtilior, quam oportet, est Philosophia, qui negligentiam a culpa distinguit, ut antecedens a consequente. V. *Hottom. in L. si servum* 91. *Dig. de V.O.* §. *praeterea Inst. ad L. Aquil.*

Digitized by Google

lectus quid sit agendum adtendat, et quomodo agendum. Culpam igitur fusius aliquanto, sed, ut arbitror, clarius, et rectius poteris definire: voluntariam diligentiae praetermissionem, seu negligentiam ab oscitanti profectam voluntate, unde sequuntur delicta, et alii injuria laeduntur (Cap. III. §. VIII.).

II. *Quot Culpae gradus.*

1. Quoniam vero Culpa in negligentia consistit, seu quod idem est, in voluntaria diligentiae praetermissione (§. I.), tot erunt e contrario ejus gradus, quot gradus sunt diligentiae. Tres autem gradus diligentiae, veluti ejus species, possunt opportune distingui. Est enim diligentia minima, seu infima, est media *μέση ἐπιμέλεια*, est demum maxima: quam Graeci *μεγαλήν* item *ἄκραν*, et *ἀκριβεστάτην* appellant (V. *Scoliast. Harmenop. lib.* 6. *tit.* 2.). Ac diligentia quidem maxima est, quam homines prudentissimi, et solertissimi iis in rebus, quae sua intersunt, solent adhibere; media, quae communis, qualem habent homines frugi, et satis prudentes; minima demum, quae communissima, cujusmodi est hominum alioquin imprudentium. (V. Clar. *Genuens. lib.* 1. *cap.* 4. §. 17. *de Jur. et Offic.*) Ut igitur in maximam, mediam, et infimam distinguitur diligentia; ita in tot similiter gradus distinguenda culpa, seu negligentia (1). Romani Jurisconsulti culpae

(1) *Bartolus in L. Quod Nerva Dig. Deposit.* quinque tractat culpae species latissimam, latiorem, latam, levem, et levissimam. Contra *Zasius lib.* 1. *Respons. singular. cap.* 2. duas solum distinguit culpae species latam, et levem. Sed nil

Digitized by Google

divisionem in maximam, mediam, et infimam re quidem amplexati sunt; sed ex usu Stoicae Philosophiae, cui litabant, singulos hosce culpae gradus aliis extulerunt nominibus. Quippe latam dixerunt culpam, quae maxima, levem, quae media, infimam demum culpam adpellarunt levissimam. Verum dum re consentias, parum refert, quibus utare vocabulis. Itaque illis morem gerentes, consuetudine receptam nomenclaturam Nos etiam haud aegre adhibebimus.

2. Levissima igitur est culpa maximam negligere diligentiam, quae vix ulli hominum delicto tribui potest: nam prudentissimi rari sunt, et constat vel prudentissimos interdum dormitare, ut bonus quandoque dormitavit Homerus. Hujus culpae exempli gratia redarguitur Paterfamilias, qui ignem diligentissime non custodit. Nocte intempesta non adeo caute compressus excitatur ignis, larem exurit, serpit foris, jam proximae ardent aedes, fit magnum incendium.

3. Communem vero prudentium hominum diligentiam, curamque praetermittere levis est culpa, cum scilicet non providetur, quod solet navus quilibet, et frugi providere, aut non ea adhibetur peritia, quam adhibent, qui ejusdem sunt professionis. Talis est culpa Domini, qui incuria

---

subest caussae cur ille species ampliet culpae, hic vero restringat. Profecto commode Romani Jurisconsulti culpam in tres gradus dividunt, cum sic facilius quam si plures, aut pauciores admitterentur, momentum illud significari possit, quo unusquisque gradus incipit, et finitur. Ponitur enim una media, a qua altera defectu, altera excessu ejus distat, etsi utraque ei appropinquet. V. *Mascov. not. ad Puffend. J. N., et G. lib.* I. *cap.* VII. §. 16. *litt. a*.

ria servorum orto incendio neglexit eam adhibere diligentiam, quam quilibet adhibuisset adtentus homo, ut flammae extinguerentur. Talis quoque est Medici culpa (*Instit. lib.* 4. *tit.* 4. §. 7.) qui ideo aegrotum occiderit, quia male eum secuerit, aut perperam ei medicamentum dederit (1).

4. Lata denique culpa est communissimam non adhibere diligentiam, quam humana Natura desiderat, solentque etiam discincti praestare nepotes. Putatoris culpa lata est, si non proclamans ramum ab arbore evulsum in viam publicam dejicit, cujus ictu viator opprimitur (2).

III. *Culpa differt a dolo.*

Posteriores ambae species culpae superius expositae (§. II.) jure crimini imputantur, vixque differunt a dolo malo, ut praeclare ait Jurisconsultus *Ulpianus* (*Dig. lib.* 48. *tit.* 8. *Leg.* 7.). Sed differunt tamen; adeo ut nulla sit culpa tam gravis, et lata, quae valeat dolo comparari. Inest siquidem in dolo improbum delinquendi propositum; culpa autem est ex segnitie, vel ex simplicitate, quae comitem semper habet imprudentiam. Itaque quamvis non solum consilio subjecerimus dolum, sed etiam culpam (*Cap. III.* §. *VIII.*);

(1) Sed culpa Medici nunc raro vel nunquam in Judicium vocatur. Eventus mortalitatis imputari quidem Medico non debet. Sed cur, ut *Plinius* querebatur, soli Medico, si imperitia erraverit, impune erit occidere homines?

(2) Hinc arborem putantes, aut tale quid facientes apud Athenienses olim proclamare solitos ΦΥΛΑΔΑΛΙ, apud Romanos *Cave* ostendit *Theodor. Marcil. ad* §. 5. *Institut. de Leg. Aquil.*

VIII.) ;(1) tamen qui dolo agit, ex proposito init delinquendi consilium (*Cap. V. §. III.*) qui vero culpa incidit in delictum, in eo *negative* dumtaxat consilium adest delinquendi. Culpa quidem, ut dolus provenit generatim a voluntate: nam qui culpa irretitur in se habet agendi principium. Sed quoniam culpa (*utimur verbis Cl. Hugonis Grotii*) actio neque mere scientis est, et volentis, qualis est, qui dolo agit, neque mere ignorantis, atque inviti (*De J. B. et P. lib. III. cap.* 11. §. 4. *n.* 1.) proinde „ dolus sceleri tribui„ tur, culpa vero imprudentiae „ (*Donat. in Hecyr. Terent.*)

IV. *Ea non vero, sed quasi contrahuntur Delicta.*

1. Itaque dolo proprie, et vere contrahuntur delicta (*Cap. V. §. III.*), culpa autem quodammodo, et quasi. Aequitas enim imperat, et rursus nos docet Philosophus Stagyrita, (*Lib. de art. Orat.*) ne pari loco habeamus injurias, et culpas; siquidem illas ex proposito improbi inferunt homines, his qui irretiuntur, *negative* solum censeantur consilium iniisse delinquendi, nec ex malitia, sed ex imprudentia peccasse (§. III.). Quare quae culpa sunt contracta delicta non veri, dolo

---

(1) *Aristoteles Moral. lib.* v. *c.* 10. „ Si ita praeter id, quod „ expectari potuit damnum detur, erit infortunium. At si „ ita ut expectari, ac praevideri aliquo modo potuerit, sed „ non improbo animo, culpa erit aliqua: nam culpae affinis „ est, qui in se habet delinquendi principium, qui vero ex„ tra infelix.

dolo nempe patrati criminis poena vindicantur (1); sed vel nihil, vel lenissime, mitiusque coercentur (2).

2. Sed utrum pecuniaria solum poena, an etiam corpus affligens possit decerni pro delictis culpa contractis, acriter inter se dissentiunt rerum criminalium Scriptores (V. *Ant. Matth. ad lib.* 48. *Dig. tit.* 18. *c.* 4. *n.* 11.). Ego vero arbitror in eos, qui lata culpa deliquerunt poenam, quae corpus affligat, posse dictari. Nam parum abest, quin dolo videatur deliquisse is, qui lata culpa delictum patravit: unde *saepe*, ut cecinit *Seneca*, (*Hercul. Fur.* v. 1238.), *error ingens sceleris obtinuit locum*. Commentariensis incuria custodiam evasit reus; Judex per summam juris imperitiam innocentem condemnavit: Quis, amabo, non intelligit utrosque tam gravi culpa crimen contraxisse, ut metuat aliqua corporis castigatione eorum punire maximam negligentiam, atque imperitiam (*Gomes.* 3. *resol.* 3. *n.* 16.) (3). Atque his exemplis, quae ex Romanis Legibus hausimus, in apricum profertur error illorum Interpretum, qui minime, ut par erat, latam culpam ab aliis levioribus ejusdem speciebus distinguentes, generatim tradiderunt, Jure Civili ob culpam corporis

(1) *Seneca de Ira I.* 16. *Delictum in duobus non eodem modo* (Sapiens) *afficiet, si alter per negligentiam admisit; alter curavit, ut nocens esset.*

(2) Culpa in primis recensetur inter legitimas caussas leniendi, et indulgendi criminum poenas, ut sequenti Libro docebimus.

(3) Lege Divina is capite punitur, (quae summa poena est) cujus culpa homo periit, quod bovem cornupetam, per quem periit, sciens aluisset. *Exod.* 22. 29.

Digitized by Google

ris poenam haud quaquam infligi (*Ferrar. in prax. titul.* 52. *Glos*. 7.).

V. *Quid Casus.*

Quod si nec dolo, neque culpa fuerint commissa delicta; tunc ea Casu patrata dicuntur. Est autem casus, ut dixit *Festus* (*Lib. II.*), quod fortuito hominibus accidit. Propterea casum definimus, quem nullum potest praevidere humanum consilium, aut cui praeviso resisti non potest. Casus tamen (1), si placeat de eo aliquantisper philosophari, duplici potest sub adspectu intueri. Nam casus alter producitur a rebus physicis, ex viribus, quae ipsis inhaerent secundum ordinem, connexionemque caussarum naturalium: Alter vero est casus ipse quoque a rebus physicis productus, sed quae hominum imperio subsunt, et quas possunt homines sua industria dirigere, atque adtemperare. Stultum prorsus foret quaerere, an queat casus priori sub adspectu consideratus referri ad culpam, de qua hactenus disseruimus. Quis potest ventis, marique praeesse, aut vim frigoris, aestusque temporum, aut vices dirigere tempestatum, impetumque fraenare ignis, et fulminum, aliarumque similium calamitatum promanantium a caussis naturalibus, caelitusque immissarum, quas Latini *vim divinam* dixerunt, Graeci θεȣ̃ βίαν? Quod si quis sciscitetur, an culpae quodammodo accedat casus sub altero adspectu consideratus, inquio, secundum generalem, quam

(1) Casus frequenter accipitur etiam pro calamitate, infortunio. Cui non notum *Virgilii* illud *Aeneid. II.*

Quod si tantus amor casus *cognoscere nostros.*

Digitized by Google

quam initio tradidimus casus definitionem, censendum tantum a culpa casum abesse, quantum ab eo praevidendo longe homines absunt. Hujus generis sunt naufragia, inundationes aquarum, aedium ruinae, mortes animalium, impetus latronum, pyratarum, hostium insidiae, seditiones, tumultus, qui *casus majores* a Jurisconsultis Romanis vocantur, et damna fatalia (*Dig. lib.* 50. *tit.* 17. *Leg.* 23.).

VI. *Nequit absolute hominibus imputari.*

Quaecumque autem casu evenere delicta, ea nequeunt hominibus imputari, sed ascribuntur fortunae, ut inquit *Poeta*, in homines peccanti. Abest enim ab agente delinquendi consilium, quod praecipue in omnibus est spectandum actionibus (Cap. III. §. VIII.); nec ex proposito is, aut voluntaria negligentia incidit in calamitatem, sed fortuito, ac praeter expectationem (§. V. (1). Unde monet *Tullius* (*Tuscul. III.* 16.) *culpam nullam esse, cum id quod ab homine praestari non potuit, evenit. Anicetus* libertus apud *Tacitum* (*Annal.* XIV. 3.) in pessima causa non male ajebat: *Quem adeo iniquum* (fore), *ut sceleri assignet, quod venti*,

(1) Duo illa fortunam, et iniuriam *Menander* optime distinxit.

Ἀτύχημα, καὶ ἀδίκημα διαφορὰν ἔχει
Τὸ γάρ διὰ τύχην γίνεται τὸ δ᾽αἱρέσει.

Injuria illud distat infortunio,
Hoc casus, illam quod voluntas efficit.

ti, et fluctus delinquerunt? Et erat inter Graecos vetus, et celebre Oraculum:

Ε'κτεινας τον' ἑταῖρον α'μυ'νων, ȣ' σεμίαινον
Α'ιμα. πέλεις δε χέρας καϑαρώτερος ἢ παρὸς ἦσθα.
Carum occidisti, dum vis succurrere, nullum
Crimen habes; manus est tibi purior, ac fuit ante.

Quare delicta casu commissa, existimantur, quasi non evenissent, eorumque infelices quidem, sed tamen innocentes auctores ab omni poenarum metu liberantur (1). Quandoquidem verissime scripsit *Plato* (*Lib.* XII. *de LL.*) nullis infortunatos poenis esse afficiendos, quod fortunae nullus imperare possit Legumlator; sed malos solum, ignavosque debere semper puniri, ut meliores demum, fortesque evadant (2).

(1) *Nicolaus Syracusanus in orat. pro captivis apud Diodor. lib* XIII. Εἰ τȣ̀ς ἐξ ἐπιβȣλῆς ἀδικήσαντας δίκαιόν ἐστι τιμωρεῖσθαι, τȣ̀ς ἀκȣσίως ἁμαρτάνοντας προσήκων ἂν εἴη συγγνώμης ἀξιȣ̃ν. „Sicut par est eos punire, qui data opera injuriam inferunt, ita aequum est ignosci iis, qui praeter voluntatem suam peccant.„

(2) Caedes tamen, quamquam fortuito casu admissa, haud prorsus olim videtur abiisse impunita. *Samuel Petit. ad Jus Atticum lib.* 7. *tit.* I. hanc ex *Platone*, *et Pausania* legem excerpsit: *Qui alium casu fortuito necasset, extra fines Patriae annum exul esto*. De Romanis V. *Quintil. lib.* 7. *Instit. cap.* 4. Sed poenae hujusmodi non propter delictum irrogabantur, sed praescriptae potius videntur, ut homines ad animadvertendum in agendo excitarentur. Etiam antiquis sacris Canonibus, quos collegit doctissimus *Antonius Augustinus Epist. lib.* 35. *tit.* 6. habentur in fortuitum homicidium impositae poenitentiae, quae exempli caussa injungebantur, ut scilicet, qui suo facto, licet involuntario, alios movit ad peccandum, poenitentiae, et emendationis testimonio eos revocaret ad bonam frugem. V. *Gonzalez in Cap. II. de homicid. n.* 13.

Digitized by Google

VII. *Quando sit imputabilis*.

Sed saepe, qui evenit casus vel fuit culpae conjunctus, vel culpa ei caussam praebuit. Atletha in stadio forte colluctatorem occidit. Casus hic cum culpa est conjunctus (*Dig. lib.* 7. *tit.* 2. *Leg.* 4.). Non enim id agere debebat, ut interficeret, sed ut vivum humi prosterneret, vinceretque. Sua culpa autem casui praebet caussam quisquis operam dat illicitis rebus, vel licitis, sed nec tempore, neque in loco opportuno. Vicini armentum in campo fugasti: pecudes metu actae limites campi egrediuntur, incidunt in foveam, pereunt. Huic casui tua culpa praebuit caussam, qui operam navasti illicitae rei. Miles alieno tempore, puta vigiliarum, aut alio in loco, quam qui ad exercitandum datus est, dum jaculis ludit, praetereuntem trajecit. (*Instit. lib.* IV. *tit.* 3. §. 4.). Ei, qui evenit casui Militis culpa praebuit occasionem, qui licitae alioquin rei dedit operam alieno tempore, et inopportuno loco. Jam vero quoties casus fuit cum culpa conjunctus, vel culpa ei caussam dedit; toties non tam fortunae tribui debet, quam illi adscribendus, qui satis, ut par erat, non cavit, aut in illicita re, quod nefas, aut in licita, sed innopportune, versatus est. Itaque criminis, quod sequutum est, haud penitus expertem habebimus, sed illud quodammodo culpa contraxisse jure existimabimus. Atque his in circumstantiis verum est, quod tradit Jurisconsultus *Marcianus* casu etiam delinqui (*Dig. lib.* 48. *tit.* 19. *Leg.* 11.).

CA-

Digitized by Google

CAPUT VII.

DOLI, CULPAEVE INCAPACES, INCAPACES DELINQUENDI.

CAPUT I. *Diviſio.*
CAP. II. *Infantes.*
CAP. III. *Impuberes*
CAP. IV. *Minores.*
CAP. V. *Surdi, et Muti.*
CAP. VI. *Amentes, Furioſi.*
CAP. VII. *Prodigi.*
CAP. VIII. *Senes.*
CAP. IX. *Dormientes.*
CAP. X. *De brutis Animantibus.*

I. *Diviſio.*

QUoniam ergo ſine dolo, et culpa, de quibus huc uſque diſſeruimus (Cap. V. et VI.), nequeunt delicta patrari; neceſſario inde ſequitur, eos omnes delicta admittere poſſe, qui ſunt utriuſque capaces, et utroque ad delinquendum acceſſerunt. Quod de Univerſitatibus etiam, Collegiis, Corporibus quibuſcumque ſtatuendum venit (V. *Reyger in theſ. voc. Civitas n.* 4. *Beſold. delibat. Jur. ex Lib. III. Dig. qu.* 26.) Quum enim iſta moralem conſtituant perſonam, dolo culpave membrorum, quibus coaleſcunt, exiſtimantur

delinquere (1). Contra vero pronum est intelligere I. qui doli culpaeve natura sua sunt expertes, et II. qui utriusque quidem capaces, sed utroque tamen caruere dum deliquerunt (2): eos omnes delicta nequaquam contrahere. De his altero Capite acturi, de illis in praesenti sermonem instituamus.

II. *Infantes*.

Jam vero inter eos, qui natura sua dolo, culpaque vacant in primis occurrunt *Infantes*. Sunt porro Infantes quicumque nondum excesserunt septimum aetatis suae annum, sic dicti quod fari non possunt (3). Quorum quidem imbecille corpus, organa nondum evoluta, usuque confirmata in caussa esse constat, ut nequeant adhuc animi facultates exserere, quarum exercitium a corporis compage, et robore vel maxime pendet; (V. *Se-*

(1) Quandoquidem qui in quamlibet coeunt Civilem Societatem idem volunt, idemque velle censendi sunt; ideo singularum Societatum concipi debet una voluntas, unusque intellectus. Hinc est, quod singulae Societates unam veluti personam constituunt, quae ad differentiam suppositorum physicorum moralis vocatur. V. *Heinecc. J. N. et G. lib.* 11. §. 20. Itaque eas perinde, ac singulos Cives obligant Leges, quas si violaverint, merito deliquisse censentur.

(2) Non ergo absolute veritati consentanea videtur pervulgata illa *Mimi* sententia v. 656. = *Quod vitiosum est, quo animo facias, nihil interest* = Adeo verum est scientiae progressui nihil magis opponi, quam vulgi axiomata sine praevio examine amplecti; et nihil infestius in Judiciis Criminalibus, quam principia practica sententiis, adagiisque suffulta. Exulent tandem praelucente Philosophia hujusmodi praejudicia, et omnes, quibus obruimur, praeconceptae opiniones.

(3) *Varro lib.* 5. *de L. L.* = *Fatur is, qui primum homo significabilem ore emittit vocem: ab eo, antequam ita faciant pueri dicuntur Infantes, cum id faciunt, jam fari.*

Senec. epist. 121.) Unde brutorum instar natura sensitiva dumtaxat ducuntur, et Instinctus ope vix confusas rerum ideas adquirere valent (Cap. II. §. III.): ex quo fit, ut rationis lumine eorum mentibus nondum affulgente, quae faciunt, quemadmodum scribit *Aristoteles* (*Magnor. Moral.* I. 34.) nescientes faciant (1), et malitia careant, consiliique inopia penitus laborent. Adposite, sapienterque *Poeta Philosophus* cecinit (*Lib. III. de rer. nat.*):

Nam veluti infirmo pueri, teneroque vagantur
Corpore; sic animi sequitur sententia tenuis.

Itaque nec dolus in Infantes cadit, nec culpa; ac proinde, ut eleganter inquit Jurisconsultus *Modestinus*, consilii innocentia eos a delinquendo tuetur (*Dig. lib.* 48. *tit.* 8. *Leg.* 12.).

III. *Impuberes*.

1. Qui pereundi pericula, quibus Infantia premitur debilis, atque fluxa, fauste evaserunt, sed nondum si Feminae duodecimum, si Mares decimumquartum aetatis suae annuum excessere, in pueritia versari dicuntur, et *Impuberes* appellantur (V. *Narbon. de aetat.*). Solent ut infantes (§. II.), ita quoque Impuberes generatim doli culpaeve extorres censeri, et propterea delinquendi; idque in Romanis Legibus scriptum inveni-

 mus

(1) *S. Augustinus* relatus a *Gratiano in Can. aliquis* 15. *quaest.* 1. „ Quomodo (Infans) reus constituetur, qui nescit, „ quid facit? „

mus (*Dig. lib.* 21. *tit.* 1. *Leg.* 23. *lib.* 48. *tit.* 10. *L.* 22.). Quod tamen absolute, et indistincte verum non est; sed solum accipi debet de admodum impuberibus, qui proximiores sunt infantiae, vel qui difficile, tardeque adolescunt (1). Reliqui vero, qui non longe absunt a pubertate, vel qui citius adolescunt, doli seaepenumero capaces dignoscuntur. Nam augescente in pueritia corpore, evolutisque ejus organis, et corroboratis; ingenitam sibi incipiunt pueri exserere rationalem naturam (Cap. II. §. IV.), atque, ut homines decet, animi facultatibus uti. Opportune, sciteque sequitur *Lucretius* (*Loc. sup. cit.*):

Inde, ubi robustis adolevit viribus aetas,
Consilium quoque majus, et auctior est animi vis.

Quum ergo tam Feminae, quae duodecimum, quam Mares, qui decimumquartum annum praeter-

---

(1) Non est natura universim constitutum tempus pubertatis. Nam feminae, quarum molle corpus, et imbecille, citius pubescunt, quam Mares, qui corpore utuntur forti, validoque. V. *Buffon Histor. de l'Hom. Tom. II.* Atque Mares inter, ac Feminas alii citius, serius alii adolescunt. Pendet id, ut docent filii Medicorum, a corporis temperamento, qualitate alimentorum, etc. Praesertim vero clima in caussa est celerioris, aut tardioris pubertatis inter homines. In Meridionalibus plagis Feminae octavo, nono, ac decimo anno jam puberes sunt. In Europa decimoquarto anno Mares, Feminae duodecimo ut plurimum pubescunt. V. *Montesq. Espr. des Loix liv.* XVI. Hinc merito ibi communiter est recepta Imperatoris *Justiniani* Constitutio, qua, licet alia ex caussa, dirempta veteri notissima Romanorum Jurisconsultorum controversia, his annis pubertas definita est. V. *Leg. ult. Cod. quando tut. esse des.*

Digitized by Google

tergressi non sunt, doli queant esse capaces, delicta quoque contrahere possunt; (*Donell. Comment. in Jus Civ. lib.* 21. *cap.* 10.) si ea excipias, in quae rapit homines caeca libido, ut stupra, adulteria. Hujusmodi siquidem delicta, ut respondit Jurisconsultus *Papinianus*, post pubertatem incipiunt (*Dig. lib.* 48. *tit.* 10. *Leg.* 36.); unde Impuberes alioquin doli capaces, ea contrahere nequeunt, sed illi solum contrahent, qui praecoces, etiam ante duodecimum si feminae, decimumquartum si Mares aetatis suae annum vim procreandi nacti sunt (1).

2. Sed an dum deliquerunt re ipsa fuerint doli capaces femina duodecim, mas quatuordecim non excedentes annos; id sagax, prudensque Judex praeter corporis habitum, a quo vis animi maxime pendet (§. II.), a moribus colligere poterit, et reliqua eorum vita: Scilicet si quae alia sunt impuberum aut dicta maligne, aut improbe facta, sedulo perpendentur a Judice, et cum acie ingenii comparabuntur, vique ratiocinandi, qua eum praeditum esse noverit. Neque enim fas erit Judici uni, aut alteri fidere conjecturae, vel probabili argumento niti. Quandoquidem nihil magis est lubricum, quam ex ambiguis ut plurimum, fallacibusque judiciis de alieno animo, puerili praesertim, quidquam statuere. Puer quidam

(1) Refert *Glossa in summ.* 10. *quaest.* 1. puerum novem annos natum nutricem suam gravidasse, idemque ex D. *Gregorio* narrat *Anania in Cap.* 1. *de delict puer. n.* 6. Alia multa exempla his similia collegit *Farinaccius in prax. part.* 3. *q.* 93. *n.* 8. ad quem ablegamus Lectorem harum rerum curiosum. Vix haec scriptis commiseram, quum rumor Urbe increbuit, puerum decennem Virginem puberem gravidasse.

dam Athenis adductus est in Judicium, quod laminam auream sustulisset, quae a Dianae corona deciderat. Judices, ut doli facerent experimentum, talos, crepundia, et eamdem laminam puero obtulerunt. Qui cum laminam sibi sumpsisset, punitus est tanquam sacrilegus (*Aelianus lib. V. v. hist. cap.* 16.). Profecto quis non intelligit, hoc casu temeritati esse objectum, quod erat dirimendum ratione?

IV. *Minores*.

Pueritiam excipit Adolescentia, ver Naturae: hac aetate organis vim omnem suam nanciscentibus corpus perficitur: animus suas liberius exserere incipit, et exercere facultates (V. *Buffon Hist. de l'Homme tom.* 11.): calor sanguinis, corporis robur alacrem efficiunt juventam: jam evolvuntur adfectus, augentur cupiditates, saeviunt, dominantur. Interea cereus in vitium flecti Adolescens, monitoribus asper, rapitur custode remoto adfectuum aestu, quorum in adolescentia vehementissimus impetus. Et quoniam doli, culpaeve capacissimus, non ambigitur, quin consequenter capax sit delinquendi. Nihilominus Interpretes (*Gomez.* 1. *Resolut.* 2. *n.* 34.) quidam Juris Romani *Minores* tradunt non obligari ex delictis, quae omittendo contrahuntur (Cap. I. §. III.). Quod si, ut limitat *Gonzalez* (*In Cap.* 2. *de delict. puer.*) cohibeatur ad eas solum criminosas omissiones, quae ex culpa proveniunt, haud vero ex dolo (1); non admodum dissenti-

rem.

(1) Jure Romano ne impubes quidem servus doli capax,

rem. Nam Juvenis iram colligit, ac ponit temere, sublimis est, cupidusque, et amata relinquere pernix: (*Horat. in art. poet.*) uno verbo, mutatur in horas; quod nondum vitae usu, atque experimento assueverit serio ac diligenter, ut par est, animadvertere. Sed qui poterit criminis expers haberi, si dolo omiserit agere, quae poterat, debebatque? Profecto aeque delictum est dolo omittere, quae geri non debent, ac omittere agenda, et Leges utrumque juxta aestimare videntur (Cap. I. §. II.).

V. *Surdi, et Muti.*

1. Sed cito flos juventae evanescit. Virilitas conversis studiis succedit, aetas doli, et nequitiae, in qua cum versantur Homines sedato aliquantisper aestu cupiditatum, et vitae usu edocti rarius impetu, plerumque proposito agunt: unde capacissimi sunt delinquendi; nisi *Surdi*, *et Muti* in lucem prodierint, aut tales evaserint ante adeptum usum rationis (1). De his enim, utrum ejus doli, qui requiritur ad contrahenda delicta (Cap. III. §. VIII.), sint natura capaces, ac proinde delinquendi (V. *Lettre sur les Sourds, et Muets.*), delicatior, quam vulgo existimatur quaestio est, obscurior, ac difficilior. Atque hu-

jus-

---

flagitii expers censetur, si omiserit auxilium Domino ferre, aut reticuerit necis auctorem V. *Leg.* 1. *Dig. ad S. C. Silanian.*

(1) Non una est caussa physica surditiei; plerumque originem habet ab obstructione, seu compressione nervi acustici, vel a dura aliqua carnis prominentia, qua intercluditur tubus auricularis, V. *Boiss.* de *Sauvages Nosolog. Med. class.* 6. Qui autem surdi nascuntur, ii muti necessario sunt, quia tyrocinio carent loquelae, non vero quia aphoni.

jusmodi quaestionem, quod pertinet ad peccata Theologis examinandam, et definiendam permittentes, heic solum quod spectat ad crimina attingimus, de quibus in Foro Civili res est. Qui praelucente Philosophia analysim instituere operationum mentis humanae, ostenderunt I. aliorum hominum societatem, cujus sermo est instrumentum (Cap. II. §. V.) uberiorem, generaliorem que penum esse, unde homines ideas derivant; II. exercitium plerarumque mentis operationum penitus quodammodo pendere ab usu vocabulorum, quae tanquam signa ideas repraesentant, atque significant. Quae si ita sint, ut esse illi tradunt, jam surdi a nativitate, quod nequiverint discere sermonem, et ideis numero paucis ex aliis sensibus profectis auctam mentem habebunt, et nescii adquisitas ideas vocibus tanquam earum signis adnectere, impares erunt ad plerasque exercendas mentis suae operationes. Certe surdus perceptione, conscientia, adtentione praeditus, signorum tamen expers, quibus ideas adfigat, pene reminiscentia carebit, adeo ut saepe in eodem statu constitutus haud recordabitur se alias in ipso fuisse versatum: memoria carens nullum signum habebit, quo valeat absentes res sibi repraesentare: imaginatione pollens, sed qua suo lubitu uti nequit, ideae in eo haud excitabuntur, nisi forte ipsi occurrant objecta, quibus illas jampridem conjunxerat: demum vacuus reflexione, impulsiones recipiet ab externis objectis in sensibus productas, eisque instinctu obsequetur (V. *Condillac. Essai sur l'origin. des connois. humain. sect. IV. liv.* 2.).

2. *A*

Digitized by Google

2. *A Chartres,* (1) *un jeune homme de vingt trois a vingt quatre ans, fils d'un artisan, sourd et muet de naissance commença tout à coup a parler au grand étonnement de toute la Ville. On sçut de lui, que trois ou quatre mois auparavant, il avoit entendu le son des cloches, et avoit été extremement surpris de cette sensation nouvelle, et inconnue. Ensuite il lui étoit sorti une espece d'eau de l'oreille gauche, et il avoit entendu parfaitement des deux oreilles. Il fut trois ou quatre mois a ecouter sans rien dire, s'accoutumant a repeter tout bas les paroles, qu'il entendoit, et s'affermissant dans la prononciation, et dans les idées attachées aux mots. Enfin il se crut en état de rompre le silence, et il declara qu'il parloit, quoique ce ne fut encore qu'imparfaitement. Aussitot des Theologiens habiles l'intelligerent sur son état passé, et leurs principales questions roulerent sur Dieu, sur l'ame, sur la bonté, ou la malice morales des actions. Il ne parut pas avoir poussé ses pensées jusques-là. Quoiqu'il fut né des parens catholiques, qu'il assistat a la Messe, qu'il fut instruit à faire le signe de la Croix, et à se mettre a genoux dans la contenance d'un homme, qui prie; il n'avoit jamais joint a tout cela aucune intention, ni compris celle, que les autres y joignent. Il ne sçavoit*

voit

(1) Ne concinnitas, claritasque, peculiares Gallicae Linguae characteres decederent, satius duximus propositum exemplum describere iisdem doctissimi *Auctoris Memoriarum Parisiensis Accademiae* verbis. Qui tamen gallice nesciunt, poterunt idem latine redditum legere apud Clariss. P. *Jacquier* Collegam emeritum *Instit. Philosoph part.* 1. §. 1. Aliud exemplum refert *Connor. in Evan. medic. art.* 15. *pag.* 183. *et seq.*

Digitized by Google

voit pas bien distinctement ce que c' étoit que la mort, et il n' y pensoit jamais. Il menoit une vie purement animale, tout occupé des objets sensibles et présens, et de peu d' idées, qu' il recevoit par les yeux. Il ne tiroit pas même de la comparaison de ses idees, tout ce qu' il semble, qu' il en auroit pu tirer. Ce n' est pas, qu' il n' eut naturellement de l' esprit; mais l' esprit d' un homme privé du commerce des autres est si peu exercé, et si peu cultivé, qu' il ne pense qu' autant, qu' il y est indispensablement forcé par les objets exterieurs. Le plus grand fonds des idées des hommes est dans leur commerce réciproque. (V. Les Memoires de l' Académie des sciences an. 1703. pag. 18.)

3. Si nostrum esset inquirere, quantum sit deferendum adolescentis responsioni, de qua in superiori exemplo res est, dicerem crassam adeo ignorantiam non ad facultatis, sed ad attentionis, et memoriae defectum esse referendam. Hinc patet ad ideas evolvendas, et explicandas plurimum prodesse quidem exercitationem, aliorumque hominum societatem; at in hebeti, rudique minerva praedito ea tantum non valet, nisi attentione etiam, et reflexione ad ea is attendat, quae vel intus gerit, vel exterius fieri videt. Sed Nobis non vacat dilabi in quaestiones extraneas praesertim a nostro proposito, ad quod solum confert modo adnotare Interpretes Juris Romani duo illorum, qui naturae vitio Surdi, et Muti in lucem prodierunt species consuevisse distinguere: (V. *Michalor.* de caeco, surdo, et muto, cap. 35.) Alios enim inquiunt *nullum habere intellectum*, alios vero *intellectum habere*. Illos amentibus, et furio-

sis assimilantur, atque assentiuntur doli, ac delicti immunes esse censendos. De alteris contra sentiunt; adeo ut libere affirmare non vereantur eos, et capaces esse delinquendi, et pro delictis, quae commiserint, posse puniri.

4. At natura quidam muti esse possunt, non surdi. Memoriae prodidit *Herodotus* (*Lib.* 1. *Histor.*) de *Croesi* filio, qui cum mutus a puero fuisset, articulate ad hostis impetum exclamavit ὦ ἄνθρωπε μὴ κτεῖνε Κροῖσον, et quispiam Samius Athleta, nomen illi fuit Αἴγλης, cum loquens antea non fuisset ob similem caussam, ut narrat A. *Gellius*, (*Noct. Attic. lib.* V. *cap.* 9.) loqui coepit: (1) qui nunquam id

---

(1) *Il seroit* (scribit Clariss. *Buffon. Histor. Naturel. de l' hom. du sens de l' Ovie tom. III.*) *cependant très possible de communiquer aux sourds ces idèes, qui leur manquent, et meme de leur donner des notions exactes, et precises des choses abstraites, et generales par des signes, et par l' ecriture. Un sourd de naissance pouroit avec le temps, et des secours assidus lire, et comprendre tout ce qui seroit ecrit, et par consequent ecrire lui-meme, et se faire entendre sur les choses meme plus compliquèes. Il y en a, dit-on, dont on a suivi l' education avec assez de soin pour les amener à un point plus difficile encorè, qui est de comprendre les sens des paroles par le mouvement des leurs de ceux, qui les prononcent: rien ne prouveroit mieux, combien les sens se ressemblent au bout, et jusqu' à quel point ils peuvent se suppleer; cependant il me paroit, que comme la plus grande partie des sons se forment, et s' articulent au-dedans de la bouche par des mouvemens de la langue, qu' on n' apèrçoit pas dans un homme, qui parle a la maniere ordinaire, un sourd, et muet, ne purroit connoitre de cette façon, que le petit nombre des syllabes, qui sont en effet articulèes par le mouvement des leurs.* Artem surdos a nativitate loqui edocendi primus invenit *Conradus Amanus*, exposuitque editis libris *Surdus loquens Amstelod.* 1692. et *de loquela ibidem* 1700. Praeteritis annis Parisiis hanc exercebat *Pereyra*. V. *Buffon*, *Boissier* de *Sauvages loc. cit.* He-

Digitized by Google

id potuissent, nisi auditu prius sermonem accepissent, didicissentque. De his nemo ambiget, quin doli, culpaeque capaces sint, et propterea delinquendi, qui animadverterit eos si non activa, ut ita dicam, passiva tamen frui usura sermonis, et ab aliis hominibus, qui libere, perfecteque mentis operationes exserunt, atque exercent, hoc solum distare, quod nempe ipsi sunt aphoni, illi expedito utuntur organo loquelae. Idque multo magis statuere oportet de iis, qui surdi, et muti evaserunt post jam adeptum usum rationis; quemadmodum adsequi facile poterit, quicumque parumper velit attentionis, et reflexionis vim hac super re exercere. Difficile tamen est definire, utrum hi omnes, quamquam sint doli capaces, dolo reipsa deliquerint, quum fari nequeant. Unde prudenter scribit Clariss. *Boehemerus* (*Instit. Crim. sect. 2. cap. 1. §. 22. not. 2.*), *quod confessio delicti ab hujusmodi subjectis per Interpretem facta, nunquam ita comparata est, ut ad poenam capitalem descendere liceat*.

1. De iis autem, qui vel tenera et florescente, vel matura et confirmata jam aetate in furorem inciderint, dubitari nequit, quin sicut doli culpaeve natura sunt incapaces; ita extorres fiant delictorum, quae furentes commiserint. Idque etiam de illis statuere oportet, qui insania laborant, et sunt mentecapti. Quamvis enim si spectes proprietatem verborum, furor sit mentis ad omnia caecitas, insania vero, ut scribit *Tullius*,

Leg.

---

die autem heic quoque in Urbe schola patet pro instituendis surdis cura et liberalitate Viri egregii *Paschalis de Petro* Romani in Advocatos Sac. Consistorii nuper cooptati.

(*Lib. 3. Tusc. quaest.*) inconstantia sanitate vacans, quae tamen potest officium tueri, et communem vitae cultum, atque usitatum, nihilominus apud Jurisconsultos promiscue usurpantur haec nomina ad eam significandam mentis abalienationem, qua quis bruto in agendo similior videtur, quam homini (1). Profecto in his, qui hujusmodi morbo laborant, idearum ortus non respondet caussis externis; sed ab interna cerebri dispositione pendet (2), nata praeter voluntatis imperium (V. *Boerhaav. aphor.* 700. & *Wansvieten in not. ad eumd.*): unde dolo non agunt, neque consequenter delinquunt, nisi intervallis sapiant. Etenim quo tempore furor subsedit, mensque suo recte officio fungitur, si delinquant, quum potuerint dolo agere, tunc palam est eos crimine irretiri (3).

2. Sed

---

(1) Jurisconsulti furiosum a mentecapto ita secernunt. Furiosus rabie quadam animi agitatur; Mentecaptus magis in quiete est, nullaque extrinsecus edit signa furoris. V. *Menoch.* VI. *praesumpt.* 45.

(2) Clariss. *Wansvieten loc. sup. cit. Mutatione*, scribit, *superficiei nervi in cerebri medulla, quaecumque fuerit, oritur in intellectu percipiente cogitationis mutatio, quod nihil repraesentat, quod est in actione organi, vel passione objecti. Nexus autem ideae cum illa mutatione medullae cerebri non concipitur ullo modo, et a nemine explicatus fuit: experimentis tamen certissimis constat, eidem mutationi necti eamdem cogitationis mutationem.*

(3) Stultitia ergo, idest valde modica insania, quae vitae officia tuetur, sentitque quod agit, non excusat a delictis. Quis enim reus renunciabitur, quando nemo tam sapit, ut simul etiam non desipiat. Perbelle *Despreaux satyr.* 4.

Tous les hommes sont fous, et malgrè tous leurs soins
Ne different entr' eux, que du plus, ou du moins.

2. Sed prudenter heic aliquis sciscitabitur, quemadmodum valeat cognosci, fuerit ne crimen saeviente insania commissum, an remisso furore? Et haec quidem quaestio de eo non solum potest moveri, qui furit ex intervallo; sed etiam de illo, qui aliquando dicitur insanus fuisse, atque furiosus, vel in amentiam, furoremque circa tempus illud incidisse, quo flagitium patravit. Scriptores rerum criminalium distinguendo quaestioni respondent, (*Gomez var. resol.* 1. *n.* 71.) quae distinctio non displicuit *Matthaeo*. Volunt enim, ut si is, qui hactenus sanae mentis fuit, tempore admissi delicti insanisse dicatur, praesumamus potius nequaquam laborasse dementia, quum facinus perpetravit. Semper enim quis talis praesumitur, qualis debet esse natura. At natura quisque compos est mentis: aliquem vero arguit naturae defectum mentis impotentia. Sin quandoque furiosus fuerit delinquens, aut furit per intervalla; eum potius deliquisse saeviente insania, ac furore putant Doctores: idque satis prudenter ab eis traditum est. Quippe difficile convalescunt, qui hoc morbo laborant, et nunquam fortasse, ut est in proverbio. Ceterum quaevis praesumptio veritati cedat oportet, (V. *Thomas. Dissertat. de praesumpt. furor*; *et demen. edit.* 1719.) cujus sedulo inquirendae in Judices onus incumbit. Quamvis ergo exposita Scriptorum distinctio arguta sit, et non illaudabilis; tamen evadit inutilis, quod praesumptionibus non oporteat judicari quempiam dolo commisisse delicta. Itaque consultius suggerit *Joannes Brunemannus* Medicos a Judicibus esse adhibendos, ut inquiratur, an

reus

Digitized by Google

reus semotae sit mentis, vel potius insaniam simulet, quod non raro evenire testatur (*In Process. Crim. Inquis. cap. 7. membr. 1. n. 86.*).

VII. *Prodigi*.

Solent plerumque adolescentes, aliquando etiam viri utilium tardos esse provisores, et prodigos aeris: nam senes quaerunt, et inventis misere abstinent, ac uti timent. Eos autem nonnulli Interpretes Juris Romani, qui res criminales tractarunt, excusant a delictis, in quae post interdictam bonorum administrationem non committendo inciderint, sed omittendo (*Clar. qu.* 66. *n.* 10. *Farinacc. qu.* 94. *n.* 47.). Cujus doctrinae, ac distinctionis eam adducunt rationem, quod *Prodigi* in Romanis Legibus comparantur furiosis, quos vidimus immunes abire a contrahendis delictis (§. VI.). Equidem fateor, Leges Romanas, illos, quibus ob luxuriem interdictum est bonis, passim comparare furiosis, et innuere, sicut Amentium, ita Prodigorum nullam esse voluntatem. (*Dig. lib.* 45. *tit.* 1. *Leg.* 6. *lib.* 56. *tit.* 17. *Leg.* 4.) Sed maxime admiror, bonos illos Viros non intellexisse, vel non intelligere simulasse, Prodigos non comparari Furiosis abalienatae mentis caussa, dolique defectu, sed propter vesanam rei familiaris abliguritionem (1). Quis luxu perditam Romanam Juventutem, quae duce *Catilina* privatam

---

(1) Quid quod? Nonne ipsa prodigalitas crimen esse videtur, et quidem digna coercitione? V. *Leg.* 1. *Dig. de cur. fur.* Eratque apud Graecos lege cautum, quemadmodum refert *Alexander ab Alexand. X. genial. dier.* 14. ut qui patrimonium prodigerat, sepulcro patrio non humaretur, sed extraneo.

vatam inopiam publica ruina tegere conabatur, doli flagitiique expertem habebit, an potius iniquissimae proditionis sontem non redarguerit?

VIII. *Senes*.

1. Quod si homines sana semper usi mente in corpore sano, quae duo summa inter humana bona putantur, aut victores morborum, queis medio in cursu saepe solvitur via, feliciter pervenirent ad *senectutem*, jam rursus in eum statum relabuntur, in quo pueri sunt versati, et tandem moriuntur. Nihil enim non est natura obnoxium variationi; omnia postquam suae perfectionis apicem attigere, sensim imminuuntur, deteriora fiunt, pereunt; sic quoque Homo (V. *Buffon loc. cit.*). Ejus organa magno, longoque usu attrita, ac corrupta, pristinaeque expertia elasticitatis, obtusa, atque obdurata imparem reddunt animum, quemadmodum evenit in pueritia propter illorum tenuitatem atque mollitiem (§. II.), ad facultates suas, ut consueverat, exserendas (*Ludov. Vives de anim. lib.* 2.). In sene, vere scribit eleganterque *Sallustius*, nec umbra nomenque hominis relictum est, vires corporis effetae, sensus oculorum atque aurium hebetes, memoria labat, vigor animi obtusus; denique senio confectus parum animo valet. Plerumque tales evadunt homines, ubi ad octogesimum pervenerint annum, quae decrepita dicitur, et ultima hominis aetas (*Narbon. de aetat. ann.* 80. *quaest.* 1. *n.* 2.). Si igitur effeti hi senes (1) crimi-

(1) Hujusmodi effetos senes Antiqui *bis pueros* dixere, et pueris in toto Civili, et Canonico Jure aequiparantur.

Digitized by Google

minosa facta gerant, non magis videri debent capaces esse delinquendi, quam infantes sunt, puerique, qui cum dolo careant, delicta contrahere nequeunt (§. II.). Nam

Senex quum extemplo est, jam nec sentit, nec sapit,
Ajunt solere eum repuerascere.

(Plaut. in Mercat.)

2. Verumtamen quemadmodum puerorum citius alii, alii tardius adolescunt (§. III.); sic inter homines quidam senescunt ocissime, atque repuerascunt, quidam aliquanto serius deficiunt, viresque corporis perdunt, et mentis vigorem. Pendet id, ut Medici docent, ex corporis temperamento, necnon ex vivendi ratione in adolescentia praesertim adhibita, quae, si, ut plurimum evenit, per voluptates transigatur, effetum corpus celerrime tradit immaturae senectae. Quae cum ita sint, quando de senibus delinquentibus quaeri contingat, non tam aetatis provectae Judicantes oportebit habere rationem, quam habitus corporis, morumque senis, qui forte deliquit. Si enim qui plenus est annis, adhuc integrum servet mentis vigorem, et firmo corpore utatur; tantum abest, ut is existimandus sit malitia non deliquisse, ut potius graviori dolo ad delinquendum accessisse videatur (1). Quippe sunt isti diuturno usu rerum hu-

(1) *Sfort. Oddus de restit. in integr. par.* 29. 80. *n.* 116. vult senes perspicaces atque robustos veniam non solum non mereri, sed magis esse puniendos, quo magis, addit, deliquerunt.

Digitized by Google

manarum ut plurimum effecti nequiores. At ubi Judices annosum hominem viribus corporis deficientibus jam consenuisse, et animo desipiente relapsum jam esse in pueritiam deprehenderint; a crimine immunem habebunt, quod expers sit doli.

IX. *Dormientes*.

1. Ceterum cujuscumque aetatis sint homines, semper indigent somno, atque oportet, ut dormiant. Corpus namque humanum vigilia laboreque fessum reficit, levat, roborat somnus, dulce solamen miserorum Mortalium. Et quoniam somnus est intermissio functionum sensuum externorum, atque cessatio motuum a voluntate prodeuntium (V. *Le Diction. Encyclop. articl. Sommeil*); jam patet homines eo obrutos doli culpaeve incapaces esse, atque ideo delinquendi. Si qui ergo eo morbo laborantes, qui *Somnambulismus* audit (1), quidpiam egerint criminosum id eis nequaquam imputabitur. Quidquid enim gerunt, non agunt ex voluntate, sed vividissima vi perciti imaginationis, quam oppressi sopore nec advertunt, neque corrigere valent, ac moderari.

2. Sed potest quandoque aliqua somno culpa conjungi, ut si sopore vincta Mulier infantem opprimat secum in lecto cubantem, aut qui solitus surgere noctu, et alios invadere, solus dormivit, nec ancipiti claustro suum cubile firmavit.

(1) Latent adhuc caussae hujus morbi. Nam Medici, quos onus premebat easdem quaerendi, satis duxerunt, ut vulgus, communes Somnambulorum historiolas audire, atque admirari. Si quis eis forte delectetur: adeat *Korman. de miracul. vivor. fol.* 220. *et Sandler disquisit. physic. medic. fol.* 152.

vit. Illa enim scire poterat a dormientibus pueros facile opprimi; hic vero sui sibi morbi conscius necessarias debebat adhibere cautelas. Utrique merito culpae redarguuntur; cujus ergo si quid per somnum deliquerint, id prorsus non evadet impune (1).

X. *De brutis animantibus.*

1. Universi rerum criminalium Scriptores multi sunt in *brutis Animantibus* a delinquendo vindicandis. Sed haud satis intelligo, cur illorum censuerint habendam esse rationem una cum illis hominibus, qui quoniam natura dolo culpaque vacant; proinde incapaces sunt delinquendi. Bruta siquidem animantia longe natura hominibus sunt inferiora, et ab eis valde differunt. Nam soli naturae sensitivae limitata, rationali carent natura, qua prae illis homines aucti fuerunt (Cap. II. §. III.). Propterea ratiocinandi, volendi, libere eligendi facultatum expertia bruta animantia, ac solo instinctu ducta ad agendum, in eis dolus non cadit, aut culpa (*Arist.* V. *Eth.* 10.) nec consequenter delictum (2). Qua-

(1) Culpae illud quoque adjiciendum subjungit *Matthaeus Proleg. de Crim. cap.* 2. *n.* 13. si quis aluerit inimicitias, in primis capitales, quibus per somnum instigantibus surrexerit, et adversarium occiderit: *arg. Leg. si merces* 25. §. *Culpae Dig. locat.* Idque fieri posse historia testatur. Refert enim Interpres quidam *Hyppocratis* Lutetiae Parisiorum contigisse, ut Noctambulus gladio cinctus Sequanam transierit, interfectoque eo, quem caedere vigilans constituerat, domum redierit.

(2) Veteres tamen Romani Jurisconsulti ad haec animadvertentes, quod ab animalibus forte contingerit damnum hominibus inferri, non vocarunt delictum, sed ea pauperiem fecisse dicebant. *V. Leg.* 1. §. 1. *Dig. si quadr. paup. fec, dicat.*

Digitized by Google

re jus omne, ad quod ubi exiguntur actiones, deprehenditur, an delicta sint aestimandae, hominum caussa constitutum est, ut recte observavit *J. C. Hermogenianus*, non bestiarum. (*Dig. Lib.* 1. *tit.* 5. *Leg.* 2.).

2. Quod si quandoque caedem hominis, et inhonestiora quaedam facta etiam in brutis puniri voluisse Legumlatores, et reapse vindicata fuisse legimus (1); id non propter delictum, cujus sunt incapacia factum est; sed ne vel contaminata nefario flagitio animantia hujus memoriam adspectu suo renovarent, vel ut illorum supplicio territi homines, quantopere sibi a delictis abstinendum sit, intelligerent (2). Quin his de caussis in bipennes etiam, resque alias inanimes, quae forte hominibus nocuissent, Legibus *Draconis* animadversum apud Athenienses notavit *Budaeus* (*In Leg. aut fact.* §. *eventus Dig. de poen.*) et *Plato* ipse solum fulmen coelitus immissum sivit immune a poenis abire.

CA-

---

(1) Saxones jumentum quoque olim punisse, cui rapta Mulier imposita fuerat, narrat *Daniel. Moller. III. Semestr. VII. n.* 9. Plura animantium cum correis hominibus Magistratuum sententia caesorum exempla habentur apud *Guid. Pap. qu.* 238. *Jul. Clar. V. Sent.* §. *fin. q.* 99. *n.* 8.

(2) Lepida sane Saeculo XV. in multa Europae fora irrepserat Jurisprudentia. Quasi enim Insecta agros depopulantia delinquerent, quamplures leguntur ea aetate serio in illa latae a Judicibus condemnatoriae sententiae. Quin immo plerumque antequam promulgaretur sententia, Advocati seligebantur, qui in Judicio Insecta defenderent adversus alios perorantes pro Incolis. *V. l' Histoir. Critiq. des pratiqu. superstit. par le P. Le Brun.*

CAPUT VIII.

Doli, culpaeque capaces, interdum Incapaces delinquendi.

Caput I. *Expositio principiorum.*
Cap. II. *Ignorantes, et Errantes.*
Cap. III. *Ignorantia, et Error quotuplex.*
Cap. IV. *Quaenam Ignorantia, Errorque liberet a delinquendo.*
Cap. V. *Extranei.*
Cap. VI. *Inviti.*
Cap. VII. *Coacti.*

I. *Expositio principiorum.*

1. POst eos, qui quoniam doli, culpaeque natura incapaces sunt, delinquendi quoque incapaces habentur, illi veniunt, qui utriusque quidem suopte ingenio capaces, interdum incapaces sunt delinquendi. Quaestio heic continuo fortasse movebitur, qui fieri possit, ut homo doli culpaeque capax; aliquando tamen incapax sit contrahendi delicta. Sed statim de hac re desinet quaerere quicumque animadvertat non aliter, quam dolo, et culpa contrahi posse delicta (Cap. IX. §. ult.). Si igitur homines dolo, culpaque caruerint, cum forte inciderunt in crimen; quamquam utriusque capaces, nihilominus erunt illud contrahendi incapaces. Id autem toties evenit, quo-

quoties aliquid obstat, ne aut quid faciunt intelligant, aut libere agant. Tunc enim ab eis consilium abest delinquendi, quo dolus constat, et culpa (Cap. III. §. VIII.), eoque ipso criminis erunt expertes, quod contrahi sine dolo, culpaque non potest (Cap. IV. §. ult.). Quum vero debeat actio quaecumque, ut valeat imputari, ab agente et intelligi, et libere agi (Cap. III. §. VII.); hinc insuper patet quidquid aut non intelligentes, aut non libere faciunt homines, id eis non esse imputabile (1). Itaque etsi vel maxime sint doli, culpaeque capaces, quoniam tamen dum inciderunt in crimen nec sua eorum voluntati libertas, nec intellectui necessaria cognitio constitit; proinde delinquendi incapaces habendi, immunesque tunc abibunt a contrahendis delictis.

2. Sed his principiis expositis, quae fundamenta sunt totius futurae tractationis, age singulatim videamus hoc Capite, ut supra proposuimus, (Cap. VII. §. I.) Quinam doli, culpaeque capáces, interdum incapaces sunt delinquendi.

II. *Igno-*

---

(1) Homo Ens est natura sua finitum, seu limitatum, et quod ad intellectus, et quod ad corporis vires attinet. Ob intellectus limitationem ignorantiae, et errori, ob limitationem virium corporis vi externae subjicitur. Quum vero ex natura sit hominem per semetipsum agere, non autem per alios ad agendum adigi; inde sequitur saepius ignorantia, vel errore, quam vi externa impediri, quin ei actiones suae possint imputari. Recte *Pindarus Olimpien. Od.* 7.

Αμφι δ' ἂρ ἀνθρώπων φρενας ἀμπλακίαι
Αναρίθμητοι κρεμάνται.

Circa hominum mentes aberrationes
Suspenduntur innumerabiles.

II. *Ignorantes, et Errantes*.

1. Principio qui ceteroquin doli, culpaeque capaces sunt, interdum delinquendi incapaces evadunt, cum scilicet ignorantia obruti, vel errore decepti in crimina incurrunt. Sunt autem Ignorantes, qui nullam, Errantes, qui falsam (1) rei ideam, atque notionem habent (2). Ambo eadem tractatione complectimur, quod utrorumque par est ratio in delictis habenda. Immo, si accurate loqui velimus, nulli pene agunt Ignorantes, sed omnes ferme, qui tales vulgo dicuntur, errore impliciti veniunt ad agendum. Nam ignorantia, quae in privatione consistit, nullius forsan actionis principium potest existere. Sed ignorantia erroris, error actionis persaepe initium. Sane nullum arbitror posse exemplum adduci actionis ab Ignorante patratae, ut non et errorem quoque in eo deprehenderim. Ita *Abimelechus* (*Genes*. xx. 4. 5.) *Saram Abrahami* adfectabat, non tantum quia eam Abrahami uxorem nesciebat, quod est ignorantia; sed potius quia haud esse existimabat uxorem Abrahami, quod error est. Jamvero, ut proposito insistamus, nesciunt Ignorantes quid faciunt, aliudque agere

---

(1) Si addas, vel qui non sufficientem ad ferendum de re judicium notionem mente gerunt, habebis completam, et metaphysicam *Wolfii* definitionem.

(2) Triplex Methaphysicis errorum fons, atque origo. I. a consuetudine ex ideis incompletis, atque inadaequatis ratiocinandi. II. ex facta a teneris unguiculis, et diuturno usu confirmata idearum inter se discrepantium conjunctione. III. ex quodam studio nosmetipsos decipiendi, ut Philautiae obsequamur. V. *Malebranch. Recherch. de la verite liv. I. et 5.*

Digitized by Google

agere reentur Errantes, quam quod reapse agunt. Itaque primo cum intellectui non constiterit necessaria cognitio, quae forte admisere, eis imputari non possunt. Deinde dolo culpaque caruerunt. Nam ei certe deest delinquendi consilium, qui vel nescit quid facit, vel aliud agit, aliudque agere arbitratur (§. I.). Qui ergo Ignorantes possunt, atque Errantes delinquendi esse capaces?

2. Quod quamquam generatim, atque absolute verum sit; speciatim nihilominus multifariam restringitur, ac limitatur. Quare operae pretium erit accurate quaerere, ac definire quando Ignorantes, atque Errantes sint nec ne delinquendi incapaces, ac proinde immunes abeant a contrahendis delictis.

III. *Ignorantia, et Error quotuplex*.

1. Ut autem cognoscamus, recteque definiamus quandonam Ignorantes, atque Errantes capaces sint, vel incapaces delinquendi, varias Ignorantiae, Errorisque divisiones explicemus oportet. Triplex adspectus, sub quo possumus Ignorantiam, Erroremque intueri, tres utriusque divisiones ministrat. (V. *Burlamaq*, *Dr. Nat. cap.* 1. §. 12.) Ignorantiam enim, atque Errorem vel in suo objecto, vel in sua origine, et qualitate, vel demum quoad relationem, quam uterque habet ad actionem, possumus considerare. Priori casu Ignorantia in Juris, ac Facti distinguitur; altero casu in voluntariam, et vincibilem, involuntariam, et invincibilem (Cap. III. §. VI.); postre-

stremo tandem in accidentalem, atque essentialem dividitur (1).

2. Ignorantia juris est cum quis legem ignorat, cujusmodi fuit ignorantia Jonathae, qui non audito Patris edicto, nesciusque execrationis ab eo comminatae adversus comedentes antequam funderentur Inimici Israelis paullulum mellis gustavit, legemque fregit. (*Reg. lib.* 1. *cap.* 10.) Est Ignorantia facti, cum quis nullam facti alicujus, quod aliquomodo refertur ad actionem, quae initur, notitiam habet. Patrem interfecit *Oedipus*, matrem duxit uxorem; ceterum ignorantia facti utrumque egit. *Lajum* namque sibi patrem esse nesciebat, *Jocastam* vero matrem.

3. Rursus Ignorantia voluntaria ea est, quam quis evitare, ac depellere poterat adhibita diligentia, veluti cum neglexit scire, quae poterat scire, scireque eum oportebat; involuntaria vero, quae citra alicujus culpam, vel negligentiam obrepit, ut si scire non erat officii, vel sciri non potuit; qualis fuit *Noachi* ignorantia, qui vini, quod recenter ab uvis expresserat, virium ignarus, incidit in ebrietatem (*Genes.* 10. 3.). Si autem cura, ac diligentia valuerit se quis ab ignorantia expedire, ac liberate; ea vincibilis est, ut Paga-

(1) Diversam *Philosophi* tradunt ignorantiae divisionem. Aliam namque ignorantiam agnoscunt, quae in homines derivat ex defectu idearum, quas nullo modo possunt adquirere: aliam, quae ex quarumdam idearum connexione, quam haud valent percipere, nascitur, ut vis qua corpora, et spiritus in se mutuo agunt; aliam demum, quae originem trahit ex reflexionis in ideas, quas habemus, vel habere possumus, earumque connexiones, defectu: haec sola hominibus imputabilis.

Digitized by Google

Paganorum Polytheismus; sin autem nullo modo potuerit ignorantiam a se removere, invincibilis; ut Americanorum de Religionis verae mysteriis ignorantia, in qua versabantur, antequam reliquo humano generi innotescerent (1).

4. Denique ignorantia essentialis est, quae circa circumstantias versatur actioni, quam inficit, necessarias. Talis Trojanorum ignorantia, qui ea nocte, qua eversum est *Priami* Regnum *Aeneae* socios Grajorum armis indutos, pro hostibus caedebant. (*Virgil. Aeneid. lib. II.*). Accidentalis ignorantia circumstantias spectat, afficitque, quae rei essentiam non mutant; qualis Amici nostri, qui auri fame nuper pauperem feminam provectae aetatis, foedique oris, quam divitem putabat, duxit uxorem. Nec locuples, et potiore metallis libertate carens, incassum nunc suae queritur ignorantiae (2).

(1) Voluntariae, et involuntariae ignorantiae distinctionem in eamdem Juris Publici Scriptores habent, ac vincibilis, et invincibilis. Sed male: nam ignorantia ebrii, puta, invincibilis est, quamdiu scilicet durat illa suavis insania; et tamen est voluntaria, quia, ut inquit *Aristoteles e Nicom. III. 7. situm in homine erat, ne ebrius fieret*. Ut hinc prodeuntem confusionem evitent novam coguntur divisionem facere, quam Nos ut superfluam rejicimus, ignorantiae invincibilis, et involuntariae in se et in sua caussa, atque in se, sed non in sua caussa. V. *Heinec. V. Nat. et Gent. lib.* 1. §. 50.

(2) *Puffendorfius* aliam hujus loco tradit ignorantiae divisionem in efficacem nempe, et concomitantem, quarum illa sit quae si abesset actio omitteretur; haec quae nihil ad agendam vel omittendam actionem confert. Inutilis porro hujusmodi est divisio quod ad effectus, de quibus heic quaerimus, ut notavit *Barbeyraccius in Op. de Off. Hom. et Civ. lib.* 1. *cap.* 1. §. 2. *not.* 2. qui nostram in essentialem et accidentalem partitionem substituit. Nam ut sequenti §. videbimus, essentialis ignorantia semper liberat a delicto, sive efficax ea sit

5. Quae huc usque de ignorantia dicta sunt, eadem et de Errore dicta volo: ideo utramque rem unico vocabulo ignorationis complexi jam fuimus (Cap. III. §. VI.)

IV. *Quaenam Ignorantia, Errorque liberet a delinquendo.*

1. Si modo expositas in consilium adhibeamus ignorantiae, et erroris divisiones, commode intelligemus quaenam ignorantia, errorque a delinquendo liberet eos, qui natura sunt doli culpaeque capaces. Ac primo quidem essentiali ignorantia, ac errore laborantes fiunt delinquendi incapaces. Quum enim hujusmodi error atque ignorantia versentur circa circumstantias actioni, reique necessarias, et essentiales (§. III.,) qualis criminosa qualitas; illorum intellectui necessaria non minus deficit cognitio (§. II.), quam voluntati excogitatum delinquendi propositum. Equidem nihil eorum, qnae ignoramns, vel adpetere possumus, vel adversari: unde nullam esse ignoti cupidinem translatitium est. Contra patet de illis, qui ignorantia accidentali irretiuntur, dici non posse eos delinquere ignorantes. Non ergo liberantur a delinquendo.

2. Sed non solum essentialis, verum etiam involuntaria, et invincibilis debet esse ignorantia, ut valeat, qui ea peccavit, delinquendi incapax haberi, et criminis exsors. Nam si potuerit is

a se

---

sive concomitans. Sic incestus *Oedipo*, cujus supra meminimus, imputari non poterat; etsi tanto in *Jocastam* amore flagrasset, ut etiam sciens eam sibi matrem, ab ejusdem tamen amplexibus abstenturus non fuisset.

a se ignorantiam depellere, noluitque facere, vel neglexit; in ipso quaerenda est caussa ignorantia, istique caussam praebuit sua culpa. Quare criminis tenebitur. Culpa autem semper adest in illis, qui rei illicitae operam dantes ignoranter delinquunt. Itaque non excusantur a delictis, quae forte patrarunt. Praesertim cum eorum ignorantia semper habeatur accidentalis; quum satis sit in rem criminosam in genere consensisse. Non ergo *Judae Thamarèm* nurum suam ineunti praesidio esse potuit ignorantia (*Genes.* 38. 15.), quia in re illicita versabatur, et quisquis Adversarium interfecturus amicum interemit, reus procul dubio erit homicidii (1).

3. Denique animadvertendum est ignorantiam, erroremque Juris semper pro voluntario et vincibili haberi. Leges enim naturales Dei O. M. providentia satis per rectam rationem sano homini, vel leviter adtendenti innotescunt (V. *Domat. des Loix Civil. dans leur ord. natur.*). Leges vero humanae sufficienter promulgatae censentur,

(1) Qui caedens erravit, tamen occidendi consilium iniit, et exequutioni mandavit. Contraxit ergo delictum. Nec obstat quod in contractibus error personae habeatur pro essentiali. Nam ut quis ex contractu obligetur necesse est non solum, ut suum ad contrahendum in genere consensum accomodaverit; sed etiam ut cum aliquo vere contraxerit: quod in errante circa personam persaepe nequit intelligi. Ut vero quis delicto obligetur, sufficit dolo culpaque crimen commisisse, quamvis illud non fuisset commissurus, si personam novisset, in quam deliquit. *Vid. infra Cap. X. §. II.* Ex contractu enim obligatio personae adquiritur, cum qua contrahitur; ex delicto obligatio nascitur ad poenam ex Legis violatione nullo habito respectu personae, quae crimine laesa est *V. Cap. XI. §. I. et II.*

Digitized by Google

tur, officiumque est boni Civis in Legum studium incumbere. Generatim propterea ignorantia, errorque juris non liberant homines a contrahendis delictis (1). Secus autem se res habet in iis, qui ignorantia, vel errore facti delinquunt. Facta siquidem propter multiplicem accidentium, et ut vocant circumstantiarum varietatem, loci, temporis, personae, causarum incitantium, tum ob fascinum sensuum, vel ignorantiam, aut pravitatem testium, ex quibus interdum necesse est accipere, facile, ac pluribus modis nos circumducere possunt, et in errorem pertrahere. Ad hanc speciem erroris *Seneca* signanter allusit (*Hercul. Oet. v. 90. et seq.*) quum cecinit:

Quis unquam sceleris nomen errori dedit?
Multis remissa est vita, quorum error nocens,
Non dextra fuerat.

V. *Extranei.*

1. Sed quod de ignorantia, erroreque Juris modo

---

(2) Id vero non ita stricte intelligendum est. Aetas namque, stupiditas, jurisque naturalis ratio aliquanto subtilior mitiorem quandoque sententiam valent suadere. Quid autem dicendum de hoc aliarum super alias acervatarum Legum Civilium cumulo? Cum paucae hae essent, atque in Templis, et Foris publice expositae, morumque disciplina traderentur; vix ulli ignorare licebat: hodie studia sunt, et robustissimorum ingeniorum; In tanta ergo, qua jampridem obruimur civilium sanctionum copia, quid mirum si plerasquae possis impune ignorare? Nam saepe vel doctos, accuratosque praetereunt.

Digitized by Google

do docuimus, aliquam in *Extraneis* patitur exceptionem. Quamvis enim et isti saltem tacite praesese Legibus Civitatis, ad quam veniunt, praesumantur obligare (1), statim ac norant, ut scribit *Puffendorfius*, (*Jur. N. et G. lib. III. cap.* 2.) *hanc legem in universum dictam omnibus, qui intra territorium ejus Civitatis cupiunt versari*; ideoque scire eos oporteat Civitatis Leges, et ad eas adtendere; tamen cum plures soleant esse, nec adeo cognitu faciles, peculiares cujusque Civitatis, vel Reipublicae Leges Criminales, fieri potest, ut aliquae Extraneo, licet in eis cognoscendis diligenti, nondum innotescant. Et tunc quidem, si Legum ignarus quidpiam forte adversus eas admiserit, quum nec doli, neque culpae possit redargui; utique ipsi proderit Juris ignorantia, qua se a delicto, poenaque tuebitur. Eleganti doctrinam hanc omnem exemplo *Tullius* confirmat. (*De Invent. lib.* 2. *cap.* 31.) *Apud quosdam Lex erat, ne quis Dianae vitulum immolaret. Nautae quidam quum adversa tempestate in altum jactarentur, voverunt, si eo portu, quem conspiciebant, potiti es-* cu-

(1) Extranei censentur in Constitutiones, Legesque Reipublicae illius, atque Civitatis, in cujus territorium ingrediuntur, consensisse. Alias non admitterentur. Nam *les Loix Politiques demandent*, ut scribit *Montesquieu Espr. des Loix liv.* XXVI. *c.* 21. *que tout homme soit soumis aux Tribunaux du pays, eù il est, et à l' animadversion du Souverain.* = Quum ad hanc doctrinam non animadvertisset *Lochius* mirum quantum a ratione aberrarit, dum *Chap. I. du Gouvernement. Civil.* monstrum quoddam effingit juris puniendi Legibus, et Civilibus Societatibus anterioris, quo omnes pollere in omnes contendit ad Naturae leges vindicandas; quod fuse oppugnabimus ubi de Poenis.

Digitized by Google

sent ei Deo, qui ibi esset, se vitulum immolaturos. Casu erat in eo portu fanum Dianae ejus, cui vitulum immolari non licebat. Imprudentes Legis cum existent, vitulum immolaverunt. Accusantur. Ignorantia, qua, tamquam Extranei, tenebantur Legis, quae in loco vigebat, ad quem appulerunt, eos a crimine liberavit.

2. Duo autem heic sedulo debent animadverti: primum scilicet, ab iis quae contra Naturae leges Extranei commiserint ignorantia non excusari; utpote vincibili, atque voluntaria (§. IV.). Eos enim nosse facile intelligitur fieri nequaquam posse, ut cujuscumque Civitatis, quae exculta sit humanitate, Legibus ea non sint interdicta, quae Natura nefas admittere cunctis hominibus Ratio suadet, quibusque non prohibitis nulla ferme potest vigere humana Societas: alterum erat Civitatis Leges, quae actiones Jure naturae, ut ajunt, indifferentes propter publicam privatamque utilitatem interdicunt, ignorasse eum non praesumi, qui non adeo brevi temporis spatio moratus est in Civitate. Quod si adhuc ignoravit; id ei merito imputabitur; quia cum potuerit scire, atque debuerit; scire tamen neglexerit. Solet autem legibus sufficiens definiri temporis spatium, quo elapso, si Extranei ipsas violaverint; eaedem Leges declarant illos ignorantia non excusari, sed fieri reos (1).

VI. *In-*

---

(1) Tempus hoc Romae duorum, in Provinciis Romanae Ecclesiae dominio subjectis trium mensium, spatio est circumscriptum a Legibus Edictalibus, vulgo *Bandi Generali* §. 137. 157.

Digitized by Google

VI. *Inviti*.

1. Sed non solum quando ignorantia, erroreque obruuntur, qui natura capaces sunt doli, culpaeque; sed etiam cum agunt inviti, delinquendi incapaces evadunt. Invitos heic accipimus, quorum actiones spontaneae non sunt (1), idest a voluntate non proficiscuntur se ipsam determinante ad certum, et ante cognitum finem (2). Quod, ut facilius intelligatur, iterum meminisse oportet voluntatem aliam praeter libertatem sibi inhaerentem facultatem habere, quae dicitur spontaneitas (Cap. III. §. VII. not. 1.). Est autem Spontaneitas facultas se ipsum dirigendi ad certum, et ante cognitum finem. Ex duabus hisce voluntatis facultatibus hae aliae sequentes manant humanarum actionum divisiones (*Heinec. Element. J.N. et G. lib.* 1. *c.* 2. §. 59.). Actiones spontaneae sunt, ad quas se ipsam voluntas determinat; liberae quas agere, vel omittere in nostra est potestate: illis actiones invitae: his necessariae opponuntur. Spontanearum porro actionum aliae ultroneae sunt, ad quas patrandas nulla hominem necessitas extrinsecus impulit, aliae coactae, quas

(1) Inviti latiori sensu dicuntur etiam, qui ignorantes peccant. *Vid.* locum *Aristotelis*, quem retulimus *Cap. III.* §. *VII. not.* 2.

(2) Scriptores in evolvendis, tradendisque Invitorum, et Coactorum notionibus summopere variant. Aliqui Coactos vocant, quos Nos heic Invitos dicimus, et Coactorum diversam habent acceptionem ab ea, quam sequenti §. exhibebimus: alii aliter. Nos significationes selegimus, quae opportuniores, atque clariores.

Digitized by Google

quas tali urgente necessitate quis patravit (1). Harum divisionum mox patebit utilitas, atque necessitas.

2. Jamvero constat Invitos delinquendi esse incapaces. Etenim eorum actiones spontaneae non sunt, id est non proveniunt a voluntate se ipsam determinante ad agendum; veluti si quis mea manu alterum feriat, vel si me urgeat ut alterum impellat; unde et nullum in eis intercedit improbum consilium necessarium ad delinquendum, nec sua eorum voluntati constitit agendi libertas. Non sunt ergo imputabiles eorumdem actiones (Cap. III. §. VII.). Profecto vix accipiendae pro actionibus hominis, quae a quoquam fiunt, altero ipsius organis abutente. Itaque non est *Origenes* idololatria pollutus, quum eum in Templum *Serapidis* satellites *Severi* rapuerunt. Manibus enim pedibusque tractus, liber haud fuit eo non venire.

3. Quod si quis sua culpa in eas inciderit circumstantias, in quibus versatur invitus; eum non adeo facile immunem prorsus renunciarem criminosae labis. Cujus rei rationes statim occurrent intelligenti, et meditanti superiores doctrinas. Ceteros *Dinae* docebit exemplum. Quum *Jacob* discedens a fratre *Esau* venisset cum universa familia Salem urbem Sichimitorum, ibique tentoria fixisset, *Dinam* ejus filiam incessit

(1) Consulto actiones omisimus, quas vocant mixtas. Siquidem, ut bene advertit laudatus *Heineccius loco citato;* quum eae itidem necessitate extrinsecus urgente fiant, coactis quam commodissime accensentur.

Digitized by Google

curiositas, vitium sexui peculiare, indigenas visendi mulieres. Itaque egressa tentoriis libere coepit Civitate vagari. Filius Principis Sichimitorum forte et ipse curiosus conspiciendi formosam peregrinam (erat namque adolescens) ei obviam iverat. Vix ac aspexit, statim ejus amore inflammatus est; cui, ut cito mederetur, *Dinam* rapuit, raptamque constupravit (*Genes. xxxiv.* 2.).

VII. *Coacti*.

1. Verum enim vero aliter, ac de Invitis statuimus (§. VI.), sentiendum est de Coactis. Eos heic dico Coactos, qui metu ad illa agenda feruntur, quae metu non impendente, aut remoto, nequaquam essent gessuri. Actiones enim coactae, quas admittunt spontaneae sunt (§. VI.). Voluntas siquidem, etsi metu adacta; tamen se ad agendum ipsa determinat: unde in Coactis intercedit consilium peccandi; et consequenter ipsi delicto irretiuntur. Nec sua volunrati eorum, qui coguntur libertas non constitit, etsi tali necessitate egerint. Ut enim docte disputat Theologorum facile princeps D. Thomas (1. 2. *quaest.* 6. *art.* 4.) voluntas coactionem pati non potest (1). Si quis mihi mortem minetur, nisi me

(1) Id quoque observavit *Epictetus* apud *Arrian. T.* 17. Postquam enim adpetitionem non nisi alia adpetitione vinci posse docuit, statim subjicit: Α'ν *μοι φησὶ, προσάγη θανάθα φοβον, ἀναγκάζει με ὃ τὸ προσάγομενον, ἀλλ᾽ τε δοκεῖ σοι, κρῶιττον εἶναι ποιῆσαι τι τούτων, ἢ ἀποτανεῖν*. Παλιν οὖν *τὸ σονδογματε ἠνάγκασε, τοτέςιν προαιρεσις προαιρεσιν*. *At inquiat quis, qui mihi mortis proponit metum, me cogit. Profecto non quod*

me, aut alterum inique perimam; metu commovebor, trepidabo: nam homo; sed semper incolumis mihi erit libertas unum prae alio eligendi. Constat ex intimo sensu, unde libertatis humanae eruitur validissima probatio (Cap. II. §. IV. not. 2.). Et quoniam non licet occidere, alieno ferro cadam quam meo, jus alienum non tangam. Sic demum habe, nullam posse homini tantam imponi necessitatem, ut ab eo, quod semel animo concepit, absterreatur, virumque probum, ac frugi (V. *Wolff. Metaphys.* §. *DXXI.*) *non Civium ardor prava jubentium, non vultus instantis Tyranni mente quatiet solida* (*Horat. lib. III. Od.* 3.). Ita tres viri Judaei iram Regis, mortemque spernentes, potius elegerunt conjici in ardentem fornacem, quam mutae statuae cultum reddere soli vero Numini debitum. *Cogi potest, qui nescit mori. Lucretiam*, cujus adeo celebre facinus, hoc adspectu considera, atque intuere: haud poteris certe renunciare innocentem. Metu namque infamiae Tarquinio est adsensa minanti cum mortua jugulatum servum nudum in lecto positurum, ut in sordido adulterio necata diceretur. Libera mori, maluit foedari. Vere ne igitur animum insontem, corpus violatum dixit ipsa Parentibus, Posteri Posteris praedicarunt (1)?

---

imminet in caussa est, sed quia tibi satius videtur aliquid eorum facere, quam mortem oppetere. Quare te tua opinio, id est voluntas fecit volentem.

(1) Elegantissimis vernaculis versibus *Lucretiam* redarguit celeberrimus *Zappi*, cui sua non imputavit elegantior aetas *Themidi* in Romano Foro litasse, et virgines *Musas* coluisse,

2. Si autem metus, quo quis coactus deliquit non levis sit, vanusque; sed justus, probabilis, gravis, uno verbo, qualis cadit etiam in constantem virum; aequum erit humanae misereri imbecillitatis, poenarumque rigorem adversus eum temperare, atque remittere. Idque maxime observabitur, si Leges, quas Coactus violavit sint positivae, quae plerumque non censentur hoc casu voluisse obligare. *Res* enim *est*, ut cecinit ille (*Martial. Epigr.* XI. 59.) *imperiosa timor* (1).

---

litterasque humaniores. Sic autem cecinit:

Rendersi al fallo, e poi morir non basta,
Pria morir che peccar; incauta, e stolta
Ebbe in pregio il parer, non l' esser casta.

(1) Lectorem monitum volumus Nos metum non excepisse ab eo incussum, qui nos cogendi jus habet. Nemo enim ad delicta nos cogere potest, et efficere, ut animam praeferamus pudori. Haec, vulgata alioqui distinctio, in contractibus dumtaxat locum habet.

CAPUT IX.

Qui causſa sunt alienorum delictorum.

Caput I. *Doctrina Fundamentalis.*
Cap. II. *Mandatores, Mandatarii.*
Cap. III. *Nonnullae Quaestiones.*
Cap. IV. *Ratihabentes.*
Cap. V. *Jubentes, Obsequentes.*
Cap. VI. *Consiliarii, Consultores.*

Cap. VII.

Digitized by Google

Cap. vii. *Ferentes opem.*
Cap. viii. *Qui possunt Delicta impedire, et non impediunt.*
Cap. ix. *Distinguuntur Personae, et Crimina.*
Cap. x. *De Maritis.*

I. *Doctrina fundamentalis.*

1. NUnc age, quemadmodum qui doli, culpaeve capaces sunt, licet externas criminosas actiones ipsi nequaquam committant; delicta tamen contrahere possint, expediam.

2. Constat actiones morales a duplici caussa proficisci, alia morali (1), alia physica (Cap. III. §. III.): haec non solum intellectu, et voluntate agit, verum etiam corpore, ut si quid mea manu fecerim, aut scienter omiserim, quod agere oportebat: illa influit tantum in alienas actiones, seu omissiones mandato, jussu, etc. (*Genuen. de Jur., et Offic. lib.* 1. *Cap. V.* §. 22.). Utrique porro caussae facta, vel omissa imputantur, quia sunt ab utraque (Cap. III. §. VII.). *Ciceronis*

---

(1) *Veltuysen. de princip. honest. et decor.* duo recte distinguit genera caussarum moralium, quarum aliae tales sunt in se ipsis, et hae proprie vocantur caussae morales, de quibus in praesenti Capite agimus; aliae vero tales non sunt nisi per accidens, quibus proinde nequeunt caussarum physicarum actiones imputari. Elegans caussae moralis per accidens exemplum effingitur a *Quintiliano Instit. Orat. lib.* 7. *cap.* 3. = *Juvenes quidam, qui convivari solebant, constituerunt, ut in litore coenarent. Unius, qui coenae defuerat, nomen tumulo, quem extruxerant, inscripserunt. Pater ejus a trasmarina peregrinatione rediens cum ad litus idem appulisset lecto nomine suspendit se. Dicuntur hi caussa mortis fuisse,* = nempe per accidens. =

ronis caedes *Antonio* aeque, ac *Popilio* imputanda. Nam Antonius roganti Popilio curam committens interficiendi Patriae Parentem, ejus mortis caussa moralis fuit; caussa vero physica Popilius, qui crudele munus est exequutus eloquentissimum suum occidendi Patronum. Ceterum facta, vel omissa nunc morali, nunc physicae caussae magis adscribuntur (*Heinec. J. N. et G. lib.* 1. *Cap. IV.* §. 122.). Si enim caussae moralis voluntas fuit efficax, velut in hero, parente, ei magis, quam caussae physicae actio, vel omissio imputatur; si minus fuit efficax, ut si adhuc alter egisset, vel omisisset, plus physicae caussae, quod sequutum est, tribuitur, quam morali (*Henr. Koebler. Exercit. jur. nat.* §. 508.). Qui igitur dolo, culpave caussa, moralis nempe, fuerunt alienorum criminum, delicta contrahunt aeque, ac illi, qui ea exequuti sunt (1), scilicet ipsorum physica caussa extiterunt. Quod cum probe intelligerent Romani Jurisconsulti saepius tradiderunt non solum teneri eum, qui fecerit, sed etiam, qui dolo malo curaverit, ut quid fieret: nihil interesse utrum ipse, quid facias, an per alium fieri cures, caussamque crimini praebeas (*Dig. lib.* 48. *tit.* 8. *l.* 15.).

II. *Mandatores Mandatarii.*

Mandatores itaque cum caussa sint, ut Mandata-

(1) Sed considerandum est, quod scribit Jurisconsultus *Ulpianus in Leg.* 7. §. 4. *Dig. de jurisd.* = *Potest* inquit, *quis efficere sine dolo, quod alter mandat ex dolo*, = ut de *Praeto* Argivorum Rege, et *Bellerofonte* narrant. Quo casu mandanti tantum crimen imputatur, si illud sine dolo, sit etiam sine culpa. *Genuensis de Offic. loc. cit.*

Digitized by Google

datarii criminosa sibi mandata facta committant rei sicut illi evadunt, eodemque crimine irretiuntur. (*Anton. Matth. Proleg. de crim. Cap. II. n.* 12.) *Uriae* caedes non solum *Joabo*, qui eam procuravit; sed etiam *Davidi* fuit divino oraculo crimini adscripta, quod eam illi procurandam mandasset (*Reg. lib.* 2. *cap.* 12.). Re enim vera par scelus est, nec inter se differunt, improbum factum vel sua admittere manu, vel aliena fieri curare (1). Quin major Mandatoris culpa arguitur, quam Mandatarii; neque enim hic peccaturus fuisset absque mandato, et ille efficax fuit Mandatario caussa delinquendi (§. 1.). Mandator quidem sceleris caput est, Mandatarius manus, atque instrumentum Mandantis non ejus generis, quod mere passive se habet, ut securis in manu lictoris, malleus in manu Artificis; sed quod cooperativum in Scholis vocatur, quia in producendo effectu insita quadam vi simul movetur, ut milites Imperatoris jussu pugnam capessentes. Quemadmodum enim in bello Militum virtus, Centurionum industria, Fortuna denique ipsa plurimum sibi vindicant; laus tamen omnis feliciter confecti praelii adscribitur Imperatori; sic in delictis Mandator aeque, ac Mandatarius rei evadunt; sed sceleris infamia ad Mandatorem potissimum pertinet, qui efficaci voluntate illius caussa moralis fuit (§. I.).

III. *Non-*

---

(1) *Valerius Max. lib.* 9. *cap.* 12. „ Ne *Vitius* quidem *Salassus* proscriptus parum amari exitus, quem latentem uxor „ interficiendum, quid dicam? tradidit, an ipsa jugulavit? „ Quanto enim levius est scelus, cui tantummodo manus abest „.

III. *Nonnullae Quaestiones*.

1. Quamvis vero Mandator contrahat crimen, quod Mandatarius est exequutus; quaeri tamen posset an teneatur quoque gravioris flagitii, quod ille commiserit praeter suam voluntatem, atque expectationem, ut si Mandatarius fines excedens mandati occiderit, quem Mandator solum vulnerari mandaverat. Ac nemo dubitabit, opinor, quin caedes, etsi sequuta praeter voluntatem Mandatoris; huic tamen, tanquam ejus caussae, sit omnino adscribenda. Quippe scire Mandator debebat facile posse Mandatarium mandati fines excedere, nec in ejus esse potestate strictum ensem sic moderare, ut vulneretur solum, non etiam interficiatur adgressus (1). Si enim animadvertit, vel animadvertens neglexit, caedis caussa fuit, cujus procul dubio tenebitur.

2. Quod si revocato mandato, nihilominus illud Mandatarius impleverit, poterit ne sequutum crimen Mandatori imputari? Certe statim ac Mandator tempore habili revocavit mandatum, eo ipso desiit esse Mandatario caussam delinquendi. Unde videtur expers delicti, quod suo arbitrio ac libidine Mandatarius commisit. Nihilominus scribunt Doctores (*Bajard. ad Clar.* §. *fin. qu.* 89. *Gramm. decis.* 38. *n.* 3. *Gomez var.* 3. *n.* 41.) hoc etiam casu revocantem mandatum puniri extra ordi-

---

(1) Eleganter *Lycus* apud *Tragicum Hercul. Fur. v.* 403. *et seq.*

Arma, inquit, *non servant modum*,
Nec temperari, nec reprimi facile potest,
Stricti ensis ira.

ordinem, forte propter periculum quod futurum imminet ex sola datione mandati. Quae ratio eosdem sapienter movit, ut traderent nudum mandatum, mandatique acceptationem, ubi res sit de gravioribus flagitiis, ut criminosam in Foro debere traduci, poenisque vindicari. Sic namque deterrentur Cives a corrumpendis animis aliorum Civium, improbisque punitis mandatis sepis quodammodo struitur scelestis hominibus, ne tam facile eorum opera noxii evadant, qui alioquin futuri essent innocui (*Cap. IV. §. IV.*)

IV. *Ratihabentes.*

Si fidem adhibeamus Jurisconsulto *Ulpiano* solet *Ratihabitio* (1) non solum in contractibus, sed etiam in maleficiis mandato comparari, atque ad rei gestae tempus retrotrahi (*Dig. lib.* 50. *tit.* 16. *Leg.* 152.). Hinc ut scribit idem Ulpianus siquis alium meo nomine dejecerit, idque Ego ratum habuero, mandasse videor, (*Dig. lib.* 45. *tit.* 16.) Num ergo qui ratihabent aliena delicta, sicuti qui mandant, crimen contraxisse dicentur? (*Decian.* IX. *Tract. crimin.* 38. *Clarus §. fin. quaest.* 87. *n.* 5.) Non desunt inter rerum criminalium Scriptores, qui tradunt adstringi me Legi Corneliae de Sicariis, si ratum habuero homicidium meo nomine gestum. Sed qui poterit geſtum ante delictum ratihabenti imputari, si quo tempore est patratum, nesciebat ab alio admissum iri? Alie-

(1) Ratihabitio expressa est, vel tacita. Expressa fit aut re, aut verbis, aut actu. V. *Digest. lib.* 46. *tit.* 8. *Leg.* 5. Tacita concurrit pluribus in casibus, quos exequutus est *Petrus Pekius in cap. Ratihabitionem* 10. *de R. J. in* 6.

Digitized by Google

Alieno sane laetatur flagitio, qui illud postea ratihabet, eoque ipso animum foedabit, improbique notam incurret; et hoc sensu verum est, quod ait *Quintilianus* (*Declam.* 225.) *simile nimirum esse natura scelus facere, et probare*. At cum is nullatenus influxerit tanquam caussa in alienum flagitium, eo nequaquam tenebitur (1). Recte *Tiberius* caussam *Pisonis* remittens Senatui: *Si Legatus*, inquit, (*Piso*) *officii terminos, obsequium erga Imperatorem exuit, ejusdemque morte, et luctu meo laetatus est, odero, seponamque a domo mea, et privatas inimicitias non Principis ulciscar. Sin facinus in cujuscumque mortalium nece vindicandum detegitur; vos vero, et liberos Germanici, et nos justis solatiis adficite*. (*Tacit. Annal. III.*).

V. *Jubentes, Obsequentes.*

Sed qui imperant delinquere instar Mandatorum procul dubio delicta contrahunt, quae eorumdem jussu fiunt. Est jussus Domini, Patris, Magistratus, ceterorumque, qui supra alios legitimam exercent potestatem, et imperio potiuntur. Quibus quidem si quidpiam imperetur criminosum admitti, id Jubentibus magis imputatur, quam illis, qui sunt obsequuti; quod Jubentes efficaci voluntate Obsequentibus caussa moralis fuerint delinquendi (§. I.). Nam jussus eorum, qui imperandi potestate potiuntur, vim quam-

(1) Ipsemet *Ulpianus* id intellexisse videtur in interpretatione Edicti Praetoris de infamibus, negans infamem esse, qui nuptias contra Edictum Praetoris contractas postea ratas habuit. V. *Dig. lib.* 3. *tit.* 2. *Leg.* 13.

Digitized by Google

quamdam habent admixtam, et parendi necessitatem quodammodo afferunt. Itaque imperati sceleris culpa redit fere tota in Jubentes (1), qui caussam iis praebuere delinquendi, quibus, ut inquit *Tacitus*, sola obsequii gloria relicta est. Nec tamen qui paruerunt immunes abeunt a crimine contrahendo, cujus ipsi physica caussa fuerunt (§. I.). Nulla siquidem tanta viro bono imponi valet necessitas, ut facinoris alicujus labe se maculet, et

Nunquam non potest esse virtuti locus (2).

Hinc recte *Aristoteles* (3. *Ethic.* 1.) ridiculam fuisse scripsit *Alcmaeonis* excusationem apud *Euripidem*, quod patris jussu matris delicta punisset. Sed propter vim, quae jussui inest poenae semper leniuntur in eos, qui deliquerunt, aliquando etiam penitus indulgentur. Ita Rex *Mithridates* (*Appian. de Bell. Mithrid.*) *Atilium* sibi insidiatum merito adfecit supplicio, ejus servos impunitos dimisit, quod heri sui imperio parere coacti essent.

VI. *Consiliarii, Consultores.*

1. Illi etiam, quorum iniquis consiliis alii deliquere caussa moralis esse videntur delictorum, quae

---

(1) *Ad auctores redit*
Sceleris coacti culpa.
Senec. Troad. 870. 871.

(2) Quare merito est improbata veteris illius *Poeta* sententia = *Pro Dominis peccare etiam virtutis loco est.* = *Publ. Syr. vers.* 567.

quae Consultores commiserunt. Scite *Plautus*: *Qui monet*, inquit, *adjuvat* (*in Curcul. act.* 1. *scen.* 3.). Pravis namque suasionibus animum corrumpit maleficii insolentem, et ad peccandum efficit alacriorem. Sed cum in Consiliariis minus efficax deprehendatur voluntas; proinde crimen magis Consultori adscribendum, quam Consiliario (§. I.).

2. Ceterum inter eos, qui consilium dant delinquendi, alii monent solum, hortantur, instigant; alii praeterea instruunt, et perficiendi sceleris viam ostendunt, veluti si quis furem doceat, qua parte aedium paterfamilias pateat injuriae, quibus ferramentis horrea effringi possint (*Matth. Proleg. de crimin. Cap. I. n.* 8.) si quis adultero locum, tempus, occasionem explicet stupri inferendi, etc. Illos *Puffendorfius* generale scribit consilium dare delinquendi, hos vero speciale (*J. N. et G. lib.* 1. *cap.* 5. §. 14.). Sed quamvis generatim utrique caussa saltem inefficax sint reputandi alienorum criminum; primos tamen vix dici possunt influere in Consultorum facinora. Unde subjungit laudatus Puffendorfius eos saltem in Foro humano pro Delinquentibus haberi non posse. Interpretes quoque, qui res criminales tractarunt (*Farinac. quaest.* 129. *par.* 3. *Clarus* §. *fin. quest. Menoch.* 2. *de arb. cas.* 357. *n.* 17.) dubitasse videntur, num hortari, monere, instigare quempiam ad delinquendum, generale nimirum praebere delinquendi consilium, satis sit, ut Consiliarius tanquam reus traducatur in Foro propter plurimos inter se pugnantes
locos

Digitized by Google

locos Juris Romani (1). Quare satius duxerunt distinguere utrum sua sponte alioquin peccaturus fuisset, qui petiit consilium; an si alter male non consuluisset fore, ut is a peccando sese abstinuisset, ut priori casu Consiliarius traducatur ut reus, secus autem altero casu. At de illis, qui speciali dederint delinquendi consilium fas non est dubitare, quin ut rei sint traducendi. Hi enim longe magis, quam illi influunt in aliena delicta, cum rationes aperiendo delinquendi, tantum non Architecti dici possint totius flagitii.

VII. *Ferentes opem.*

1. Quod si qui non solum dederint delinquendi consilium, sed opem praeterea tulerint Delinquentibus; ii profecto potius, una simul cum primariis flagitii auctoribus delinquere, quam alienorum delictorum caussa esse videntur. Non enim

(1) Non aliter poterunt discrepantes inter se loci Juris Romani, quos prolixè refert *Matthaeus loco supra citato*, conciliari, quam si dicamus ambiguitatem nominis *consilii*, quod habetur in veteri illa formula *Ope*, *Consilio* ansam praebuisse Jurisconsultis quaerendi utrum ex solo praebito furandi, puta, consilio, quod nulla sequuta est praestita furto opis, consiliarius commissi furti complex fieret. *Sabinus* novae sectae in Jurisprudentia fundator sententiam amplexus est adfirmantem. At *Labeo*, qui jampridem principatum supra Jurisconsultos adfectaverat, quamquam pronus in novas opiniones, constans tamen fuit in tuenda veteri regula Juris Civilis secundum quam ex suprascripta formula *Ope*, *Consilio* hoc impunitum abibat, nisi illa insuper accessisset. Quam regulam sequutus est quoque *Justinianus* §. 2. *Instit. de Oblig. quae ex delic. nasc.* His fontibus derivatae antinomiae Legum excerptarum a *Triboniano* ex sequentium Jurisconsultorum fragmentis, qui ut erant Labeonis, vel Sabini disciplina imbuti, diversas eorum tulerunt sententias.

Digitized by Google

enim moraliter tantum, sed etiam physice quodammodo influunt in aliena delicta. Itaque eodem fere crimine tenentur, quo primarii flagitii auctores irretiuntur, praesertim in illis admissis; in quibus Leges reum expresse habent auctorem delicti, ac opem isti ferentem, et utrosque pari poena persequuntur (*Dig. lib.* 47. *tit.* 2. *leg.* 54. *lib.* 48. *tit.* 9. *leg.* 7.).

2. Opem vero tulisse non solum is intelligitur, qui in ipso delicto auxiliaris adfuit, exempli gratia, caesum ne fugeret, aut injuriam propulsaret attinuit; sed etiam is, qui licet crimini committendo non interfuerit; ferramenta tamen, tela, venena commodavit, sciens cujus rei caussa commodaret. Illum his recte adjiciunt rerum criminalium Scriptores (*Clar.* §. *fin. qu.* 90. *Ferrar. tit.* 52. *gloss.* 6. *n.* 2.) qui tametsi manus non moverit; delinquenti nihilominus adstitit terrendi caussa; ut si quis armatus praesto fuerit caedenti, aut stupranti vel excubitoris officio functus est delinquenti. Tandem ille quoque opem tulisse existimatur, qui post commissum crimen rei fugam juverit, instruxerit, quique latitantem receperit, atque celaverit (1).

VIII. *Qui possunt delicta impedire, et non impediunt.*

1. Postremo inter caussas morales ii quoque recen-

---

(2) Notissima est sententia *Phocilidis* v. 128.

Α'μφοτεροι κλῶπες αχὶ ὀ' κλεψαμενος καί ὁ κρύψας

Et qui furatur; et qui celat furem.
Ambo veri sunt fures.

recensentur, qui possunt impedire delicta, et non impediunt, ac prohibent (V. *Genuens. loc. cit.*). Non prohibuisse dicimus non modo eum, qui cum praesto esset quievit, aut eum posset non succurrit, sed et qui cum conscius esset, non praemonuit, vel indicavit (1), ut instans periculum praecaveretur. Atque hi, quod moraliter aliquatenus videantur influere in aliena delicta, ab eis prorsus non abeunt exsortes (2). Nam, ut inquit Jurisconsultus *Paulus*, qui non facit, quod facere debet, videtur facere adversus ea, quae non facit. (*Dig. lib.* 50. *tit.* 17. *Leg.* 121.).

2. Sed an omnes generatim personae, quae cum possent non prohibuerunt delicta, quaecumque ea sint, ut Rei valeant in Foro traduci heic non immerito quaeras. Plerumque enim homines aut pavore, aut socordia, aut quod putent se ad id non adstringi, negligunt subvenire laboranti; adeo ut omnium fere nomina ad Judicem deberent deferri, si in Foro Rei habeantur quicumque cum possent crimina non impedierunt. Quod profecto non esset ex usu Reipublicae, neque communibus hominum moribus conveniret. Praesertim cum inopportune nimis eum vexes Judiciis, qui quiescere, quam periculo se objicere maluit.

---

(1) . . . *animumque nefas scelerare silendo.*
Silius Italicus lib. 16. *v.* 610.

(2) Sapienter *Cicero: Injustitiae*, inquit, *duo genera sunt: unum eorum, qui inferunt, alterum eorum, qui ab iis, quibus infertur, si possint, non propulsant injuriam ...... Qui autem non defendit, nec obsistit, si potest injuriae, tam est in vitio, quam si parentes, aut amicos, aut patriam deserat. = de Offic. lib.* 1. *cap.* 7.

IX. *Distinguuntur personae, et crimina.*

1. Verum enim vero rem hanc omnem facile componas, atque expedies, si crimina distinguantur, atque personae. Quod namque spectat ad crimina, si quodcumque delictum cum posses non impedieris, haud statim nomen tuum referam in censum Reorum, sed reus solum in Foro eorum criminum postulaberis, quorum Leges, quibus Respublica utitur, expresse teneri edicunt non solum qui fecit, sed etiam, qui neglexit prohibere, atque impedire. Sic Romanis Legibus in delictis raptus, parricidii, majestatis, aliisque nonnullis cavetur aeque flagitio irretiri horum scelerum auctores, ac eadem non indicantes, neque prohibentes. (V. *Cod. lib. 9. tit. 13. Leg. un.*) Hi proinde tanquam Rei traducuntur in Foro legitimis poenis coercendi.

2. Praeter crimina oportet etiam personas distinguere, quae cum possent, illa non impedierunt. Nam aliae personae ad impedienda aliena delicta nullo peculiari jure obligantur, sed dumtaxat, aut communi Civitatis pacto (sic enim in Civitates coivimus, ut alii aliis praesidio essemus) aut ex officio generico humanitatis. Ad hanc personarum classem primum omnes Cives pertinent vinculo Civitatis obligati: deinde universi omnino homines propter illam naturae cognationem, quae est inter ipsos homines. Si hujusmodi personae neglexerint impedire delicta cum possent, merito erunt redarguendae, quod inter morales caussas recenseantur, quae influunt quodammodo saltem in alienas actiones (§. VIII.).

Sed

Sed quod non sit ex usu Reipublicae, neque conveniat communibus hominum moribus, eos immunes sinemus abire a criminali quaestione, nec poterunt ut Rei in Foro traduci (1). Aliae vero personae obligantur ex peculiari officio, aut facere, aut impedire, veluti parentes adversus filios, pastores Populorum adversus Populos, Educatores, seu Civiles, seu Ecclesiastici, Magistratus, Legum custodes, et administri, excubiae, ii quibus negotium mandatum est, ceteri. (V. *Marc. Antonin. lib.* IX. §. 5. *cum not. Gataker.*) Igitur si praetermiserunt, quoniam caussa fuere alienorum delictorum (§. VIII.), dubium non est, quin ut Correi redarguantur de crimine (2), et tanquam delinquentes traducantur in Foro. Ut enim sapienter cecinit *Seneca* Tragicus, (*Troad.* v. 291.).

Qui non vetat peccare cum possit, jubet.

X. *De Maritis.*

Utrum *Maritus* has inter personas sit collocandus, quae peculiari jure obligantur aliena impedire delicta, jam olim disputavit *Matthaeus* (*Pro-*

Tom. I. L *leg.*

(1) Aliquando tamen Civilibus Legibus contrarium expresse sancitum est, ut olim in Aegypto quicumque crimina non impedivissent cum poterant, eadem poena puniebantur, qua illorum auctores. Idem obtinuisse apud Lacaedemonios meminit *Plutarch. Instit. Laconic.*

(2) Quare *Tullius* se crimini *Verri* daturum profitebatur, etiam quae *Caecilius* sine Verre commisit, quod eum non prohibuerit, cum summam ipse haberet potestatem. *Divin. in Verr. n.* 35.

Digitized by Google

leg. crimin. cap. 1. *num.* 16.) doctissimus omnium Interpretum, qui ex professo res criminales tractarunt. Quae quidem quaestio semper gravis, nec injucunda, certe non inutilis videtur hoc saeculo, quod haud inepte vocaveris mulierosum. Nunc enim tam mollibus homines imbuuntur moribus, veluti perpetuo feminis servituri. Et siquidem recta ratio suadet debilem viribus, animique impotentem regi a forti, et sagace, estque Divina lege sancitum feminas viris subjectas esse debere, idque secumfert ipsa praesens conditio connubiorum; jam patet viros peculiari officio obligari animis moderandi muliebribus. Si dotis compendio illecti, aut seducti sexus illecebris Mariti patiantur domesticum sibi imperium extorqueri ab uxoribus, qui poterunt ab earum flagitiis immunes censeri? (V. *Juvenal. Satyr. VI.*) Sapienter *Valerius Messalina* olim Majores nostros monebat, disserens in Senatu *frustra nostram ignaviam ad alia vocabula transferri: nam viri in eo culpa, si femina modum excedat* (*Tacit. III. Annal.*). Sed vincant segnes numero mariti, novae vitam ducendi rationis liberi sectatores, qui gliscente mollitie, veterumque morum corruptione prope nunc sunt innumeri, donec apud nos Lege aliqua nominatim caveatur, ut crimen sit uxori non paruisse marito, et huic imputetur neglexisse impedire femineam licentiam, vimque maritalis imperii ab uxoris, vel superbae, vel blandae insidiis non defendisse (1).

---

(1) Eo solum casu cautum id invenimus Jure Romano, ut nempe, qui Provincias regunt, si cum uxoribus proficiscantur, ex delictis teneantur, quae eae in Provincia forte com-

Digitized by Google

CAPUT X.

ADVERSUS QUOS DELICTA COMMITTUNTUR.

CAPUT I. *Explicatio.*
CAP. II. *Incognitae Personae.*
CAP. III. *Personae, quae sensu carent.*
CAP. IV. *Foetus.*
CAP. V. *Volenti an fiat injuria?*
CAP. VI. *An quis possit in se esse injurius?*
CAP. VII. *Suicidium.*
CAP. VIII. *Quando olim Romae delictum de se ipso statuere.*
CAP. IX. *De Mortuis.*
CAP. X. *Appendix.*
CAP. XI. *Cautelae.*

I. *Explicatio.*

1. SEd non solum a quibus contrahuntur Delicta; sed etiam adversus quos ea possunt

 com-

miserint. *V. Leg.* 4. *Dig. de offic. Proconsul.* Adi *Tacitum Annal. IV.* 20. Sed Legibus Angliae maritus respondere, et satisfactionem praestare tenetur, si quid uxor lingua, aut opere adversus alium egerit; eo quod non sit usus potestate qua pollet ejusdem errata corrigendi. Quin immo si maritus, et uxor simul feloniam committant, a Legibus uxor neque ut principalis habetur in delicto, nec tanquam accedens; quod ratione obsequii, quo tenetur erga maritum, vis ei ab hoc illata putetur. V. *Eduvard Chamberlaine notit. Angliae par.* 1. *cap.* 26.

Digitized by Google

committi, par est cognoscere, atque enarrare. Certum est delicta omnia in Societatem generatim admitti (inter quae et illa comprehendenda, quibus Religio violatur, praediximus Cap. III. §. II.) siquidem eam labefactant, ejusque fini opponuntur. Praestat tamen heic rursus animadvertere, nonnulla inter delicta directim afficere Societatem, quae speciatim appellavimus *Violationes Pacti Socialis*; alia vero delicta, et haec numero longe plura, singulos cives primario laedere, quae ipsa quoque reflexim demum recidunt in Societatem (Cap. III. §. II.). Nam *si nefas nocere Patriae*, ut graviter *Seneca* ratiocinatur, *ergo Civi quoque; nam hic pars Patriae est. Sanctae partes sunt, si totum venerabile est* (*de Ira lib.* 2. *cap.* 31.).

2. Civium instar hac in re *Extraneos* etiam habebimus (Cap. III. §. V.). Quippe statim ac Extraneis licuit per Magistratus in suum ingredi Territorium, in Civitate morari; eo ipso intelligitur eis concessum fuisse publicum patrocinium, Legumque indultum praesidium, ut tuti securique instar Civium degerent in Civitate: Unde in eos quoque delicta admittuntur.

3. Jam vero delicta, quibus Cives primario laeduntur, proprie sunt, et dicuntur a Nobis *Injuriae Privatae* (Cap. III. §. II.). Quando igitur constat delicta omnia in Societatem generatim admitti, convertendus est hoc Capite sermo, et cohibendus dumtaxat ad Socios, seu Cives, de quibus quaeri meretur, quinam inter eos injuriis affici possint (1).

(1) *Antonius Matthaeus* jam saepe a Nobis laudatus se pri-

II. *Incognitae Personae*.

Principio non ambigitur, quin omnes indiscriminatim possint affici injuria, qui sunt ejus sentiendae capaces. Itaque existimabimus etiam in illum injuriam inferri, quem quis nolens affecit injuria. Nam facit injuriam; ut recte innuit Jurisconsultus *Ulpianus* (*Dig. lib.* 47. *tit.* 10. *leg.* 7.) qui scit se injuriam facere, etiamsi nesciat cui faciat (1). Et licet is si cognovisset Cajum, puta, non esse Lucium Titium abstenturus se foret ab injuria ei inferenda; tamen haec circumstantia non impedit; quin Cajus injuria intelligatur affectus. Previdere enim poterat Injuraturus, atque debebat se facile errare posse in persona: unde si nihilominus non destitit injuriam inferre, videtur etiam in incognitum voluisse delinquere (V. *Cujac. recit. in Paul. Tom.* 5. *Oper.*) *Praevalet*, adposite concludit Jurisconsultus *Paulus* (*Dig. lib.* 47. *tit.* 10. *Leg.* 18.), *quod principale est eum injuriam mihi facere velle. Nam certus ego sum, licet me alium putet esse, quam sum; et ideo injuriarum habeo* (2).

III. *Per-*

---

mum esse gloriatur, qui hujus Capitis argumentum peculiari tractatione adornaverit. V. *Proleg. de crimin. cap. III.* Nos ingenue, ut decet, fatemur multa ab eo nostrum in usum huc transtulisse: Quae tamen sic nostro more deduximus ex suis genuinis principiis, remiscuimus, et novis quaestionibus auximus, ut Nobis non defuisse possimus consideranti videri.

(1) Certe fas non est hunc potius, quam illum injuria afficere. Unde cuicumque injuria sit illata, semper qui intulit fit reus injuriarum, si sciens, prudensque ad injurandum accessit. V. *Barbeyrac.* ad *Puffend. Droit de la Nat. des Gens Liv.* 1. *Chap. III.* §. 49. *not.* 1.

(2) Sed injuriarum non tenetur, qui cum servum caedere

III. *Personae, quae sensu carent.*

1. Nec solum adversus personas, quae sentiunt injurias (§. II.); sed etiam contra personas, quae incapaces sunt injurias sentiendi, inferri possunt injuriae, veluti infantes, amentes ec. Quippe, ut inquit paullo ante laudatus *Ulpianus*, *injuriam ex delicto prodeuntem is etiam, qui non sentit pati potest* (*Dig. lib.* 47. *tit.* 10. *Leg.* 3.). Et re quidem vera non ex sensu patientis metiendae sunt injuriae, et pendenda delicta, sed ex dolo ejus, qui injuriam inferre est aggressus, et crimen patrare (Cap. V. §. III.).

2. Ceterum nihil refert, quod hujusmodi personae se sponte objiciant injuriis. Quum enim intelligendi facultate uti non valeant (Cap. VII. §. II. et VI.), quid velint prorsus ignorant. Volebat, inquis, caedi Furiosus: at nesciebat quid vellet: Immo qui poterat velle, cujus nulla intelligitur esse voluntas? Tu igitur, qui obsequutus es, injurius in eum fuisti; et ideo injuriarum teneberis (V. *Matth. proleg. de Crim. cap.*3. *n.* 2.).

IV. *Foetus.*

An vero in illum, qui nondum prodiit in lucem, sed adhuc est in utero matris injuria posit inferri, dubitavit fortasse aliquis; quod alia eius

---

vellet adstantem liberum percussit, putans suum esse servum. Nam injuriandi animus abest ab eo, qui servum suum caedere vult, quod ei licet jure potestatis. V. *L.*4. *Dig. de injur.* At qui caedem intendit, sed non ejus, quem destinarat, is dolo non caret. Unde merito injuriarum tenetur, nec errore excusatur a contrahendo delicto. V. *supra Cap.* VIII. §. IV. *not.* I.

Digitized by Google

ejus videatur esse conditio, ac personarum, quae sentiendi facultate carent. Partus siquidem nondum editus in lucem, si fides Jurisconsultis, homo non recte esse dicitur (*Dig. lib.* 35. *tit.* 2. *Leg.* 9.). Injuriis porro ab aliena improbitate profectis, qui homines sunt afficiuntur, haud vero, qui nondum sunt nati. Quae vere quidem ab aliquo dicerentur de foetu adhuc informi, et inanimi. Qui enim potest intelligi facta injuria brutae materiae? Quamquam alioqui qui destruendo foetui operam dederit, in naturam peccaverit, Societatemque deliquerit, quarum illi hominem nasciturum subtraxit, istam futuro Cive privavit (1). Sed qui in utero est Infans jam vivus, si ejus corpori nocitum sit, non solum parentes ipsius, sed etiam is videtur injuria esse affectus: Adeout tradere non dubitet *Puffendorfius* (*Jur. N. et G. lib. cap.* 1. §. 7.) posse infantem postquam acceptae in utero matris injuriae hausit notitiam, suo nomine agere adversus Injuriantem, ut tunc sibi illata sarciatur, et vindicetur injuria.

V. *Vo-*

---

(1) *Philo lib. de Legib. special. pag.* 612. *edit. Genev.* sic interpretatur notissimam *Moysis* Legem, quae habetur *Exodi* XXI. 22. *Si foetus adhuc est informe, qui percussit matrem debet solvere multam, tum quia impediit naturam, ne perficeret opus suum, vitamque daret animanti adeo specioso, qualis est homo. At si foetus formatum jam est integrum, cujus scilicet omnia membra naturalem occupant locum, et suis propriis pollent qualitatibus, percussor morietur.* V. Selden *de Jur. Nat. et Gentium secundum disciplin. Hebraeorum lib.* IV. *cap.* I.

Digitized by Google

V. *Volenti an fiat injuria.*

1. Nihil vulgatius est inter homines, magisque audias communi sermone usurpatum, quam nullam volenti fieri injuriam. Praejudicata hujusmodi hominibus opinio nova non est, sed antiquis innititur auctoritatibus. Nam legimus *Aristotelem* (*Ethic. V.* 11.) expresse tradidisse alicui consentienti damnum quidem inferri posse; minime vero injuriam, quod injuria nemo afficiatur praeter voluntatem. Sicut enim *τὸ ἀδικεῖν*, id est injuriam inferre est spontaneum quiddam, et voluntarium; ita ejus contrarium nempe *τὸ ἀδικεῖσθαι*, seu injuriam necesse est esse *ἀκȣσιόντι*, id est quiddam involuntarium. Itaque subjungit Philosophus, *Glaucus* aurea arma permutans cum aeneis, nullam a *Diomede* passus est injuriam; siquidem erat in ejus potestate dare, vel non dare. Veteres quoque Romani Jurisconsulti, quod fortasse miraberis, vulgare hoc adagium amplexati, illud pro regula habuerunt Juris Civilis. *Usque adeo*, scribit *Ulpianus*, *injuria, quae liberis nostris infertur pudorem nostrum pertingit, ut etiam si volentem quis filium vendiderit, patri, suo quidem nomine competat actio injuriarum; filii vero nomine non competat, quia nulla est injuria, quae fit in volentem* (*Dig. lib.* 35. *tit.* 10. *Leg.* 1.).

2. Sed nihil magis est falsum, quum memoratum effatum, necnon regula Romanae Jurisprudentiae, qua effertur nullam volenti fieri injuriam. Caedi siquidem, exempli gratia, dejici e saxo, aut fama laedi qui vult homo, id nec ex recta ratione vult, neque velle in ejus est pote-

state,

state, denique imperfecta eligit voluntate, cum nempe affectus excusso fraeno rapiunt aurigam. Ita interdum homines ignominia, aut doloris impatientia victi mortem sibi volunt inferri, quam recta ratione fugiendam intelligunt; perfecta voluntate fugere vellent, et adsciscere in sua haud positum est voluntate; uno verbo, ut de se fatetur *Medea* apud *Ovidium* (*Metamorph.* v. 19.) deteriora sequuntur. Si quis ergo licet ultro rogatus turbatae istiusmodi hominum morem gerat voluntati, in eos injurius censebitur, seque delicto implicabit (1). Cogitare enim debet is, qui rogatur, volentem affici injuria, vix distare a furioso, cujus voluntati ratio non moderatur. Si nihilominus se vinci passus est, injuriaque volentem affecit, suae audacia debitas poenas persolvet. *Saul*, qui primus fuit Rex Hebraeorum, ammisso proelio adversus Palaestinos jam instantibus hostibus, et undequaque urgentibus, imminenti conturbatus periculo, et peccatorum conscientia agitatus ultro voluit ab Armigero occidi. Hunc autem, si ei obsequutus fuisset, injurium futurum in dominum suum, nec sine crimine potuisse ipsum, etsi volentem, interficere, docuit eventus. Quum enim palantium

non

(1) *Dejanira* (apud *Senec. Hercul. Oet.* v. 995) hortans *Herculem*, ut ei mortem inferret:

Non erit, inquit, *totum scelus a te peractum;*
Dextra sternar tua, sed mente nostra.

Florus rer. roman. lib. 4. *cap.* 7. *in fin. Quis*, scribit, *sapientissimos Viros* (Brutum, et Cassium) *non miretur, ad ultimum non suis manibus usos; nisi hoc quoque ex persuasione non defuit, ne violarent manus, sed in abolitione sanctissimarum, sapientissimarumque animarum judicio suo*, scelere alieno *uterentur*.

Digitized by Google

non nemo genere Amalekita *Davidi* ementitus esset Saulem in praelio ultro volentem interimi occidisse, eum ultimo affici jussit supplicio adjecto hoc elogio: „ Caedis tuae caussa est super „ caput tuum: nam os tuum testatum est con- „ tra te, dicendo ego morte affeci unctum Jeho- „ vae „ (*Samuel. II.* 1.).

VI. *An quis possit in se esse injurius?*

1. Quae hactenus enarravimus evidenter ostendunt, quantopere oporteat cavere ab effatis vulgo celebratis, atque etiam a nonnullis regulis, quas Jurisconsulti praescribunt. Nam saepe veritatis specie errorem obtrudunt, et si sedulo non animadvertatur, imponunt etiam probis viris; qui cetera alioqui prudentes, piaculum tamen aestimant axiomata communiter recepta ad examen revocare, vel quia stulta, et importuna reverentia ducuntur, vel, quod frequentius est, metuentes, ne quae juvenes didicere, cogantur senes perdenda fateri. Hinc tot in humana vita absurda, hinc tanta errorum copia in Criminali Jurisprudentia.

2. Atque ex his, quae supra a Nobis exposita sunt, praeterea intelligitur (quod cominus respicit propositum nostrum) num in se quis possit esse injurius, nempe delinquere. Quum enim non omnia quae facimus, aut patimur in nostra sint potestate; sequitur, ut si quid nobis intulerimus, quod in nostra potestate non est, in nos simus injurii, idque debeat crimen esse censeri (1).

---

(1) Sed regerit heic quoque *Aristoteles* non posse quemquam

VII. *Suicidium*.

1. Non est porro in nostra potestate vitam deserere, extremumque oppetere fatum. Nam DEUS, ut sapienter ratiocinabantur *Pythagorici* apud *Platonem* (*In Phaedon.*) nos in hac vita tanquam in statione collocavit, cujus injussu nefas est ab ea discedere. Nam primigenia Deus est, et sola caussa nostrae existentiae, qui proinde solus ejusdem dominus, et arbiter est. Itaque nil quidquam juris nos in vitam nostram habemus; de qua si aliquid triste velimus statuere, quod solius Dei jus est, illegitime usurpamus. Et quemadmodum nunquam desinit Deus nostrae existentiae principium esse; ita nullus potest contingere casus, quo nobis fas sit vitam nostram, quae ejus est opus, et munus destruere, et legitime uti jure, ac potestate, quae ipsi unice competit (1). Quasi vero recta ratio, qua clare

---

sibi facere injuriam. Nam, inquit, aut contra universalem, aut contra particularem justitiam sibi injuriam facere diceretur. At contra neutram. Ergo etc. Quod etsi largiremur de secunda propositionis parte, quia justitia particularis est virtus, quae exercetur in alios; tamen altera propositionis pars manifesto falsa est. Si enim ceterae deficerent Leges, adest certe sancta Naturae Lex, rectae rationis ope hominibus a Deo promulgata, quae diserte eis vetat in se esse injurios, ut sequenti §. fusius observabimus. Unde patet contra universalem justitiam peccare quicumque sibi injuriam inferre adgrediuntur.

(1) Haec fuit Sapientiorum inter Antiquos doctrina. *Vetat ille dominans in Nobis Deus* (tradit Tullius cit. lib. 1. Tusc. Quaest.) *injussu hinc suo Nos demigrare:* et apud Inferos torqueri eos, qui ausi se interficere, ostendit *Virgil.* his versibus:

Proxima deinde tenent moesti loca qui sibi lethum
Insonti peperere manu, lucemque perosi

clare haec colliguntur, praesto semper non foret hominibus aestu adfectuum plerumque in transversum abreptis; potentissimum eis insaevit studium conservandae vitae, amoremque vivendi. Adeout homines, ut cetera animalia, statim atque nati sunt, ipsi sibi concilientur natura, et ab interitu alienentur, iisque rebus, quae interitum videantur afferre. Praeclare *Seneca nullum animal*, ait, *ad vitam prodit sine metu mortis*. (*De benef. IV.* 17.).

2. Nec si mala, quibus forte homo urgetur, numero, et gravitate longe superent bona, queis paucis levibusque, et malo semper admixtis fruitur; proinde hic furor non erit, ne moriare mori (1): Mala enim moralia non sunt mala nisi eis adsen-

---

Projecere animas, quam vellent aethere in alto
Nunc paupertatem, et duros perferre labores.
Aeneid. lib. VI.

Non pauci tamen olim floruere Philosophi, qui Suicidium docuerunt, atque laudarunt. Ab eorum doctrinis praecipue profluxerunt mores, quamplurium Gentium, quibus Autochiria ut actio habita est illustris, vel saltem indifferens. Multi vero Antiquorum memorantur, qui frigidi, et consequenter ad varia systhemata, quae sibi conflaverant, se ipsos interfecerunt. Sed vetus hic furor videtur hac nostra aetate rursus homines invasisse, praesertim qui incolunt boreales Europae plagas magis vi Phanatismi, qui est saeculi morbus, quam defectu philtrationis spirituum animalium. V. *Voltaire Tom. du Suicide*. Consuli meret *Istoria Critica, e Filosofica del Suicidio Ragionato, Lucca* 1761. cujus doctissimus Auctor, quamvis voluerit fictitio nomine latere, notissimus tamen est universae Italiae, cujus litterariam gloriam aliis etiam auxit ingenii sui foetibus.

(1.) Sunt hac nostra aetate, ecquis nescit? non pauci, qui malesana, tristique imbuti Philosophia, ut Cyreniacus *Hegesias* in Libro ἀποκαρτερῶν cujus meminit *Cicero I. Tuscul.*

adsentiamur. Cohibe adsensum, jam penitus tolles; quin oporteat in temetipsum esse crudelem. Mala autem physica si gravia non diuturna, si levia ferenda, pleraque opinione intollerabilia sunt non natura, omnia minora fiunt patientia, meliorisque sortis spe leniuntur, quae bene praeparata pectora semper fovet, atque sustentat (V. *Formey* Diss. sur le meurtre de soi-méme). Nam *via prima salutis, quod minime reris*: Et quamvis non desinant affictari; tamen

Fortius ille facit, qui miser esse potest.
(*Martial.* Epigr. III.)

Praesertim quum non liceat nobis Numini refragari, a quo sortes pendet humanae, et provide,

---

Quaest. fallaci eloquentia enumerant incommoda, mala depingunt, quibus hominum vita urgetur, et afflictatur, ut vivendi odium ingerent Mortalibus; suadeantque Suicidium, quod nec vetitum, neque illicitum, et perperam contendunt, et impie docent. Crudeles eorum conatus, beneficio Naturae, quae potentissimum cunctis animantibus insaevit vivendi desiderium in irritum cedent; nec timendum, ut quam ipsi in se non experiuntur doctrinam, multi amplectantur. Summopere tamen interest Religionis, et Societatis, ne semina haec pestifera serpant in vulgus. Nam difficile haud est iis imponere, qui vi phantasiae laborant, et Infortunati (neque enim a Felicibus adeo arbitror metuendum) possent fortasse seduci. Salutaris autem timor, quem et Religio ingerit, et sanctio Legum gignit, pene reddetur inutilis, si suasum eatur hominibus melius mori, quam vivere, neque impium illicitumque extremum sibi consciscere fatum. Itaque severe prohibendi hujusmodi Misanthropi, ne scribendo incautos, maleque animo affectos conentur corrumpere, quemadmodum Hegesias a Rege *Ptolomaeo* sapienter prohibitus fuit de hujusmodi argumento dicere in Scholis, quod multi eo audito violentas sibi manus inferrent.

vide, sapienterque bona, et mala hominibus tribuuntur (1).

3. Profecto Civilium Societatum Fundatoribus, et iis, qui deinceps Populis Leges tulerunt, cum conspicerent quemquam suopte ingenio satis valide ad vivendum hortari; supervacaneum visum est, in quod imus, impellere. Non defuere tamen olim quoque Gentes, apud quas Autochiria, cujus nullae adducerentur idoneae caussae, Legibus improbata, et punita (V. *Alexand. ab Alex. genial. dier. lib.* 5. *cap.* 28.). Verum nunc communi calculo recepta est doctrina illorum Romani Juris Interpretum, qui volunt homicidam esse, et Lege Cornelia de Sicariis teneri, qui violentas sibi manus intulerit, seu occidendi animo se vulneraverit. Nam si occiderit supervacuo quaeremus an Legis sit reus. Atque is sane videtur esse in Societatem injustus, qui cum gavisus commodis fuerit, quae ab ea in Cives derivant; morte se

---

(1) *S. Augustinus* quaenam esse debeat Christiani hominis doctrina luculenter exponit *lib.* 1. *de Civ. Dei cap.* 26. ex quo sequentia heic placet Lectorum oculis verba subjicere: *Hoc dicimus, hoc asserimus, hoc modis omnibus approbamus neminem spontaneam mortem sibi inferre debere velut fugiendo molestias temporales, ne incidat in perpetuas: neminem propter aliena peccata, ne hoc ipso incipiat habere gravissimum proprium, quem non polluebat alienum: neminem propter sua peccata praeterita; propter quae magis hac vita opus est, ut possint puniendo sanari: neminem velut desiderio vitae melioris, quae post mortem speratur, quia reos suae mortis melior post mortem vita non suscipit.* E conspectu hujus sanae, veraeque doctrinae unusquisque percipiet, quid sentiendum de pluribus iis exceptionibus, quas nonnulli prudentes alioqui Scriptores proponunt circa Suicidium, praesertim *Henricus, et Samuel De Coccej* Jurisconsulti gravissimi *Comment. in Hug. Grot. de J. B. et P. lib. II. cap.* IX.

Digitized by Google

se subtrahit ab iis reddendis officiis, quae vi pacti socialis debet adversus eamdem praestare. Hujuscemodi redarguebantur injustitiae Cives illi Romani, qui, ut evitarent operas cloacarum communi commodo indictas a *Tarquinio Prisco*, se se vita privabant, quorum proinde corpora Rex cruci jussit affigi, et spectanda Concivibus, volucribusque objecit voranda. (*Plin. Hist. Natural. lib.* 26. *cap.* 15.). Quin immo moribus alicubi obtinuit, ut eorum, qui mortem sibi intulerunt cadavera furcae appendantur, aut a Carnifice Civitate extracta sub patibulo humentur. Quod foret semper ubique observandum, quoties tristis hic casus contingit, ut opinione confirmetur, quod natura nos monet, et divinis, sacrisque Legibus inculcatur, nefas, nimirum, hominibus esse suo lubitu animum a corporis custodia dimittere, sibique audaci, saevaque manu extremum properare fatum. Sic olim cum temere Virgines Milesiorum suspendio vitam passim finirent, nec posset ullatenus furor compesci, cautum, ut quae molli pectori non pepercissent, unco impacto nudae a Carnifice traherentur (*A. Gell. Noct. Att. lib.* 15. *cap.* 10.). Tunc demum pudore victa muliebris audacia, quae forte incommoda evaserat Milesiis hominibus.

VIII. *Quando olim Romae delictum de se ipso statuere.*

Sed Romae nulla libertate florente Lex fuit, quae mortis contemptores faceret reos. Et re quidem vera in Romana Historia multa occurrunt illorum exempla, qui sine crimine mortem

occu-

occuparunt, immo quorum, vel ex hoc ipso posthuma gloria narratur. Cui non auditus *Cato* ille *Uticensis*, qui a *Tullio* praesertim summis in caelum laudibus effertur, quod liber mori maluerit, quam cum pudore, atque dedecore *Caesarem* pati tyrannum, et Reipublicae fato superesse. Nam Romani, digna liberis hominibus doctrina sic instituebantur a teneris usque unguiculis, ut ingenuo strenuoque Civi nihil turpius ducerent pudore, ac dedecore, nihil desiderabilius fama, atque gloria. Itaque vitae etiam periculo, ac discrimine illud fugiendum, hanc adipiscendam censebant. Nec toto, qua late patet, Jure Romano Suicidium in hominibus sui juris, vel punitum, vel improbatum reperias. Quippe et ipsi Romani Jurisconsulti, cum essent stoice eruditi, (V. *Evarard. Otton. de Stoic. J. C. philosophia*), ex Stoicorum philosophia in Jurisprudentiam transtulerunt celebre illud axioma *mori licet, cui vivere non placet*, ut *Ulpianus* respondit de Servis, quibus naturaliter dixit licere in corpus suum saevire (*Dig. lib.* 15. *tit.* 1. *Leg.* 9.). Et *Marcianus* puniendum quidem videri, inquit, qui manus sibi intulit, nec perpatravit, si nulla caussa id fecerit; sed statim addit ex Stoica disciplina satis caussae esse si taedio vitae, vel alicujus doloris impatientia ita de se statuerit. Quae causa quoniam fere est perpetua, ideo recte ex tota illa disputatione, quam prolixe habet Marcianus, collegit acutissimus *Bynkersoekius* (*Observ. Jur. Rom. lib.* IV. *c.* 4.) Jure Romano cuilibet fas de se ipso statuere; nisi quis mori, quam damnari voluerit ob conscientiam criminis.

2. At-

2. Atque hic solus est casus, quo demum extincta Reipublicae libertate, imperioque unius inducto coepit Romae delicto Legibus verti sibi consciscere lethum (1). Scilicet ea res, quod illorum commodo cederet, quibus metuendum erat ab Imperarorum tyrannide, et judicia carnifexque imminerent, passim Urbe frequentabatur. Eorum namque, qui de se statuebant, humabantur corpora, testamenta manebant, pretium, ut scribit *Tacitus*, (*Histor. II. III.*) festinandi. Sic evitata bonorum publicatione, Fiscus privabatur eorum compendio. Postquam ergo Imperatores crudelitati, qua vel levibus suspicionibus capiti illustrioris cujusque Civis struebant insidias, avaritiam conjunxere, durum sibi visum, ut fortu-

(1) Quamquam non defuerunt Interpretes Juris Romani, etiam eruditi, qui indiscriminatim docerent prohibitum eo Jure sibi mortem inferre. Sed exemplum, quod de milite afferunt, qui ubi se vulneravit, sibique intulit manus, nec factum peregit; nisi id fecerit impatientia doloris, aut taedio vitae, aut morbo, aut furore, aut luctu, aut pudore, quibus casibus cum ignominia mittitur *Leg.* 6. §. 7. *Dig. de re milit. Leg.* 38. §. *ult. Dig. de poen.* nihil eos juvat. Etenim quod juris est in milite ex militari disciplina, non continuo licet transferre ad non milites, quorum ab illis ratio est longe diversa. Nimirum locant milites se vitamque suam pro salute Principis, atque Reipublicae: unde faciunt injuste, injuriamque Reipublicae inferunt, si extra eam caussam vitam perdere volunt. Nec si naturaliter servo fas est in semetipsum saevire; id civiliter quoque ei licere videbitur. Quippe de se statuere nequit citra Domini injuriam. Propterea malus servus ab *Ulpiano* appellatur *in Leg.* 23. §. 3. *Dig. de Aedil. Edic.* cujus auctoritatem memorati Interpretes afferunt. V. *Binkersoek: loc. cit.* Quin immo pessimus erat vocandus, quia qui mortem contemnit, non magis utilis esse potest emptori, quam Lacaedemonium illud mancipium, quod maluit illisum parieti caput rumperè, quam operas Domino praestare, ut narrat *Seneca Epistol.* LXXVII.

nis fraudarentur ditiorum, qui voluntaria morte atroces calumnias, corruptaque Judicia praeveniebant. Itaque iis, quos designarant ad caedem, utile duxerunt viam intercludere propria conservandi bona, sanxeruntque crimen fore (*Baldaxar. Gomez. de potest. in se ipsum lib.* 1. *Cap.* 3.) sibi adimere vitam ob conscientiam, metumque alterius flagitii (1).

IX. *De Mortuis*.

1. Difficilior, et salebrosior videtur esse disputatio, num *Mortui* possint affici injuria, sintque aliqua in ipsos admittenda delicta. Negat heic iterum *Aristoteles*, quia injuria haud fit personis, quae sensu carent, quales, vel in primis sunt Mortui (*loc. supr. cit.*). Certe cadavera non sentiunt injurias, et non perituros animos alias in sedes translatos probra non tangunt mortalis exuviae. Sed cum *Plato*, ut refert in ejus vita *Laertius*, tria statuisset genera justitiae, quorum primum circa Deos, alterum circa homines, tertium denique circa Mortuos versatur; quod postremum illi exequuntur, qui Mortuis justa persolvunt; consequens est, ut his fieri dicatur injuria, si quis justa nequaquam persolvat. Proinde

---

(1) Scite ergo observavit *Montesquieu* Leges Graecas, quibus Autorichia improbata, cui non idonea caussa, sed imbecillitas ansam dedisset, diversum a Romanis Legibus finem intendisse in prohibendo, puniendoque Suicidio. *La Loi de Platon* scribit, *étoit formée sur les Institutions Lacédémoniennes, oû l'ignominie étoit le plus grand des malheurs, et la foiblesse le plus grand des crimes. La Loi Romaine abandonnoit toutes ces belles idées: elle n'étoit qu'une Loi Fiscale; Espr. des Loix Civil. liv.* XXIX. *chap.* IX.

Digitized by Google

inde *Ulysses* apud *Sophoclem* monens *Menelaum* ad humandum *Ajacem*:

Menelae, inquit, *post tot dicta sapienter cave*
Injuriosus sis in hominem mortuum.

Idque etiam Romani videntur probasse. Nam jure Civili cautum, (*Dig. lib.* 2. *tit.* 7. *Leg.* 12.) ut si haeres, vel is, cujus curae hoc testator injunxerat, defunctum non funeret, amittat ab eodem relicta tamquam indignus, aut de dolo teneatur, aut extra ordinem cogatur (1). Quin immo eo Jure actio competit haeredi, vel bonorum possessori ob contumeliam cadaveri illatam (2), et constituta est extraordinaria accusatio sepulcri violati adversus eum, qui aperto sepulcro ossa eruit, cadavera vexat, spoliat. Quod si quis tamen mordicus pergat urgere injuriam Mortuis proprie fieri haud posse; non admodum repugnabimus; solumque defendemus, quod fit in Mortuos, juris saltem interpretatione pro injuria haberi.

X. *Appendix*.

Ceterum illud heic appendicis loco opportunum erit subjungere, aliquando nimirum evenire, ut

 quam-

(1) *Solon* quoque, ut *Cicero* refert *lib. II. de Leg.* poenam constituit in eos, qui defunctorum busta injuriis affecissent.

(2) *Ulpianus Leg.* 1. §. *Etsi forte Dig. de injur.* „ Etsi forte „ cadaveri defuncti fit injuria, cui haeredes, bonorumque pos- „ sessores extitimus, injuriarum nostro nomine habemus actio- „ nem: spectat enim ad existimationem nostram, si qua ei „ fiat injuria " *Paulus Leg.* 27. *Dig. eod. tit.* „ Si statua pa- „ tris tui in monumento posita saxis caesa est, sepulcri vio- „ lati agi non posse, injuriarum agi posse Labeo scribit ".

quamquam quis, vel maxime invitus patiatur injuriam, nulla tamen ei illata videatur injuria, nullumque crimen adversus ipsum intelligatur esse commissum. Quod toties contingit, quoties Leges ipsae nos armant adversus Delinquentes, publicaeque devotionis vindictam privatis permittunt. Tantum namque abest tunc committi delictum, ut e contra Reipublicae plurimi interesse videatur, ut de quibusdam nocentioribus Reis a quocumque statuatur. Quo casu injuria hujusmodi furfuris hominibus illata a privatis, quasi fungitur vice publicae poenae. Quippe frustra persaepe in hosce Reos Magistratuum imploraretur auctoritas, Legumque ultio expectaretur. Ita exempli gratia furem nocturnum in agris, obsessorem viarum, desertorem militiae, et transfugam fas erit cuicumque occidere, quin delicto irretiatur (1). Sic olim *Scipio Nasica* irruens in concionem sine crimine, immo cum laude *Tiberium Gracchum* interfecit, qui seditiosis rogationibus Reipublicae statum conabatur evertere. (*Liv. Dec.* 3. *lib.* 4. *Cap.* 4.) *Salus Publica, Suprema Lex Esto* (2).

XII. *Cau-*

(1) Legibus Romanis quamquam vis omnis interdicta esset; nam Legibus XII. Tabular. expresse cautum: *Vis a Populo abesto:* tamen licebat insuper privata auctoritate prehendere adulterum *Leg. capite* 25. *Dig. ad Leg. Jul. de adult.* et retinere debitorem fugientem, eique nummos extorquere *Leg. ait Praetor. Dig. de his, quae in fraud. credit.* Nam in his quoque speciebus, vel maxime in mora periculum.

(2) Apud *Andocidem Orat. I.* (*pag.* 220. *Edit. Wechel.*) sequens extat Lex Atheniensium adversus Reipublicae perturbatores, et eversores. *Si quis democratiam Athenis evertat, aut si quis imperio populari soluto, Magistratum aliquem ha-*

Digitized by Google

XI. *Cautelae*.

1. Verum enim vero cavere sedulo oportet ne Legibus ultro, atque extra necessitatem publica ultio privatis permittatur. Ut enim sapienter monet J. C. *Paulus* (*Dig. lib.* 50. *tit.* 17. *Leg.* 176.) non debet singulis concedi, quod per Magistratum publice fieri potest; alioqui occasio suppeditabitur majoris tumultus faciendi, et rixas excitandi inter Cives. Imprudenter ergo, ut silentio cetera praeteream, quae heic exempla possent afferri, *Plato* impune permisit occidere curatorem agri, qui a convivio publico una die nocteque abfuerit, et eum, qui praeter Legis voluntatem nuptiis, aut liberis procreandis operam navaverit (*Lib.* VI. *et* VII. *de Leg.*). Nam leviora sunt haec admissa; et alia ratio est illorum, qui ea commisserunt, ac transfugarum puta, desertorumque militiae, ac perturbatorum, eversorumque status Reipublicae. Nam hos omnes publicae salutis caussa interficere potest cuique permitti. Quippe periculum imminet, ne dum Publicae Potestatis vis exposcitur, et expectatur elapsi, hostium potiantur, vel statum Reipublicae evertant, regimen immutent, Civitatem opprimant. At illi possunt commode a Magistratu comprehendi, quin adeo metuendum de gravi noxa, aut de fuga, quam licet arripiant, nullum tamen ab ea periculum Reipublicae impendet.

2. Quod si tandem hujusmodi aliquid publicae de-

---

beat, Atheniensium hostis esto, impuneque interficiatur. Confer. *Buddaeum de jur. Zelotarum in Gent. Haebr.*

Digitized by Google

devotionis caussa Legibus permittatur Privatis; id semper tale esse debet, ut poenae locum possit honeste subire. Sic caedere hominem et poena esse potest, et crimen. Recte ergo privatis valet permitti, ut propositis insistamus exemplis, transfugam, desertoremque militiae, hostem, ac eversorem Reipublicae occidere. At adulterium, puta, crimen dumtaxat est, nec poena esse potest. Si itaque *Clodius Pompejam Caesaris* adulteravit, nequit vice poenae Caesari permitti, ut Clodii uxorem adulteret. Turpis profecto haec esset retaliatio, quam nefas sinere Leges Civiles, quae sunt, vel esse debent Legum Naturalium, vitaeque honestatis vindices, atque custodes. Idque de stupro, furto, convicio, calumnia dicas, similibusque flagitiis, quae natura probra sunt, nec ulla Legum permissione licita evadunt.

CAPUT XI.

Obligationes ex Delicto Natae.

Caput I. *Obligatio ex Delicto duplex.*
Cap. II. *Fundamentum Obligationis subeundae poenae.*
Cap. III. *Haec obligatio non egreditur personam Delinquentis.*
Cap. IV. *Damnum quid.*
Cap. V. *Unde Obligatio reparandi damni.*
Cap. VI. *Quae damna sarcienda.*
Cap. VII. *Quanti aestimanda.*

Cap.

Cap. viii. *Obligatio reparandi damni non perimitur redditione poenae.*
Cap. ix. *Quid si Reus damnetur ad mortem?*
Cap. x. *An, et quatenus hujusmodi obligatio transeat in haeredes.*
Cap. xi. *De Universitatibus.*

I. *Obligatio ex Delicto duplex.*

QUicumque adversus Cives sunt injurii (Cap. X.), et directim delinquunt in Societatem, vel caussa sunt, ut alii aut injurias Civibus inferant, aut quomodolibet Rempublicam laedant (Cap. IX.); omnes ex suis, alienisque delictis, quibus caussam dedere, obligantur. Est obligatio morale vinculum, quo quis necessitate adstringitur alicujus rei gerendae, vel tollerandae (Cap. II. §. VIII. n. 2.). Scilicet Delinquens intrinseco veluti sensu imbutus cogitur judicare merito se pati debere malum', quod imminet non obsequenti Legibus, quia illud Leges, ut par erat, observando, facile potuisset vitare. (V. *Puffend. J. N. et G. lib.* 1. Cap. 6. §. 5.) Dum ergo quis in Rempublicam directim deliquit, tenetur poenam sufferre, quae in suum delictum praescribitur Reipublicae Legibus. At quando Civis Civem affecit injuria, quoniam haec injuria reflexim recidit quoque in Rempublicam, cujus est ille membrum (Cap. III. §. II. Cap. X. §. I.): ideo tunc ipse et sustinenda poenae obligatione premitur, et obligatione insuper sarciendi damni, quod ex sibi illata injuria forte pas-

sus

sus est laesus (1). Quum enim in omni delicto semper intercedat publica noxa, et aliquando etiam damnum privato illatum; illi poena respondet, huic damni reparatio (*Grot. de J. B. et P. lib. 2. Cap. 17.*). Unde duae ex delictis nascuntur obligationes altera poenae subeundae, qua semper, altera damni reparandi, qua tunc solum delinquentes tenentur, cum alteri damnum injuria dederint.

II. *Fundamentum Obligationis subeundae poenae.*

Et ad poenam quidem Cives delinquentes obligantur vi *pacti socialis*, unde subsistit Civilis Societas. Nam nisi poenae sancitae fuissent adversus eos, qui in Societatem, Sociosque peccassent; jam quomodo potuissent homines fraeni impatientes contineri, ne eam rursus sibi vindicarent partem suae libertatis, qua se pro communi commodo abdicarunt?

Rari quippe boni numero, vix sunt totidem,
Quot Thebarum portae, aut divitis ostia Nili.
(Juvenal. Satir. III.)

Itaque intelliguntur consensisse Cives, ut quisquis eorum delinqueret poenas teneretur subire publi-

(1) Recte ergo docet Imperator *Justinianus* §. 1. *Instit. de oblig. quae ex del. nasc.* obligationes ex delicto prodeuntes omnes ex re nasci, id est ex ipso maleficio. Qui autem differunt obligationes a delicto natae ab obligationibus, quae ex contractu proveniunt, facile intelligitur. Nam ad constituendam ex contractu obligationem requiritur mutuus Paciscentium consensus. At ex delictis obligamur nolentes etiam, et inviti.

publicis Legibus in sinum delictum (V. *Heinecc. J. N. et G. lib.* 2. §. 161.) indictas (1). Hic fons, hoc fundamentum est obligationis subeundae poenae.

III. *Haec Obligatio non egreditur personam delinquentis*.

Subeundae autem poenae obligatio, quae vi pacti socialis manet Delinquentes (§. II.), nequit alios apprehendere, et egredi extra illorum personas. Neque enim potest intelligi homines in Civilem coeuntes Societatem adeo sui curam neglexisse, ut vellent non solum ex propriis, sed etiam ex alienis delictis ad poenam obligari, atque consensisse, ut hujusmodi obligatio, praeter sontes, alios quoque innoxios constringeret: siquidem id crudele foret, atque iniquum, nec necessarium dignoscitur adsequendo fini, propter quem poenae sunt in civili statu sancitae; (*Senec. de Ir. lib.* 2. *Cap.* 4.) immo etiam videretur ab eo esse alienum. Quare, etsi ad liberos quodammodo pertineant laudes, et probra parentum; tamen in eos non transit obligatio subeundae poenae, quam illi delinquendo contraxerunt. Similiter in haeredes ceterae omnes transeunt defuncti obligationes hac una excepta sustinendae scilicet poe-

(1) Quicumque vult finem, is necessario consentit in media, sine quibus finis obtineri non potest. Quum ergo sine poenis in delinquentes infligendis publica tranquillitas, et privata securitas, quae finis est status Civilis (Cap. II. §. V.) nequeat haberi; proinde ad eas subeundas merito Cives, si deliquerint se se obligasse censentur: istaque obligatio descendit demum a pacto sociali, quo Cives convenere in Rempublicam, et Civilis Societas nititur.

Digitized by Google

poenae (1), quam defunctus promeruit. Quippe haeres in bonis, quibus succedit, non in meritis, quae sunt mere personalia, defunctum repraesentat. (V. *Dig. lib.* 16. *tit.* 4. *Leg.* 3.) De Vadibus quoque ambigendum haud est, quin obligatio in eos non transeat subeundae capitalis poenae, aut alterius cujuscumque corpus affligentis vice illius, pro quo fidejusserunt (2). Quum enim praeter jus fasque id spoponderint; eorum promissio nequaquam tenet. Ceterum satis est proposito nostro haec indigitasse, summisque labiis attigisse. Nam ex instituto Libro sequenti erunt a Nobis exponenda, quo poenas generatim spectabimus,

IV. *Damnum quid*.

Nunc vero fusius disseramus de altera, quae aliquando ex delictis nascitur (§. I.) obligatione reparandi damni. Damnum forte a demendo dictum est τὸ ἔλαττον (3) cum quis suo minus habet

(1) *Paulus Leg.* 20. *Dig. de poen.* = *Si poena alicui irrogatur, receptum est commentitio jure, ne ad haeredes transeat* = Quod ait *commentitio jure*, Majorum traditione accipio, insitaque naturae ratione, non scripta Lege. V. *Genuens. de Jur. et Offic. lib* 2. *cap.* 8. *n.* 28.

(2) Quod pertinet ad reliquas poenas, quae corpus non affligunt, puta pecuniarias, Vades videntur se posse, quodammodo obligare. At etiam in his nequaquam intelligitur alienam obligationem in ipsos transire; sed potius ex proprio inconsulto facto obligari. V. *Puffendorf. Jur. Nat. et Gent. lib.* 8. *cap.* 3. §. 32.

(3) *Varro lib.* v. *Damnum*, scribit, *a demtione cum minus re factum, quam quanti constat*. Alii derivant a Graeco ὕπνος sopnus, deinde somnus. Nec absurde deducas a δαμνω, quod est βιάζω, aut ζημία damia, damnum, ut regia, regnum.

bet (1). Quaedam porro sua sunt alicujus natura, quaedam accedente facto humano, puta dominio, aut pacto, sive ex lege. (*Grot. cit. Op. lib.* 2. *Cap.* 17. §. 2.) Natura homini suum est vita non quidem, ut perdat (Cap. X. §. VII.) sed ut conservet, corpus, membra, actiones propriae, quas jure suo elicit, tractat, et in quibus non oportet eum impedire. At hominis sunt accedente aliorum hominum facto res, quarum traditione adquisivit dominium, juraque, quae nascuntur ex Legibus, quale jus est exempli gratia, quod habet pupillus exactam diligentiam exigendi a Tutore, qui ejus res administrat. Si quis igitur, aut ipse per se, aut per alterum (Cap. IX. §. I.), praeter jus, admissoque delicto quemquam rebus deminuerit quae sua sunt natura, vel facto humano; is et laesum in integrum restituere debet, quatenus per naturam licet; aut si non licet, quod saepe malum irreparabile sit, quod interest, et cui spectat, attribuere.

V. *Unde Obligatio reparandi damni.*

Manat hujusmodi reparandi damni obligatio ab ipsa Lege Naturae, (V. *S. Thomas* 2. 2. *qu.* 62. *art.* 1.) quae vetat malum cuique facere, jubet reficere factum (2): Nequit enim hoc praece-

(1) Jure Romano damnum communiter accipitur pro diminutione patrimonii nostri, *L.* 3. *Dig. de damno infec.* quae acceptio venit ex Lege Aquilia, ut advertit *Titius Observ. CLV.* Sed nos in amplissima significatione accepimus damnum, ut omnem laesionem eo complectamur, non solum rebus, sed etiam corpori, famae, pudicitiae hominum illatam.

(2) Sapienter *Cicero: Detrahere aliquid alteri*, scribit, *et hominis incommodo suum augere commodum magis est contra*

Digitized by Google

ceptum ab illa prohibitione divelli, quin prohibitio vana sit, et stulta. Et re quidem vera incassum homines prohiberentur Natura sibi mutuo nocere, si damnum, quod alter intulit, patienter esset a laeso ferendum. Nec a se invicem laedendis unquam abstineret pravitas Mortalium, nisi ejusdem Naturae Legibus obligatio imponeretur laedentibus reparandi damnum, quod injuria dederunt. Quin immo haud ita facile laesi animum ad pacem cum laedente agendam componerent, quamdiu passi damni reparationem non obtinuerint. Quare etsi homines nunquam coissent in Civiles Societates, sed adhuc pergerent vivere in naturali statu; tamen eos obligatio maneret a Lege Naturae profecta damnum sarciendi aliis injuria datum (1). Humanae autem Leges, quibus haec eadem obligatio rursus imposita, et inculcata est, nihil aliud hac in par-

---

Naturam, quam mors, quam paupertas, quam dolor, quam cetera, quae possunt, aut corpori accidere, aut rebus externis; nam principio tollit convictum humanum, ac societatem: si enim sic erimus affecti, ut propter suum quisque emolumentum spoliet, aut violet alterum, disrumpi necesse est eam, quae maxime est secundum naturam humani generis, societatem. De Offic. lib. III. c. 5.

(1) Quod adeo est immotum, ut Reges, Supremique Populorum Rectores, qui vivere in statu naturali putantur, ut ceteri Cives, damni a se illati reparationem detrectare minime possint. Qui certe eo magis debent huic satisfacere obligationi; quo facilius valent ejus implendae onus impune evitare. Refert *Strabo Geograph. l.* XII. *edit. Paris. pag.* 539. *Ariarathem* Cappadocum Regem omnis Melani exitum per lasciviam obstruxisse, cujus perrumpentis impetu elatus Euphrates magnam partem Cappadociae disjecit, et gravissima Galatis, et Phrygibus intulit damna. Cum autem rei arbitrium judiciumque permissum fuisset Romanis; hi damna a Rege reparanda esse edixerunt, qui trecentis talentis dispendium sarcivit.

Digitized by Google

parte egisse videntur, quam Legis Naturalis custodiam, et observantiam sanxisse, atque imperasse.

VI. *Quae damna sarcienda.*

Ceterum ab eo, qui obligatus est ad damni reparationem, quaenam sint peculiariter damna facienda videamus. Et primum is, qui injuste occidit, solvere tenetur expensas funeris, et si quae factae sunt in Medicos; iisque, quos occisus alere ex officio solebat, puta liberis, uxori, parentibus tantum dare, quantum spes illa alimentorum, habita ratione aetatis occisi, valebat (1). Sic *Hercules* legitur *Iphiti*, quem occiderat, filiis mulctam pependisse, quo facilius expiaretur (*Diodor. lib.* IV.). Certe ut scripsit *Michael Ephesius* (*ad V. Nicomach. Aristotel.*) is, qui caesus est capere quodammodo videtur quae uxor, aut liberi, aut cognati ex bonis homicidae ferunt. Vulnerator quoque tenetur reficere ei, quem vulneravit mercedes Medicis praestitas, ceteraque impendia, quae in curatione facta sunt. Praeterea operarum aestimationem, quibus caruit, aut cariturus est, ob id, quod inutilis factus est (2). Cicatricum quoque, et deformitatis corporis

(1) Magnus *Cujacius lib.* XIV. *observat. cap.* IV. novum non esse probat exemplo *Adriani*, et *Constantini Porphyrogenitae*, ut pars bonorum interfectoris addicatur occisi liberis, vel patri, vel uxori, maxime si paupertate premantur; quamvis caedes citra dolum facta sit, sed tamen injuste.

(2) Extat expressa *Dei Lex Exod. c.* 21. v. 10. *Si rixati fuerint homines, et percusserit alter proximum suum lapide vel pugno, et ille mortuus non fuerit, sed jacuerit in lecto: qui percusserit operas ejus, et impensas in Medicis restituat*

Digitized by Google

poris fieri aestimatio debet, et a vulnerante praestari (1). Nam quamvis haec proprie pecunia sarciri non possint; tamen possunt quodammodo pecunia reparari, quia communis est pecunia rerum omnium utilium mensura; Atque deformitatis ratio est vel in primis habenda si mulieris innuptae facies foedata sit: neque enim nubere poterit, nisi ampliore dote promissa; (V. *Pinl. ad Leg.* 1. *Dig. de bon. mater*) cum formosis dos altera forma sit, cujus universale, potentissimumque imperium. Quod si Virgo vi, aut fraude imminuta sit, nempe deflorata, corruptor tenebitur ei rependere quanti minoris jam ipsi defloratae valet spes nuptiarum. Est quippe communi hominum opinione non mediocris instar dotis flos virginitatis (2): unde aequum est, ut qui eum abstulit invitae (neque enim de illa loquor, quae victa est non aegre proditione sua) id ipsi refundat, ut amplitudine dotis facilius inveniat maritum. De fure vero, et raptore nemo non intelligit eos adstringi ad subreptam rem restituendam cum suo naturali incremento, et cum sequente damno, lucroque cessante.

VII. *Quan-*

---

(1) Jure Romano nulla cicatricum ac deformitatis corporis fiebat aestimatio, quia ex sententia veterum Jurisconsultorum liberum corpus nullam recipit aestimationem. *Leg. liber homo* 13. *Dig. ad L. Aquil.* Sed haec ratio gravior, quam verior videtur, nec est publici saporis. V. *Titius Observat.* 268. *in Lauterbach.*

(2) Elegans est locus *apud Apulejum in Apolog. pag.* 102. *Edit. Piroet.* „ Virgo formosa, etsi sit oppido pauper, tamen „ abunde dotata est. Affert quippe ad maritum novam ani„ mi indolem, pulcritudinis gratiam, floris rudimentum. Ipsa „ virginitatis commendatio jure, meritoque omnibus maritis „ acceptissima.

VII. *Quanti aestimanda*.

Tanti porro damnum est aestimandum, quanti eo die, quo datum est, res valebat. Nec aliter fieri debet damni aestimatio (1). Nam ejus dumtaxat indemnis servandi ratio est habenda, qui damnum substinuit; haud vero in facienda aestimatione laedentis quoque coercitio intendenda, ut *Plato* intendisse videtur, qui voluit damnum in quadruplum exsolvi vulnerato, jussitque vulnerantem pro eo militare, ni vellet tanquam militiae desertor accusari. (*Lib.* IX. *de Leg.*) Aestimationem vero lucri cessantis, seu operarum hominis occisi Judicantium arbitrio necesse est permittere. Qui tamen in aestimatione facienda temporis habebunt rationem, quod verosimiliter occisus vixisset. Nec solum futurae vitae spatium (2), sed etiam habitum corporis, valetudinemque interfecti in censum Judices referent; quibus omnibus pro sua prudentia subductis decernent, quanti damnum sit aestimandum, quod ex occiso homine derivat. Sed damna, quae ex mutilati membri usu impedito, aut sublato emergunt pro conditione temporum, homi-

---

(1) Jure Romano tanti rem aestimari ex Lege Aquilia expresse jubetur, quanti plurimi supra damnum res in eo anno, aut in diebus triginta proximus fuit, *qua ratione creditum est*, inquit Imperator *Justinianus* §. *In his autem Inst. de Leg. Aquil. paenalem esse hujus Legis actionem*.

(2) Recepta usu est computatio, quam sequitur Jus Romanum in vulgatissima *Lege Computationi Dig. ad Leg. Falcid.* In ea igitur computatio fit a prima aetate usque ad annum trigesimum: a trigesimo tot annorum, quot supersunt ad annum LX ab anno sexagesimo computatio fit V. annorum cujuscumque aetatis fuerit is, de quo alendo res est.

minum, facultatum aestimanda, et sarcienda sunt. In qua aestimatione facienda Judices dolorum quoque, quos vulneratus passus est, rationem habere oportebit (V. *Boecler. ad Grot. L.* II. *c.* I. §. 16.).

VIII. *Obligatio reparandi damni non perimitur redditione poenae.*

Nonnulli sunt inter Interpretes Juris Romani, rerumque criminalium Scriptores, qui non dubitarunt tradere Reo ad poenam condemnato, perimi obligationem, quae in eum incumbebat resarciendi damni, quod suo delicto aliis intulerit. (*Berlich. conclus.* 24. *num.* 49. *Mollier. Modestin. Friedlieb.*) Quippe durum eis videtur Reum propter idem delictum, et poenam pati, et damni substinere reparationem. Sed qui solent esse inopportune crudeles, ibi clementiam affectant, ubi nullus potest esse pietati locus (1). Nam poenae Reus subjicitur vi pacti socialis (§. II.); ad reparandum vero damnum adigitur naturali aequitate (§. V.). Unde cum duae hae obligationes distinctis e fontibus derivent, una perempta, altera non extinguitur. Quod illius exemplo fit manifestum, qui diversis ex caussis duorum est debitor. Si enim uni solvendo obligationem extinxit, quam cum eo contraxit, haud tamen relevatur ab obligatione alterius satisfaciendi, cujus distincta ex caussa debitor evasit (*Cap.*

Sicut

(1) *Binfeldius in Tract. de injur. et damn. dat.* multiplicis generis argumenta collegit ad ostendendam falsitatem expositae Interpretum doctrinae, quae quisque, si lubeat, ab eo poterit commode mutuari.

Sicut dignum de homicid.). Quam ob rem si Reipublicae in quam reflexim recidit delictum, quo Reus alteri primario nocuit (Cap. III. §. II.), poenas solvit; satisfacit quidem obligationi, quae eum manet vi pacti socialis. At alteram non adimplet potiorem obligationem proficiscentem a Jure naturae, quod praescribit illatum damnum laeso esse sarciendum (§. V.), qui ex ejus supplicio non redintegratur in pristinum (V. *Just. Oldekops decad. q. 2. contr. Carpzov.*)

IX. *Quid si Reus damnetur ad mortem?*

1. Quid vero statuendum erit, si Reus damnetur ad mortem? Profecto patet eamdem poenae morti habendum esse rationem, ac aliarum poenarum, quae citra vitae discrimen Delinquentibus infliguntur. Neque enim Leges Naturae, quibus generatim, atque absolute injungitur damni reparatio, hujusmodi exceptionem patiuntur. Statuamus igitur eum quoque, qui ad mortem damnatur ad sarcienda illata damna teneri (1) instar debitoris, cujus morte non extinguitur obligatio, qua premitur debita luendi, si habeat, unde possit satisfacere creditoribus (V. *Schilter. Exercit. ad D.* 19. §. 76.). Nam si nec ipsa, nec Reus sint solvendo, frustra de jure disputabitur (2).

(1) Opportune *Martin del Rio disquisit. magic. lib.* VI. *cap.* 6. *sect.* 3. *V. de tertio illo*, cujus auctoritate uti non dubitamus quando veritati, et rectae rationi non repugnat: *Non enim*, scribit, *Malefici per mortis poenam evadunt obligationem restituendi. Nam mortem subeunt propter injuriam Reipublicae irrogatam, non propter injuriam privatorum.*

(2) Haud recte quis heic Nobis objiceret vulgare axioma,

2. Sed quibusdam in Regionibus Leges cavent expresse, ut de Saxonia refert *Carpzovius* (*Prax. crimin.part.* 1. *quaest.* 39. *n.* 42.) ne qui poenam Reipublicae corpore luit; quidquam teneatur damnorum nomine iis rependere; quibus nocuit suo delicto. Quae Leges defendi non possunt, si ad vetustiorem, sanctioremque Naturae legem exigantur, quam saepe diximus jubere, ut damna injuria illata sarciantur. Atque id testatur *Joseph Ludovicus* (*Decis.* 62. *num.* 31.) usu etiam apud nos invaluisse. Quanquam vero non temere hujusmodi consuetudo sit abroganda, quod laesi ei se accomodando juri suo, quod obliterari non potest, renunciasse videntur; tamen si ii a Jusdicentibus postulent, ut praeter poenam Reus damnetur ad sarcienda damna; non poterunt illi justissimae huic eorumdem postulationi non obsequi, si Reus sit solvendo.

X. *An, et quatenus hujusmodi obligatio transeat in haeredes.*

Jamvero adeo certum est obligationem reparandi damni, quae manat a naturali aequitate (§. V.), non perimi redditione poenae (§. VIII.), etiamsi Delinquens ad mortem damnetur (§. IX.), ut ea secus, ac esse tradidimus de obligatione subeundae poenae (§. III.), in ejus haeredes tran-

---

cujus meminit etiam *Imperator Justinianus in Novell.* XXII *cap.* 20. nempe quod *mors omnia solvit*. Nam mors extinguit quidem personales obligationes, sed ea non perimuntur debita, quae ita bonis inhaerent, ut transeant cum eis in quemcumque dominum. Atque ad hoc genus debitorum pertinet adamussim damni reparatio.

Digitized by Google

transeat. Non enim, ut illa, soli Delinquentis personae adfixae est (§. III.); sed inhaeret ejusdem bonis. Itaque una cum illis transit in haeredes, qui in ipsismet bonis defuncti personam repraesentant. Et quemadmodum obligatio luendi debita; et creditoribus satisfaciendi defuncti ob eam caussam transit in haeredes; ita similiter debet transire obligatio ex ejus bonis damni sarciendi, quod aliis, injuria dedit (1). Quod demum Canonicis Legibus inductum videtur, (*Can.* 3. *caus.* 16. *qu.* 6. *cap. ult. de seq.*) quibus haeres adigitur damnum a defuncto datum sarcire, quatenus bona patiuntur ab illo relicta; idque etiam in Civili Foro receptum, observatumque merito videmus; siquidem innititur aequitati (2).

XI. *De Universitatibus*.

1. Sed, quae de obligationibus cuique Delinquenti inhaerentibus diximus, eadem de Universitatibus erunt dicenda. Quum enim Universitates quoque existimentur delinquere (Cap. VII. §. I.); ideo consequens est easdem pro delictis obligari, quibus fuerint fortasse irretitae.

2. Ceterum heic etiam distinguamus oportet

(1) Legibus tamen Romanis haeres in id tantum tenetur, quod pervenit ad eum ex delicto defuncti.

(2) *In Cap.* 5. *de raptor.* haec alia redditur ratio, cur haeres debeat reparare damnum a defuncto illatum, ut sic nempe *defunctus a peccato valeat liberari*, id est ut reatu solvatur anima, et praestita ab haerede satisfactione tanto citius ignem purgatorium evadat. Quae ratio, quidquid effutiant Jurisconsulti Heterodoxi, digna est Catholico homine, et convenit fini Legum Sacrarum.

obligationem subeundae poenae ab obligatione reparandi damni, si haec quoque nascatur ex delicto Universitatis. Et quod spectat ad obligationem subeundae poenae iterum necesse est distinguere Universitatem tanquam ens morale a singulis personis, quibus ea constat. Nam pro delictis Universitatum aliae poenae ipsam manent Universitatem, qua talem aliis vero poenis personae afficiuntur, quae sunt ex Universitate. Non ambigitur, quin Universitas delinquens poenas pati debeat, quae ei qua tali conveniunt, ut puta ammissionem privilegiorum, etc. (1). At obligatio subeundi poenas, queis pro Universitatum delictis personae, quibus componitur, afficiuntur, eis solum adhaeret, qui actu consenserunt in crimen; Unde ab initio dissentientes, et dissentiri constanter perseverantes, ut expertes sunt criminis Universitatis; ita et ab obligatione immunes abeunt subeundae poenae, quae a singulis repeteretur. Juste ergo se gessit *Alexander*, qui cum captis Thebis omnes Thebanos sub corona vendidisset, illis libertatem concessit, qui contradixerant decreto, quod conditum fuerat de Societate solvenda cum Macedonibus (*Plutarch. in Alexand.*). Quin immo illi etiam videntur excusationem mereri, qui quum ab initio dissensissent, post tamen victi a majori parte, cujus decreta pro Universitatis decretis habentur, Universitatis decretum exequuti sunt

(1) Certae sunt, et peculiares poenae, quae pro Universitatum delictis ab eis repetuntur, atque ab illis, quibus componitur Universitas; quas omnes sequenti Libro persequemur.

Digitized by Google

sunt (1). Sic *Graeci* memorantur *Antenori*, et *Aeneae* pepercisse, qui auctores fuerant *Helenae* reddendae, utut hic pro Patria non segniter adversus eos arma tractasset. Quod vero pertinet ad obligationem reparandi damni ex Universitatis crimine illati; ea contra videtur in omnes indiscriminatim, qui sunt ex Universitate, etiam dissentientes, insontesque transire. Nam ut tutor periculum sentit, et obligatur ex dolosa alterius Tutoris administratione, quod in solidum sint obligati; ita cum personae, quae sunt ex Universitate, in solidum obligatae existimantur; ad damnum sarciendum omnes obligari censendum.

3. Quamdiu porro durent hujuscemodi obligationes quaerunt Auctores (V. *Grot. de J. B. et P. lib.* 2. *cap.* 21. §. 8.) qui de hoc argumento scripsere; et consentiunt extinctis personis: per quas Universitas deliquit, extinctas quoque censeri obligationes ab ejus delicto natas; nisi illud a sequentibus ratihabitum sit, vel renovatum. Nam Universitas prout talis est, et spectata sine relatione ad personas, quibus componitur, incapax est delinquendi. Quum ergo omne in eam crimen obveniat ex actionibus eorum, quibus constat (Cap. VII. §. I.); his sublatis, aut extinctis crimen quoque una cum obligationibus ab ipso manantibus oportet peremptum, extinctumque censeri (2).

CA-

(1) *Plinius L.* VI. *Epist.* XIII. *Singulas integrare, dissentire fas est, peracta, quod pluribus placuit cunctis tenendum.*

(2) Contra sensit *Plutarchus*, qui *in lib. de sera Numinis vindic.*: *Urbem*, inquit, *perdurantem volumus obbrobriis Ma-*

Digitized by Google

CAPUT XII.

Quot modis tollantur Obligationes a delicto natae.

Cap. I. *Obligatio subeundae poenae tollitur* 1. *morte*:
Cap. II. 2. *Redditione poenae*:
Cap. III. 3. *Criminis extinctione*.
Cap. IV. *Obligatio sarciendi damni tollitur* 1. *ejus reparatione*:
Cap. V. 2. *Laesi remissione*.

I. *Obligatio subeundae poenae tollitur* 1. *morte*.

1. Quae duae ex Delicto nascuntur obligationes, altera nimirum subeundae poenae, altera damni sarciendi aliis forte illati (Cap. XII. §. I.); eae ambae instar obligationum ex contractu prodeuntium diversis modis tolluntur, qui breviter nunc sunt recensendi.

2. Jam vero subeundae poenae obligatio, quae vi pacti socialis, unde subsistit Civilis Societas manet Cives Delinquentes (Cap. XI. §. II.), vel in

---

jorum obnoxiam esse, quo etiam sibi gloriam eorum, et potentiam vindicat. Sed si aequum est posteros praemiis cumulari propter Majorum merita; non ideo aequum erit eosdem ob Majorum delicta punire. Nam beneficii ea est indoles, ut in quemvis etiam immeritum gratis conferri possit: poena autem non nisi in meritos potest pro delictis inferri.

in primis tollitur morte. Quis enim nescit mortem tollere omnia, quae inhaerent personae (Cap. XI. §. IX. not. 2.)? Cujus generis cum sit obligatio subeundae poenae (Cap. XI. §. III.); sequitur eam morte Delinquentis penitus auferri (1).

3. Sed quamquam morte Delinquentis tollatur obligatio, quae ex suo delicto eum premebat; tamen nonnulla sunt crimina, quae propter eorum gravitatem, vel mali exempli periculum Leges etiam post mortem Rei persequuntur. Ita Romano Jure (*Cod. lib.* 9. *tit.* 8. *Leg.* 5.) crimen perduellionis etiam vita functo Delinquente exercetur, cujus memoria damnatur, publicantur bona, liberi omni dignitate, et successione spoliantur.

II. 2. *Redditione poenae.*

1. Ceterum redditione poenae proprie tollitur obligatio, qua ejus substinendae Reus obstringitur. Ut enim solutione ejus, quod debetur, omnis obligatio perimitur, quae ex contractu descendit; ita etiam redditione poenae obligationem auferri est necesse, quae ad subeundam poenam in Delinquentem incumbit. Et sane non minus esset iniquum ob idem facinus reum bis accusare damnareque; quam est iniquum semel iterumque idem exigere debitum (*Dig. lib.* 48. *tit.* 19. *Leg.* 28.).

2. Sed

(1) Non ergo solum, quia emendari, quem mors subduxit, non potest poenae non statuuntur in mortuos, ut sensisse videtur Jurisconsultus *Paulus in Leg.* 3. *Dig. de publ. Judic.*

Digitized by Google

2. Sed sicut creditori satisfecisse non intelligitur, nisi qui solidum solvit; ita obligatio ejus non videtur perempta, qui penitus poenam non luit, ad quam subeundam est condemnatus. Quam ubi totam reddiderit; jam nihil interest si leviorem Magistratus inflixerit, quam Leges imponant in suum flagitium. Etenim satisfecisse Legibus est dicendus (1) qui Magistratui satisfecit Legum Ministro, et Executori; (*Dig. lib.* 48. *tit.* 19. *Leg.* 35.) nisi forte Judices cum Delinquente colluserint. Tunc enim tantum abest obligationem extingui, ut ex collusione nova in utroque oriatur obligatio ejus subeundae poenae, quae versipelles manet Judiciorum collusores.

III. 3. *Criminis extinctioné.*

1. Praeter mortem (§. I.), et poenae redditionem (§. II.), tollitur etiam obligatio subeundae poenae criminis extinctione. Proprie crimina extingui non possunt: siquidem, ut est in vulgari proverbio, infectum factum reddere nemo potest. Sed ex usu Criminalium Scriptorum crimina extingui dicuntur, cum perempta eorum accusatione obligatio ferendae poenae remissa intelligitur. (V. *Matth. ad lib.* 48. *Dig. tit.* 19.) Atque hoc sensu criminis extinctione Nos quoque asserimus tolli obligationem, quae ad sustinendam poenam nascitur ex delicto.

2. Tri-

(1) Jure Romano Reus repeti potest, qui ob Accusatoris praevaricationem est absolutus. *L.* 3. *§.* 1. *Dig. de praevaric. L.* 11. *Cod. de accusat.* unde consequens est eo Jure et illum teneri, cogique posse ad obligationem suam penitus adimplendum, qui colludente Judice minore poena affectus est.

2. Tribus autem modis Jurisconsulti Criminales crimina extingui docent: I. Principis indulgentia, II. temporis praescriptione, III. sententia Judicis absolutoria. Et Principis quidem indulgentia, cum scilicet Princeps poenae gratiam Reo facit, plenaque securitate Delinquentem donat, non solum perimitur delicti accusatio, sed etiam obligatio tollitur nata ex delicto (V. *Cod. lib.* 1. *tit.* 19. *Leg.* 7.). Quum enim Princeps repraesentet Rempublicam, cui Delinquens ad subeundam poenam obligatur vi pacti socialis (Cap. XI. §. II.), Respublica ipsa videtur hanc illi obligationem remittere, ubi Princeps justis ex caussis, quemadmodum praesumendum, poenas indulget.

3. Temporis quoque praescriptio efficax merito reputatur ad extinguendam una cum criminis accusatione, obligationem quoque subeundae poenae natam ex delicto. Ne semper enim accusationem, poenàmque timerent, qui sunt crimine aliquo irretiti, solet Legibus temporis curriculum definiri; intra quod si adversus eum non sit instituta accusatio, vetitum amplius quaerere de crimine, quod tunc veluti non commissum habetur. Sic Jure Romano post spatium XX. annorum crimina omnia extinguuntur, quibus praescribendis brevius tempus haud est definitum (*Dig. lib.* 48. *tit.* 17. *Leg.* 2.).

4. Tandem sententia Judicis absolutoria, sic perimitur accusatio criminis adversus aliquem instituta, ut is propter idem delictum amplius non possit in Judicium adduci. At obligatio subeundae poenae tunc solum tollitur Judicis absolu-

solu-

Digitized by Google

solutoria sententia, cum nempe, qui est ea absolutus re vera nocens fuit. Nam propter auctoritatem rei judicatae Delinquentem absolutum tutum praestabimus, et ei remissam existimabimus obligationem, quam contraxerat cum Republica (*Dig lib.* 48. *tit.* 2. *Leg.* 7.). Quando autem caussa cognita delatus Reus tanquam innocens absolvitur, dici jam nequit obligationem auferri, quae non commisso delicto nasci minime poterat.

IV. *Obligatio faciendi damni tollitur* 1. *ejus reparatione.*

Quod spectat ad obligationem damni sarciendi, quae praeter obligationem subeundae poenae nascitur ex delictis, unde Cives primario laeduntur (Cap. XI. §. I.), facile intelligitur eam tolli damni reparatione, (*Puffendorf. J. N. et G. lib.* 5. *Cap. II.* §. 1.) quam Delinquens illi praestiterit, cui suo admisso damnum injurià intulit. Ut enim obligatio satisfaciendi debita tollitur solutione ejus, quod debetur; (*Instit. tit. quib. mod. toll. oblig.*) ita reparatione damni obligatio tollatur oportet, quae ejus sarciendi ex naturali aequitate in Delinquentem incumbit (Cap. XI. §. IV.). Sed nihil interest, utrum Reus ipse damnum sarciat, an alter ejus nomine. Obligatione siquidem luendi debita; inter quae onus refertur damni sarciendi, liberatur debitor alio pro ipso solvente. Ubi vero damnum a suo Auctore illatum sarciant haeredes, in quos transit haec obligatio (Cap. XI. §. X.); Auctorem, etsi vita functum, damnum reparasse dicemus. Haeredes nam-

namque in implendis obligationibus, quae defuncti bonis inhaerent, qualis adamussim est obligatio damni sarciendi, defuncti personam repraesentant.

V. 2. *Laesi remissione.*

1. Si vero laesus liberaliter laedenti remittat debitam sibi damni reparationem ecquis ignorat? hoc quoque modo tolli obligationem damni sarciendi, quae illum manebat. Quippe haec obligatio personae ergo, cui injuria nocitum est, in laedentem incumbit. Quoties ergo laesus reparationem damni remittat laedenti, tollitur obligatio, quam iste contraxerat, ut obligatio perimitur debitoris, cui creditor debitum condonaverit.

2. Sed nemo poterit damni reparationem remittere praeter ipsum laesum, cui laedens obligatur. Itaque consentiunt rerum criminalium Scriptores (Apud *Bonfin. ad Bann. Gen. cap.* 70. *num.* 12.) Principem poenae gratiam Reo indulgentem, liberare eum non posse ab obligatione damni sarciendi, quod suo delicto alteri injuria dedit (1). Nam obligatio reparandi damni comprobatur quidem Civilibus Legibus, in quibus posse dicitur Principem arbitrium suum exercere. Sed ejus fons ab anteriori illa sanctiorique Naturae Lege derivat (Cap. XI. §. V.), cui non licet derogare; nisi publica salus, quae suprema Lex

(1) Hinc in Foro, quando, ut ajunt, Reus admittitur ad compensationem, semper haec adjicitur clausula: *Concordata Parte, vel sine praejudicio Partis offensae*. V. *Bonfin. loc. cit.*

Lex esse debet, necessario videatur exigere, ut Cives Principis auctoritati, et arbitrio ultro adquiescant.

CAPUT XIII.

De Quantitate Delictorum.

Caput I. *Connexio.*
Cap. II. *Quid quantitas in actionibus.*
Cap. III. *Varia secundum varias relationes actionum quantitas:*
Cap. IV. *Hinc varii Errores.*
Cap. V. *Paradoxon Stoicorum.*
Cap. VI. *De quorumdam Scriptorum doctrina.*
Cap. VII. *Opinio Auctoris Libri* dei Delitti, e delle Pene.
Cap. VIII. *Communis Jurisperitorum Criminalium sententia.*
Cap. IX. *Quid senserint accuratiores Juris Publici Consulti.*
Cap. X. *Systhema nostrum.*

I. *Connexio.*

PHilosophus quidam Sinensis, ut refert P. *De Halde* (*Description de la Chine Tom.* 2.), scite eleganterque dictitabat quemadmodum voci assonat Echo, corpus umbra assectatur, sic poenam sequi delicta. Re enim vera obligatio subeundae poenae, quae praeter obligationem damni

mni sarciendi, si quod ex delicto alteri obvenerit, manet Cives delinquentes (Cap. XI. §. I.); nascitur statim ac crimen admittitur, nec proprie tollitur, nisi redditione poenae (Cap. XII. §. II.). Quamvis autem quicumque delinquit, generatim obligationem contrahat alicujus poenae luendae; tamen non ex quovis delicto ad eamdem subeundam poenam Reus obligatur. Jus quidem habet Societas, seu qui Civilem repraesentant Societatem poenas adversus crimina praescribendi; easque a Cive delinquente sumendi, ut sequenti Libro explicabimus. At non omnia delicta, si generatim, et absolute loquamur, eisdem paribusque poenis, et debent, et possunt ab illis vindicari. Sunt enim poenae certis rationibus aequandae delictis, ne crimen scutica dignum horribili flagello sectetur. Itaque illud videbatur heic a Nobis non esse omittendum, ut scilicet eas perpenderemus conditiones, seu qualitates, propter quas possunt, ac debent graviores, vel leviores praescribi, et exigi criminum poenae ab illis, qui in Republica easdem infligendi jure potiuntur (1). Sunt autem hae con-

(1) Si quis fortasse Nobis objiciat praesentis Capitis argumentum pertinere ad tractationem, quam de poenis generatim instituemus Libro II. horum Elementorum, impense eum rogamus, ut velit animadvertere easdem res multiplici sub aspectu posse considerari. Quum igitur ipsis delictis insit fundamentum proportionis, quam ea debent cum poenis habere; nemo inficias ibit, quin illud valeat quoque spectari, ut generalis proprietas delictorum. Ceterum oportebat, ut illorum Scriptorum haberemus rationem, a quibus quantitas considerata est, tanquam aliquid re ipsa inhaerens delictis: Unde Nos quoque necessarium duximus de quantitate Delictorum

Digitized by Google

conditiones, seu qualitates veluti delictorum mensura, quae eorumdem quantitatem constituunt, atque determinant. Recta siquidem Ratio suadet, ex Justitiae fonte promanat, ut

. . . . adsit
Regula peccatis, quae poenas irroget aequas.
(Horat. *lib.* 1. *satyr.* 3.)

II. *Quid Quantitas in actionibus.*

Quantitas, ut rem quemadmodum et decet, et solet nostri esse moris, alte repetamus, vox est, quae spatium significat, seu extensionem (1). Proprie non nisi quam ad extensas res indigitandas valet adhiberi. Itaque quando de moralibus hominum actionibus disseritur nemo non intelligit vocem hanc improprio accipi sensu; et re quidem vera ita Nos heic accipimus. Jam vero hujusmodi praemissa animadversione quantitas

---

disserere, et demonstrare eam nihil esse aliud, quam eorum relationem ad regulas sequendas in dictandis, et reposcendis poenis. Quod dum jam facere aggredimur, sedulo curabimus praejudicatas opiniones, quae hac de re inoleverunt, impugnare, et evellere; eo praesertim animo, ne Lectores nostri querantur aliquid a Nobis omissum, quod aliqua ratione potuisset desiderari in tractatione de delictis generatim, quam hoc Libro persequimur. Interea tamen, si nostra eis arrident, haud aegre ferent accuratissimam hujus rei explanationem ab altero Libro patienter expectare.

(1) Ne decipiatur qui legit, eum monitum volo quantitatis nomine quantitatem continuam me designare, quae sola referri potest ad argumentum, de quo nunc disserimus. Neque enim ulla potest heic ratio haberi quantitatis discretae, qualis multitudo, vel quantitatis continuae impropriae, seu continuae successivae, qualis tempus est, et duratio.

Digitized by Google

titas erit ea qualitas moralium actionum, propter quam eas majores, aut minores vocamus. Quantitas enim in amplissimo sensu accepta id est, propter quod dicitur majus aliquid esse, vel minus (V. *le Dictionn. Encyclop. article* Quantité). Vocamus porro majores actiones illas, quarum effectus habita relatione ad aliquod objectum sunt majoris momenti, et magis in illud influunt. Actiones contrarias dicimus minores. Ex quo sequitur, ut quantitas moralium actionum non aliter concipi possit; nisi aliquod simul concipiatur objectum, in quod eaedem influant actiones, et ad quod referantur (1).

III. *Varia secundum varias relationes actionum Quantitas.*

Quoniam vero I. objectum illud, ad quod morales hominum actiones referuntur diversum esse potest, II. actio, quae magis in certum influebat objectum fieri potest, ut minus influat in aliud; hinc patet quod actiones, quae habita relatio-

(1) Ex hoc argui potest quod intercedit discrimen moralem inter quantitatem, et quantitatem physicam, aut mathematicam. Nam quantitas physica, aut mathematica concipi potest sola comparatione unius magnitudinis cum altera. At quantitas moralis, ut concipiatur, necesse est relationem habere ad aliud objectum, atque ex differenti relatione, quam ad illud habeat, quae duae metiendae sunt actiones, ipsarum quantitas concipitur. Itaque ex sola rectanguli alicujus cum alio rectangulo comparatione, *inquio*, unum altero esse majorem. Sed nequeo dicere homicidium majus contumelia esse crimen, nisi consideraverim secundum systema *Auctoris dei Delitti, e delle Pene* illud prae ista Societati esse nocentius.

Digitized by Google

latione ad quoddam objectum majores existimatae sunt, ubi ad alterum referuntur objectum, minores debent reputari. Placet hoc Theorema opportunis, elegantibusque *Thesei*, et filiorum *Oedipi* exemplis illustrare. Profecto si ratio dumtaxat damni habeatur, quod obvenit Societati majus fuisset Thesei delictum, qui negligens nigra solvere velle, albaque attollere, ut cum Patre constituerat si monstrum necasset, caussa moralis extitit mortis ejusdem (*Valer. Flac. Argonaut.*) quam fuit crimen filiorum Oepidi, qui condicta opera eum custodia retinebant inclusum, saeveque vexabant (*Stat. Thebaid. lib.* 1.). Attamen si consideraverimus actionem internam, agendique consilium, intelligemus crimen filiorum Oepidi majus fuisse Thesei peccato. Nam illi dolo erant in Patrem injurii, hic solum culpa peccavit. En eaedem criminosae actiones, quae prout ad diversa referuntur objecta, majores sunt, vel minores: quod erat demonstrandum.

IV. *Hinc varii Errores*.

Jam vero nunc nemo mirabitur, si Philosophi, et Jurisconsulti actionum moralium, et delictorum quantitatem diverse determinaverint. Nam prout ad unum, vel aliud objectum relationem habuerunt in comparandis, et pendendis actionibus, atque delictis; ita quoque diversa est ab eis eorumdem quantitas praefinita. Sed in determinanda criminum quantitate nihil, vel parum ad rem faceret ad quod quisque objectum habuisset relationem; nisi postea contendissent ejus quantitatis, quam singuli praefinierant, ha-
bendam

bendam esse rationem in puniendis delictis. Nam ut plurimum ii criminum quantitatem nequaquam collegerunt, ac determinarunt ex relationibus cum principiis necessario connexis, juxta quae poenae imponendae sunt, et distribuendae. Hinc varii errores nati, plures in praescriptione, et distributione poenarum inolitae praejudicatae opiniones, quas ex parte nunc dissipabimus, amplissime vero sequenti Libro evellemus. Quod si quis inter eos Philosophos, et Jurisperitos noluit quantitatis criminum, quam praefinierunt, rationem habendam esse in eis puniendis; oleum perdidit, et operam. Nam, ut initio adnotavimus, hac de caussa de quantitate delictorum disputatio instituitur, ut colligi possit, et definiri quemadmodum debeant poenae singulis attemperari delictis, et eis aequa proportione respondere.

V. *Paradoxon Stoicorum*.

1. Stoici quondam doctrinae, sapientiaeque laude florentes omnia delicta paria esse definierunt, (V. *Zanotti la Filosofia Morale par.* 3. *c.* 15.) idque magno argumentorum apparatu aggressi sunt confirmare (1). Si barbati hi Magistri con-

(1) *Zeno Citticus* auctor, et princeps Stoicorum sic ratiocinatur apud *Diogenem Laertium lib.* VII *segm.* 120. *edit. Amstelod. Peccata omnia sunt aequalia. Ut enim nec vero verius, nec falso quidquam magis falsum est; ita neque fraus fraude, neque peccatum peccato majus est. Nam, et qui centum stadiis, et qui uno a Canopo abest, aeque uterque Canopi non est. Sic etiam, qui magis minusve peccat, aeque uterque a recte facto abest.*

siderantes nullum committi delictum, nisi Lex aliqua violaretur hac de caussa crimina omnia aequalia esse docuerunt, quia nimirum in universis aeque criminibus violatio intervenit alicujus Legis, a veritate non aberrarunt. Sed opus non erat, ut enunciationem certam, et cuique evidentem tanquam paradoxum efferrent. Sicut enim omnis linea curva, etsi vel minimum a rectitudine deflectat, curva est, non recta; sic omnes actiones etiam vel minimum ab aliqua Lege aberrantes injustae sunt; et hoc sensu sustineri potest delicta omnia esse paria. Si autem posthabitis reliquis relationibus, quas praeter Leges ad alia objecta habent delicta, generatim contenderunt omnia delicta paria esse, et propterea paribus poenis vindicanda, principium posuerunt absurdum, et publico bono contrarium. Re enim vera si quis, puta, diversum consideraverit damnum, quod a diversis delictis in Societatem derivat; intelliget non omnia crimina esse paria, et Reipublicae magis interesse ne unum prae alio flagitio admittatur. Hac ratione Antiquitas non solum ut iniquas, sed etiam, ut ridiculas irrisit, ac reprobavit Leges a *Dracone* Atheniensibus latas, quibus inconsulta severitate eaedem poenae delicta manebant, ex quibus leve, ac crimina, unde grave damnum Reipublicae, Civibusque obveniret (V. *Leg. Attic. Meurs. edit. Floren.*).

2. *M. Tullius*, qui jampridem ex Accademicorum sententia affirmaverat distincta esse genera delictorum, et dispares poenas; (*In Orat. pro L. Muraen.*) quum deinde expositum illustrare susce-

sce-

scepisset Stoicorum paradoxon, nihil eorum omisit in medium afferre, quibus reebatur posse illud aliqua ratione defendi, atque fulciri. In primis vero contendit aliqua delicta merito majora dici posse, quia nimirum alia multa sub se complectantur, et propterea digna esse, ut majori poena vindicentur. Itaque exemplo utens homicidii adversus patrem, et adversus servum commissi *inter utrumque illud interest*, inquit, *quod in servo necando, si adsit injuria, semel peccatur, in patris vita violanda multa peccantur. Violatur is, qui procreavit, is qui aluit, is qui erudivit, is qui in sede, ac domo, atque in Republica collocavit. Multitudine peccatorum praestat, eoque poena majore dignum est*. (*Paradoxor. III.*) Sed, ut erat ingenio acutissimus, probe perspexit allatam a se rationem, etsi possit in adducta exempla quadrare; tamen ineptam esse ad probandam generalem Stoicorum thesim, omnia nempe delicta paria esse (1). Itaque Philosophum agere deserens, partes suscipit Oratoris, et rhetorico artificio quaestionis nodum solvere declinat. *Nos*

(1) Quisquis parumper animadverterit quonam artificio usus sit *Cicero* in probationibus adducendis expositi paradoxi, statim sentiet eum causae diffidisse, quam propugnandam suscepit. Et sane consulto omittit duo crimina, et genere, et effectibus, quos pariunt, diversa inter se comparare, ut agere non dubitavit *Horatius*, qui Stoicorum paradoxon et sapide ridet, et graviter rejicit, qualia sunt caules furari, et sacrilegium committere. Omnis autem comparatio Tulliana versatur circa delicta ejusdem generis, et naturae, ut libido in mulierem ignotam, et in generosam, et nobilem virginem, caedes patris, et servi, quae exempla ideo adhibita sunt a Cicerone, quia poterat arte ea suo accommodare proposito.

Digitized by Google

enim concludit *in vita non quae cuique peccato poena sit, sed quantum cuique liceat spectare debemus*. Sed quidquid Stoici contendant, quidquid Cicero disserat (1), quemadmodum sapienter cecinit *Horatius*, (*Lib.* 1. *Satyr.* 3.) qui nullius addictus jurare in verba magistri hujusmodi Stoicum paradoxon ad sanioris philosophiae trutinam revocavit,

Non vincet ratio hoc tantundem ut peccet, idemque
Qui teneros caules alieni fregerit horti,
Et qui nocturnus Divum sacra legerit.

VI. *De quorumdam Scriptorum doctrina.*

Nec Stoicis minus illi errasse videntur, qui contenderunt Delicta (neque enim, ut jam alibi saepe monuimus heic Nobis res est de peccatis) ex majori, vel minori dolo, seu malitia dumtaxat esse aestimanda, qua homines deliquerunt (2). Principio siquidem qui possent accurate,

(1) Idem *Cicero* laudat hanc Stoicorum doctrinam veluti opportunam ad probitatem hominibus ingenerandam: *Quae vis enim*, inquit, *loc. cit.*, *quae magis arceat homines ab improbitate omni; quam si senserint nullum in delictis esse discrimen?* Ego vero contra arbitror Stoicam hanc doctrinam non solum periculi plenam esse, sed etiam summopere noxiam; siquidem nemo est tam innocens, qui aliquando non deliquerit et fecerit in aliquam Legem. Quum autem primus ad flagitia transgressus est gradus, qui difficilis esse solet adscensu, ut fert vulgare adagium, facilis ad cetera crimina est aditus, ea praesertim opinione, quod omnia delicta sunt paria.

(2) Haec videtur esse sententia *Censoris Libri dei Delitti, e delle Pene*, in quo jurisprudentiam omnes desiderarunt; studium vero Religionis, juriumque Summarum Potestatum probi Viri laudassent, si ab injuriis abstinuisset, et cavillationi-

Digitized by Google

rate, quemadmodum est necesse, delicta metiri, quando nequeunt homines internos aliorum motus introspicere, nec nisi quam ab externis actionibus alieni animi conjecturam facere valent, plerumque fallacem (Cap. III. §. IV.)? Est autem dolus, seu malitia actio interna, quam Nos possumus quidem ab externis arguere actionibus, quae indicia sunt, et argumenta internarum actionum (Cap. VI. §. III.): at ejus, ut ita dicam gradus distinguere, et deinde metiri vel prorsus nequimus, vel si possumus, merito semper timebimus in eis supputandis decipi Nos potuisse. Verum enim vero non solum fallax, sed etiam falsa deprehenditur hujusmodi delictorum mensura, quoties exempli gratia diversum spectetur damnum, quod ab eis in Societatem derivat. Sunt namque crimina levis momenti, quorum auctores non immerito argui valet graviori dolo, seu malitia irretitos fuisse, quam illi, qui tamen delicta admiserunt, unde grave damnum obvenit Societati. Quis autem ibit inficias haec illis majora habenda esse, et reputanda, ubi hoc sub aspectu considerentur? Nemo quidem opinor. Quidquid enim sit de majori minorique dolo, seu malitia Delinquentium; profecto constat magis interesse publici boni, ne crimina admittantur, unde grave damnum proficiscitur, quam quae Societati Sociisque parum, aut nihil fere nocent. Haec igitur quin patrentur minor-

vis,

---

bus, indignis amatore veritatis, qualem se dicit esse. V. *Not. ed Osserv. sul Libro intitol. dei Delitti, e delle Pene pag.* 37. 38.

vis, ac diligentia adhibetur; et admissa leviori poena debent vindicari: Contra vero de aliis delictis fieri est necesse, unde Respublica, et Cives grave capiunt detrimentum. Sycophanta ille, qui pro oblectamento habebat sibi obvios in via depalmare, dolo agebat. (V. *Aul. Gell. Noct. Attic. lib. Cap.*) In putatore illo memorato a *J.C. Paulo*, qui ramos ex arbore evulsos dejiciens neglexerat viatorem, ut sibi caveret monere, eumque occiserat, culpa solum aderat (*Dig. lib.* 11. *tit.* 2. *Leg.* 31.) Verum enim vero hujus delictum majus illius crimine erat. Siquidem unusquisque intelligit majori vi, ac sollertia curandum esse, ut homines caveant a negligentia, culpaque, cujus adeo tristis, et nocens effectus, quam, ut se abstineant a levioris momenti injuria Civibus inferenda.

VII. *Opinio Auctoris Libri dei Delitti, e delle Pene.*

Sed hunc scopulum cupiens evitare novissimus *Auctor Libri dei Delitti, e delle Pene* evenit, ut in contrarium scopulum inciderit. Postquam enim docte, graviterque ostendit errasse illos, qui dolum, seu malitiam unice inspiciendam tradunt in metiendis delictis, statuit solum Societatis damnum veram esse delictorum mensuram. Quamvis autem haec ejus opinio prima fronte speciosa, et verosimilis appareat; tamen penitus corruit, ubi sedulo ad trutinam revocetur. Si enim, ut laudatus Auctor contendit, solum Societatis damnum vera esset delictorum mensura; jam omne illud tolleretur discrimen, quod certe interce-

tercedit, inter crimina dolo commissa, et culpa (Cap. VI. §. III.), affectuum impetu patrata, et considerate ac plena voluntate (Cap. V. §. XII.). Quod quidem non solum a delicti natura est alienum (Cap. III. §. ult.); sed etiam omnem destruit humanarum actionum moralitatem. In omnibus enim actionibus, ut valeant Agenti imputari, praecipue spectandum est animi consilium (Cap. III. §. VIII.). At ubi solum Societatis damnum statuatur esse delictorum mensura; quum illud produci etiam possit absque delinquendi consilio; jam patet eo ipso destrui humanarum actionum moralitatem. Alibi autem opportunius probabimus hujusmodi de mensura delictorum doctrinam publico quoque bono adversari.

VIII. *Com-*

---

(1) In hoc proprie stat fallacia, atque imperfectio systematis Illustr. *March. Beccariae*, haud vero in difficultate ei objecta a supra memorato *Censore*, quod nimirum juxta ejusdem systema damna furore etiam, vel casu illata crimina essent existimanda. Etenim propositio haec *delicta metienda sunt ex damno Societatis* summopere differt ab hac alia propositione, scilicet *delictum non est actio hominis, sed solum Societatis damnum crimen est*. Nescio cur, acutissimus alioqui, Auctor citati Operis omiserit obviam hanc cavilloso Censori suo responsionem dare eique regerere maluerit, *che un delitto fatto da un pazzo è meno dannoso del delitto fatto da un savio, poichè questo insegna a far dei delitti; e quello non dà altri esempio, che di crudeli pazzie, V. Risposta alla Not.: ed Osserv. ac* XI. Sed praeterquamquod haec responsio non adeo clara est, et evidens, ut superius allata, ex ea sequeretur delictum ab amente commissum levius quidem esse reputandum: id autem satis non est; nam insuper probari oportet illud crimen nequaquam esse. Quod si nostra non adhibeatur responsio erit locus urgendi; quod sicuti delictum commissum ab amente semper damnum affert Societati, sic numquam desinit esse delictum.

VIII. *Communis Jurisperitorum Criminalium sententia.*

Vulgus Criminalium Scriptorum criminum quantitatem a poenis, quae ea manent, solet aestimare; ita ut apud illos majora habeantur delicta, in quae major infligitur poena, minora, quae minori poena (*Farinac. quaest.* 10. *n.* 61.) vindicantur (1). Sed nihil excogitari potuit ineptius. Primo enim Scriptores hi pro certo ponunt id, quod nunc quaerimus. Nunc siquidem quaeruntur a Nobis conditiones illae, seu qualitates, quae valent efficere, ut crimina majori possint, vel minori poena compesci. Atque hoc adamussim est, quod veluti jam inventum effertur a memoratis Scriptoribus. Deinde ab eis pro certo ponitur illos, qui Leges tulerunt nunquam errasse in dictandis, praescribendisque criminum poenis; sed justam semper observasse proportionem delicta inter, et poenas. Verum neminem arbitror adeo hospitem esse in Jure Criminali, qui ignoret apud omnes pene Gentes saepe factum esse, fierique, ut graviores, vel leviores delicto poenae Legibus maneant Delinquentes. Veterum Saxonum Leges (*Titul.* 4.) capitis poenam praescribunt adversus furantem caballum, nobilis occisorem aere mulctant. Constitutionibus Siciliae falsam monetam scienter accipientibus mors imponitur, adulteris confiscatio

---

(1) Hinc orta differentia criminum in levia, leviora, atrocia, atrociora, atrocissima, de qua sequenti Capite §. 5. disseremus.

fiſcatio irrogatur (*Lib.* 3. *tit.* 4.). Singulares reconditasque generalis hujusce phaenomeni cauſſas heic detegere neque decet, neque oportet: ſufficit ejus effectus noſcere atque experiri, ut intelligatur ineptam, fallacemque eſſe delictorum menſuram, quam vulgus ſequitur Criminalium Scriptorum.

IX. *Quid ſenſerint accuratiores Juris Publici Conſulti.*

Tandem juxta pleroſque accuratiores Juris Publici Conſultos quantitas delictorum eſt in ratione compoſita damni Societatis, et doli, ſeu malitiae Delinquentis. Etenim docuerunt delicta eo majora, vel minora eſſe aeſtimanda, quo majus minuſque damnum in Societatem derivat ab externa actione, et ſimul quo major, aut minor malitia appareat ineſſe actioni internae (1), ſiquidem delictum ex utraque interna, et externa actione coaleſcit (Cap. III. §. III.). Quae doctrina, ut quiſque intelliget, qui noſtra de natura delicti principia in mentem revocaverit, eis valde videtur eſſe conſentanea. Ceterum

(1) *S. Joan. Chryſoſtom. lib.* 3. *de Sacerdot. Non enim ad ſolam menſuram delictorum poena imponenda eſt* (nimirum habita dumtaxat damni ratione, quod ex delicto proficiſcitur); *ſed et inquirendum quis fuerit ejus, qui peccavit animus. Anton. Genuenſis de Jur., et Offic. pag.* 96. *Quantum damnificare quis voluerit, et intulit injuriarum*, ſcribit, *conficere veram delictorum quantitatem: Siquidem*, ſubjungit, *quantitas criminum ab utraque eſt cauſſa, prava voluntate, et quantitate laeſorium jurium, illataeque injuriae.* In idem recidunt *Grotii*, et *Puffendorfii* ſententiae de criminum quantitate, quamvis anguſtioribus comprehenſae limitibus.

terum necesse est fateri eam non levibus obnoxiam esse difficultatibus. Profecto rationi consonat, nec caret concinnitate asserere delictum majus, minusque esse quo leviores sunt gravioresque, idest quo magis, vel minus *intensae* sunt ambae internae, et externae actiones, quae illius essentiam constituunt. Sed quoniam non solius damni Societatis, et doli, seu malitiae Delinquentis ratio est habenda in graviori, vel leviori poena adversus crimen imponenda; proinde exposita de criminum quantitate doctrina videtur adhuc esse imperfecta. Quantitas enim delictorum est in ratione magis composita; quum non solum ex damno Societatis, et malitia Delinquentis; sed ex aliis etiam conditionibus, seu qualitatibus debeat aestimari; ut jam tandem ostendere aggredimur.

X. *Systema nostrum*.

Quoniam Nos in criminibus quantitatis nomine intelligimus rationem, quam secum invicem habent eae conditiones, seu qualitates delictorum, quae debent influere ad majores, vel minores poenas adversus ipsa imponendas (§. II.); ideo oportet, ut has omnes conditiones, seu qualitates simul conjungamus, et ab eis delicta metiamur. Quum autem ipsae magna ex parte pendeant ex generalibus doctrinis, quae circa poenas locum habent, mutuabimur a Libro II. horum Elementorum, qui erit de poenis generatim, sequentes propositiones. I. Omne delictum eo magis, minusque puniendum est; quo magis, minusque nocet Societati, idest quo magis

gis

Digitized by Google

gis minusque interest publici privatique boni ne admittatur. II. Tanto magis crimen puniri debet, quanto magis sua voluntati delinquentis libertas, et intellectui necessaria cognitio constitit; hoc sequitur ex natura actionum hominis moralium; hoc praeterea exigit quoque communis utilitas, publicum bonum Societatis (1). III. Quo periculosius est exemplum, quod aliis delicto praebetur, eo gravius illud vindicandum est, nempe quo facilius crimen, et committi, et occultari potest; eo severioribus impositis poenis impedire oportet, quin admittatur, idque exigit publica, et privata securitas. IV. Quo plures, et vehementiores sunt caussae, quae homines ad aliquod crimen patrandum impellunt; eo severioribus indictis poenis ab illo gerendo avertendi sunt homines, ut quantum fieri potest libretur impulsus delinquendi cum metu poenarum. Singulas has propositiones sequenti Libro a Nobis demonstrabitur fluere ex fine poenarum, cohaerere rationibus cur justae sunt poenae, et necessariae in statu civili, descendere ex privato, communique bono, ex publica salute, quae suprema Lex esse debet. Interea colligendum est, ac statuendum quantitatem delictorum esse in ratione composita singularum conditionum, seu qualitatum criminibus inhaerentium, quas superiori-

(1) Omnes fere Juris Publici Consulti asseruerunt communem quoque utilitatem, bonumque exigere, ut tanto magis crimen debeat puniri, quanto magis sua voluntati Delinquentis libertas, et intellectui necessaria cognitio constitit. Sed a nemine forsan id deductum est ex suis veris principiis, atque evidenter demonstratum, quod Nos praestare sequenti Libro tentabimus.

rioribus propositionibus complexi fuimus, nempe I. damni Societatis, II. libertatis, et cognitionis Delinquentium, III. mali exempli prodeuntis ex crimine, IV. impulsus ad delinquendum, et *Exponentem* compositae hujus rationis veram esse delictorum mensuram; unde ipsorum quantitas est aestimanda.

CAPUT XIV.

Differentiae Delictorum.

Caput I. *Delicta multifariam inter se differunt.*

Cap. II. *Ratione doli, vel culpae* 1. *alia proprie et vere Delicta sunt, alia quasi, et quodammodo.*

Cap. III. *Ratione personarum, quae delinquunt* 2. *Delicta alia communia sunt, alia propria alicujus generis personarum.*

Cap. IV. *Ratione modi, quo Delicta patrantur* 3. *alia notoria, alia occulta sunt,*

Cap. V. *Ratione quantitatis Delicta* 4. *graviora sunt alia, alia leviora.*

Cap. VI. *Ratione nominis, quo designantur a Legibus Delicta* 5. *alia nominata, alia sunt innominata.*

Cap. VII. *Ratione formae Judicii, qua olim Romae Delicta cognoscebantur* 6. *sunt alia publica, alia privata.*

Cap. VIII. *Ratione Judicum, qui de Delictis cognoscunt* 7. *alia ecclesiastica, alia saecularia, alia mixta sunt.*

Digitized by Google

CAP. IX. *Ratione poenae Delicta 8. alia capitalia sunt, alia nec capitalia.*

I. *Delicta multifariam inter se differunt.*

1. REliquum esse videtur, ut postquam genuina principia constituimus, ex quibus aestimanda est Quantitas Delictorum (Cap. anteced.), nunc quomodo, et quatenus ea differant inter se expediamus. Ita demum perfecta, atque ut arbitror, numeris omnibus absoluta erit tractatio, quam primo hoc Elementorum Juris Criminalis Libro instituimus de Delictis generatim.

2. Age ergo, omnia fere Delicta multiplici sub adspectu valent intueri, prout ad diversas eorum circumstantias diversas quoque habent relationes, quae possunt distincte considerari. Hinc est, quod non una ratione discrimen intercedit diversa inter delicta, pluresque extant criminum differentiae. Ac earum quidem aliae in Legibus expressae inveniuntur, aliae a rerum Criminalium Scriptoribus indicatae, propositaeque fuerunt. Singulas autem hasce differentias eo ordine nunc numerabimus, atque exponemus, qui concinnior Nobis, et opportunior videbitur.

II. *Rationae doli, vel culpae 1. alia proprie, et vere Delicta sunt, alia quasi, et quodammodo.*

Prima, ac praecipua Delictorum differentia nascitur ab animo Delinquentium. Interest siquidem maximopere, utrum quis dolo, an culpa deliquerit. Ex proposito namque improbum iniit deli-

delinquendi consilium, qui dolo peccavit (Cap. V. §. III.): Ast in eo, qui culpa incidit in delictum, *negative* dumtaxat adfuit delinquendi consilium (Cap. VI. §. III). Hic oscitantia potius, et negligentia peccavit: ille malitia deliquit, considerate, cogitato: unde vere delictum contraxit; secus ac alter, qui quasi deliquisse dumtaxat videtur (Cap. VI. §. IV.). Ratione igitur doli, vel culpae, unde homines delinquunt (V. *Boehemer. Elem. Jurisp. Crim. sec.* 1. *cap.* 2. §. 29.) alia vere, et proprie delicta sunt, alia quasi et quodammodo (1).

III. *Ratione personarum, quae delinquunt* 2. *Delicta alia communia sunt, alia propria alicujus generis personarum.*

Si ab animo Delinquentium ad personas ipsas, quae deliquerunt, considerandas transeamus, aliam habebimus criminum differentiam. Quippe delicta, vel ita comparata sunt, ut a quibuscumque personis possint admitti, vel ea nequeunt patrare, nisi certae solum personae. Illa communia habentur: nemo enim non potest committere, ut furta, homicidia. Haec vero sunt propria quarumdam dumtaxat personarum; nempe ii soli illa committunt, qui alicujus sunt conditionis, ordi-

(1) Haec differentia Jure Romano proposita, atque expressa habetur. V. *Instit. lib.* IV. *tit.* V. *ubi interpres:* Ea Philosophiae ferri debet accepta, cujus sacris, qui non erant initiati, ii olim Romae minime audebant Jurisprudentiam profiteri, quae est ipsa Philosophia a contemplatione traducta ad hominum negotia, ususque communes.

Digitized by Google

ordinis, coetus, collegii (1). Sic propria Militum exempli gratia, aut Clericorum ea dicuntur delicta, quae ab utrisque qua Clericis, atque Militibus perpatrantur. Miles, ut hostium potiatur excedit agmine, aut laboris pertaesus stationem deserit (*Dig. lib.* 49. *tit.* 16. *Leg.* 1. *et* 3.). Delicta sunt utique ista peculiaria Militibus, et quae proinde militaria vocantur (*Donell. ad Leg. et militibus Cod. de milit. testam. Tom.* 8. *edit. Luc.*) Propria quoque Clericorum solummodo sunt illa admissa, quae ipsi adversus Sacrorum Canonum praescripta gesserint, veluti ambitus superioris ordinis pecunia sustentatus, irreverens sacrorum ministeriorum tractatio, etc.

IV. *Ratione modi, quo Delicta patrantur* 3. *alia notoria, alia occulta sunt.*

1. Sed nulla sunt fere Delicta sive communia ea sint, sive quarumdam personarum propria, quae et clam, et palam committi non possint. Itaque hoc sensu unum idemque crimen interim occultum esse potest, interim vero notorium. Fur-

---

(1) Diversitas ordinum, ac conditionum necessario sequitur ex indole Civilis, in quo vivimus, Status. Quum enim primo hic constare non possit, ni imperent alii, alii obediant; inde nata potissima Civium inter se differentia: Quumque praeterea alii aliud vitae genus, conditionemque in Civitate sequantur; hinc est, quod alii, atque alii coetus sint, sive ordines, in quos veluti in classes Cives fere omnes dispertiuntur. Jamvero cum quisque ratione muneris, exercitii, vitae generis, quod sequitur delinquere possit; proinde singulis personis, qua alicujus conditionis, ordinis, coetus propria sunt quaedam, et peculiaria delicta. Sic proprium est Magistratuum crimen colludere cum Reis, Mercatorum monopolia instituere, etc.

Digitized by Google

Furtum exempli gratia plerumque quidem clam peragitur, et remotis testibus: sed interdum fur ita improbus est, ac manifestarius, ut vel inspectante turba audeat animose furari. Ratione igitur modi, quo delicta committuntur, possunt ea vel notoria dici, vel occulta: primum si coram aliis, et palam, alterum si clam, nulloque observante patrentur.

2. Scriptores pene omnes, qui hactenus de delictis egerunt, ultra sermone progressi, tradunt delicta notoria esse, quae ita sunt manifesta, ut nequeant a Reo inficiari (*Farinacc. quaest.* 418. *n.* 107. *Clarus* §. *fin. quaest.* 9.). Hic certe effectus oritur ubi Delicta palam commissa sunt, et multitudine inspectante. Incredibilis namque audaciae esset, aut dementiae id negare, de quo milleni te possunt testes convincere. Qui potuisset *Absalom* inficiari se thorum temerasse paternum, quum impudentissimo ausu Patris sui concubinas coram universo Populo constuprasset? (*Reg. lib. cap.* 13.) Haud tamen memoratis assentior Scriptoribus, qui inhaesitanter subjungunt in notoriis probationibus opus non esse. Nam, ut cetera omittam, decipi vulgus facile potest oris similitudine, aut vi phantasiae percitus ludificari: et quis nescit sensus plerumque incautos fallere, aliquando attentos etiam, solertesque in errorem inducere? Quid vero si fuerit data opera multitudini impositum? Quamquam nulli essent ignotae rapinae, furta, concussiones, quas *Verres* in Sicilia exercuerat; tamen quaestio Romae instituta; inducti testes, nec nisi sollemniter, legitimeque probatis latro-

ciniis,

ciniis, alioqui notissimis, repetundarum damnatus est (*Tull. act. 7. in Ver.*). Delicta autem occulta ea esse scribunt iidem Doctores, quorum probatio ab iis, quae communiter eveniunt, haud facile deducitur: unde concludunt esse probatu difficilia; in quo quidem non repugno. Tale fuit crimen *Ammonis*, qui remotis arbitris *Thamar* sororem accitam, ut pharmaca ministraret, suo in cubiculo violavit (*Reg. cit. loc.*). Sed quo occultiora sunt delicta, et difficiliora probatu; eo ne leviores, ut ipsi docent, probationes sufficient, eruntque admittendae nutantes conjecturae, incerta indicia? Rem hanc omnem gravissimi momenti discutiemus, fuseque tractabimus, ubi de Judiciis Criminalibus. Nec enim heic locus de ea quidquam dicendi (1).

V. *Ratione quantitatis Delicta 4. graviora sunt alia, alia leviora.*

1. Jam vero constat clam aeque, ac palam commissa Delicta, non omnia esse paria, sed eorum alia leviora esse, alia graviora. Quantitas Delictorum Nobis est in ratione composita I. damni Societatis, II. libertatis, et cognitionis Delinquentium, III. mali exempli prodeuntis ex crimine, IV. impulsus ad delinquendum (Cap.

(1) Clariss. *Caravita Instit. Criminal. lib.* 1. §. 1. *n.* 22. post doctissimum *Matthaeum* erudite observavit *Baldum* turpiter esse deceptum, qui Jure Romano notoriorum criminum mentionem fieri scripsit *Comment. in Leg.* 1. *Dig. de accus.* Nam notoria, vel notoriae, quae ea in Lege memorantur, nil aliud significant, interpretante magno *Cujacio* 1. *Observ.* 33. quam elogia, et litteras Curiosorum, et Irenarcharum quas ad cognitionem Magistratus mittunt.

Digitized by Google

XIII. §. X.). Itaque quo majus damnum ex crimine obvenit Societati, major constitit Delinquenti libertas atque cognitio, periculosius est malum exemplum ex delicto manans, vehementior demum impulsus ad delinquendum; crimen gravius erit: Contra levius. Ratione igitur quantitatis Delicta leviora sunt, vel graviora: et haec criminum differentia prae ceteris meret observari: nam pendet ab ea proportio, et distributio poenarum (Cap. XIII. §. I.).

2. Sed apud rerum criminalium Scriptores, qui delictorum quantitatem communiter metiti sunt a gravioribus, vel levioribus poenis, quae juxta Leges ea manent (Cap. XIII. §. VIII.), vulgaris est Delictorum differentia in levia, atrocia, atrociora, atque atrocissima (*Carpzov. prax. Crimin. par.* 3. *qu.* 102. *n.* 60. *Ros. prax. Crimin. cap.* 6. *num.* 18.). Quae delicta levi poena coercentur, puta mulcta, ea levia esse volunt laudati Scriptores: atrocia autem, quibus ultra relegationem, sed infra mortem, poena Legibus imposita est. At atrociora vocant delicta, quae morte puniuntur; atrocissima tandem, quorum poena mors est exquisito aliquo, acerbiorique cruciatu inferenda, velut igne.

VI. *Ratione nominis, quo designantur a Legibus Delicta* 5. *alia nominata, alia sunt innominata*.

Pleraque porro crimina, praesertim vero graviora, peculiare nomen habent, quo designantur a Legibus, et ab aliis criminibus distinguuntur. Sed aliquando tamen nonnullae possunt, solent-

que

que occurrere actiones criminosae, quae distincto, sibique proprio nomine haud efferuntur: nimirum quamvis generali Legum prohibitione comprehensae; peculiare tamen eis nomen non est a Legibus inditum, veluti verberare, vi domum alienam ingredi, etc. Hinc alia prodit criminum differentia in nominata, et innominata (1).

VII. *Ratione formae Judicii, qua olim Romae Delicta cognoscebantur 6. sunt alia publica, alia privata.*

1. Ceterum Delicta, cujuscumque generis ea demum sint, debent cognosci in Judicio, cujus instituendi non una olim Romae ratio, formaque fuit. Alia enim Judicia publica erant, quae a Praetoribus exercebantur a Populo constitutis, et in quibus unicuique Civi jus accusandi patebat: alia vero Judicia erant privata, in quibus Privati actione civili persequebantur damnum sibi illatum alieno delicto apud Civiles Magistratus. Hinc prodiit, quae Jure Romano princeps celebrior-

(1) Jure Romano vix ullum reperiri crimen innominatum se non dubitare, quin affirmet, inquit *Matthaeus proleg. de crim. cap.* 4. *num.* 13. nisi stellionatum excipiendum putes, qui tunc demum objicitur, cum deficit alterius criminis appellatio. *Leg.* 3. §. 1. *Dig. de Stellion.* Sed Jure Canonico multa habentur admissa clericorum tam in sacris peragendis ministeriis, quam in suorum munerum exercitio, aut vita sanctius ducenda, quae licet poenis coerceantur a Sacris Canonibus; nullum tamen habent sibi ab eis impositum nomen, sed nanciscuntur dumtaxat nomina facti, ut observavit *Decianus tract. crim. lib.* 5. *cap.* 2. *n.* 9. Eorum centum, et ultra sparsa in corpore Juris Canonici collegit *Raynaldus T.* 1. *ad c.* 1. *supplet.* 5.

Digitized by Google

briorque est, criminum differentia in publica, et privata. Publica ergo delicta vocabantur, quae ex Lege quadam descendebant publicorum Judiciorum, poterantque a quovis e populo jure non impedito accusari (*Dig. lib.* 18. *tit.* 1. *Leg.*). Privata vero dicebantur, de quibus ad privatum commodum agebatur, quaeque ii solum persequebantur, quibus damnum obvenerat (*Instit. tit. de priv. delic.*) Sed sensim delicta omnia coeperunt Romae extra ordinem cognosci a Magistratibus, qui praeerant criminali jurisdictioni; unde eo Jure, quod sub Imperatoribus invaluit, delicta cujuscumque generis fuerint, extraordinaria evaserunt (1).

2. Nunc

(1) Praeter publica, et privata etiam extraordinaria Judicia Romae aliquando exercebantur. Si nimirum quaedam essent atrocius admissa, de quibus nullae extarent Leges, ea non ab iis, apud quos ordinariae criminum quaestiones publicis exercebantur Judiciis, sed extra ordinem ab aliis supremis Reipublicae Magistratibus, puta, Consulibus cognoscebantur, et poenis vindicabantur ipsorum arbitrio irrogatis. V. *Grevium animad. ad Sigon. Tom.* II. *Thes. Antiq. Rom.* Jam vero quum vetus publicorum Judiciorum mos, qui immutata Reipublicae forma summae unius potestati minus conveniret *Tiberii* artibus primum, deinde sequentium Imperatorum Constitutionibus recesserit ab usu; coeperunt publica delicta a Praefectis, et Praesidibus extra ordinem cognosci, et vindicari. Et quoniam delicta privata ipsa quoque reflexim in Rempublicam recidebant; ideo consuetudo irrepsit, ut laesus suo lubitu posset tam civili actione persequi, quod ei nocitum fuerat privato delicto, quam criminaliter ad vindictam agere, et ad poenam delinquenti infligendam illius arbitrio, qui praeerat criminali jurisdictioni. *Leg. ult. Dig. de injur.* Tandem Judicia privata, et consequenter delicta, penitus extraordinaria evaserunt; itaut, quemadmodum scribit Cujacius *lib.* VIII. *Observat. cap.* 33. *omnia extra ordinem agantur omni ex caussa*. Nobis, nec forsan immerito, blandimur paucis heic multiplices illustrasse quaestiones, in qui-

Digitized by Google

2. Nunc moribus totius fere Europae Gentium nulla sunt delicta privata, sed omnia publica censentur, eo quidem sensu, quod omnia crimina sive directim, sive reflexim, tandem recidunt in Rempublicam (Cap. III. §. II.), cujus summopere interest ea et cognosci, et puniri. Quod fit institutis criminalibus Judiciis apud Magistratus, qui Publicae Potestatis vice criminalem jurisdictionem supra Cives exercent. Nec tamen amplius incolumis viget libertas, quae olim Romae unicuique inerat publica accusandi delicta. Usu enim, Legibusque obtinuit, ut onus, et cura delicta quaecumque accusandi in certas Personas incumberet, quales sunt Fisci Advocati, et Procuratores (1). Quod sane constat melius

bus enodandis aqua haesuit quampluribus eruditis etiam Interpretibus Juris Romani.

(1) Sub Augusto duo primum creati fuere Magistratus, Praefectus nempe Aerarii, et Procurator Fisci, quorum alter in Urbe, alter in Provinciis pecuniam publicam administraret; et si quid de ea controverteretur, jus quoque dicebant. V. *Cujac. in Leg.* 1. *Dig. de Jur. Fisc.* Sed quoniam non adeo visum est aequum, ut in Fisci caussis iidem et Patroni essent, et Judices, sub Imperatore Adriano de constituendo Fisci Advocato cogitatum *Lege non intelligitur* §. *Multa Dig. eod. tit.*, cujus erat Fisci jura tueri sive in Urbe, sive in Provinciis, atque instantibus delatoribus bona vacantia, caduca, thesauros, mancipia vaga etc. Fisco, seu Principis Aerario addicenda postulare; quumque publica delicta quandoque a delatoribus patefierent, unde Reorum bona essent in Fiscum inferenda; criminibus quoque persequendis ob Aerarii commodum vacare consuevit. Deficientibus vero delatoribus ob falsas eorum accusationes maxime sub Imperatore Honorio *Leg. deferre* 18. *Dig. de jur. Fisc.* Fisci Advocato tantum, et publico Aerario tuendo, et criminibus deferendis praeesse datum fuit, ut docet citatus Cujacius *in Paratit. Cod. de Advoc. Fisc.* eratque olim Romae unus tan-

Digitized by Google

lius esse comparatum. Praeter enim quam quod sic opportune est consultum, ne delicta inopia accusatorum publicam cognitionem, et animadversionem evadant; privatis Civibus ab accusando remotis magna ex parte interclusus est aditus discordiis, odiisque privatis, quae ex veteri accusandi licentia, ac libertate non poterant non frequentia, et gravia oriri (V. *Gaspar. Contaren. lib.* 3. *de Republic. Venet.*). Vix nunc in usu videmus, ut privati, ubi suam, vel suorum persequantur injuriam, accedant ad accusandum. Quod si quaedam excipias crimina, in quibus observatur, ut non nisi ex certarum personarum querela de eis quaestio instituatur; etiam per inquisitionem, ut ajunt, in delictis procedunt Magistratus, qui praesunt criminali Jurisdictioni, quemadmodum Libro III. horum Elementorum fuse trademus.

VIII. *Ratione Judicum, qui de Delictis cognoscunt,* 7. *alia ecclesiastica, alia saecularia, alia mixta sunt.*

Quoniam vero ratione diversi status, et conditionis diversae sunt Judicum personae, apud quas criminum quaestiones exercentur; hinc alia nascitur criminum differentia. Duae apud Christianos

---

tum, deinde duo constituti, qui fiscalibus caussis vacarent. *Leg. binos Cod. eod. tit. Vide Clariss. Alphani Jur. Criminal. lib.* I. *tit.* XVIII. §. II. Hinc derivatus mos, qui nunc, ut innuimus, in tota fere viget Europa, ut accusantibus Fisci Patronis crimina inquirantur, Reique puniantur. Sed quae tuendi aerarii, et crimina persequendi erat olim conjuncta provincia, ea nunc fere ubique est divisa.

Digitized by Google

stianos agnoscuntur distinctae, et supremae Potestates Imperium, et Sacerdotium. Illi qua Cives subsumus vi pacti socialis, unde Civilis subsistit Societas; huic caelesti institutione subjicimur qua sanctissimae Christianae Religionis alumni. Utrique sua constant in homines jura (1). Si crimen ergo a Civili Magistratu cognoscatur, tunc prophanum vulgo dicitur a Jurisconsultis Criminalibus, vel saeculare (*Clar.* 5. *Sent.* §. 1. *n.* 7.). Delicta vero, quorum cognitio instituitur apud Sacros Ecclesiae Antistites, appellantur Ecclesiastica. Tandem mixtorum criminum, seu mixti Fori nomine veniunt, quae ab utraque Civili, et Ecclesiastica Potestate cognoscuntur.

IX. *Ratione poenae Delicta* 8. *alia capitalia sunt, alia nec capitalia.*

Delicta in Judiciis legitime cognita, ac comprobata poena tandem premere debet, ac vindicare. Ratione igitur poenae delicta alia capitalia sunt, alia nec capitalia. Jurisconsulti Romani praeter naturale, aliud insuper fictione juris civile caput agnoscebant, quod ab eis definiebatur status, vel conditio hominis in libertate

---

(1) Haec si voluisset saepe a Nobis laudatus *Matthaeus* animadvertere, haud certe hanc criminum differentiam amare irrisisset, ut Ecclesiasticae Potestati invidiam crearet, Clericosque contumeliose traduceret *Prolegom. de crimin. cap.* 4. *n.* 6 Qui libris alios docere profitentur, omnibus se exuant oportet praejudicatis opinionibus educationis, aetatis, consuetudinis, sectae etc. Hac in re laboravit Matthaeus homo heterodoxus; quod monitum volui lectorem, ut caveat a falsis ejusdem doctrinis circa Ecclesiasticam Potestatem.

Digitized by Google

tate, civitate, familia consistens (*Instit. tit. de cap. de minut.*). Hinc capitalibus delictis ea quoque ipsi accensebant, quorum reis hujusmodi civile caput libertas, puta, aut civitas adimeretur. Proprie tamen capitalia sunt crimina, quorum poena mors est. Cetera delicta, quae salvo reorum capite aliis poenis coercentur corpus affligentibus, aut restringentibus commoda vitae, aut marsupium turbantibus, aut demum aestimationem, famamque laedentibus sunt (*Bohemer. loc. supra cit.*) non capitalia (1).

CAPUT XV.

Divisio Delictorum.

Caput I. *Animadversio.*
Cap. II. *Delicta dividuntur in quatuor genera:*
Cap. III. 1. *Delicta, quibus Religio violatur.*
Cap. IV. 2. *Delicta, quae Bonis Moribus adversantur.*
Cap. V. 3. *Delicta; quibus Reipublicae tranquillitas perturbatur.*
Cap. VI. 4. *Delicta, quibus singulorum Civium securitas laeditur.*

(1) Aliae habentur apud Criminales Jurisconsultos delictorum differentiae, velut in delicta, quae omittendo fiunt, et quae committendo patrantur, in delicta excepta, ut vocant, et non excepta, etc., quas vel quia levioris momenti sunt, vel scitu minus necessariae, consulto praeterimus, ne nostra tempora frustra terere arguamur.

Digitized by Google

I. *Animadversio*.

1. SI quis vel leviter animadvertat ad varias, quas superiori Capite recensuimus criminum differentias, facile intelliget nullam esse inter eas, quae commode possit generalis Divisionis loco adhiberi. Nam primo innituntur pene omnes extrinsecis criminum circumstantiis, quae parum, aut nihil conferunt ad aptae divisionis limites figendos, ac designandos. Deinde nequaquam pares sunt universas criminum species sub se continere, eumque exhibere characterem, qui peculiaris unicuique delicto, unum eorumdem genus ab altero genere proprie distinguit. Nihilominus, qui hactenus de delictis singulatim egerunt, aliquam ex eisdem differentiis, quam in enumerandis, exponendisque singulis criminibus sequerentur amplexi sunt; praesertim vero illam, qua delicta dispertiuntur in saecularia ecclesiastica, et mixta, seu mixti Fori (Cap.XIV. §. VII.). Nec quidem immerito; quum nulla sit inter eas commodior, et usui forensi opportunior.

2. Sed Nobis novam Juris Criminalis tradendi viam non infelici, quemadmodum speramus, ausu ingressis, novam proponere, atque in medium afferre et opportunum, et necessarium videtur criminum differentiam, quae undequaque Divisionis nomine digna sit, et quam commode sequi, ac adhibere possimus postremo horum Elementorum Libro, qui erit de Delictis, et Poenis speciatim. Quam quidem divisionem etsi ingenui

nui ducimus esse pudoris fateri excogitatam, et propositam primum fuisse ab eo perspicacissimo Viro, qui de Legibus hac aetate prior est ausus philosophari; (*Montesqu. Esp. des Loix Liv.* XII. *chap.* 4.) tamen sic hausimus ab eodem, atque ita rursus subegimus, ut nostram quodammodo fecisse possimus consideranti videri.

II. *Delicta dividuntur in quatuor genera.*

1. Age ergo, omnia quidem Delicta ita sunt comparata, ut vel Societatem directim afficiant, (et consequenter Religionem) vel Socios primario laedant, quae ipsa quoque reflexim recidunt in Societatem (Cap. III. §. II.), in quam ut securius, commodiusque viverent, et felicitatem eatenus perfectam mentis scilicet et corporis, quatenus scilicet sinit misera labilisque rerum humanarum conditio, assequerentur, homines cojerunt (Cap. II. §. II.). At praeter generalia haec universorum criminum objecta; sedulo consideranti patebit, a speciali, ut ita dicam, objecto, in quod singula Delicta proprie ac peculiariter feruntur, et tendunt, exoriri caracterem, quo unumquodque flagitium a reliquorum criminum turba secernitur, atque distinguitur. Quatuor autem esse videntur specialia hujusmodi objecta Religio nempe, Boni Mores, Societas ipsa, et membra Societatis: Societas quidem, quatenus ejusdem tranquillitas directim perturbatur; Socii quatenus eorum securitas primario laeditur: Religio vero quatenus violatur, et Boni Mores quatenus corrumpuntur, atque evertuntur. Si attendas nullum invenies crimen, quod praeter memorata

morata generalia objecta, proprie, et peculiariter in aliquod non impingat ex specialibus illis objectis. Saepe profecto quod bonis moribus adversatur crimen, idem laedit Civium securitatem, et a quo delicto violatur Religio, ab eo etiam aliquando tranquillitas Reipublicae perturbatur. Verumtamen satis patet singula Delicta signanter, ac magis in unum prae alio ferri ex memoratis objectis; nec quod praediximus impedit, quin debeat uniuscujusque flagitii character determinari a speciali objecto, cui praecipue adversatur. Quaecumque ergo Delicta primario, ac peculiariter vel Religionem violant, vel Bonos Mores; vel Reipublicae tranquillitatem, vel singulorum denique Civium securitatem intervertunt. Haec, quae ex speciali objecto, et charactere cuique delicto peculiari nascitur genuina, atque universalis criminum differentia, Nobis erit divisio Delictorum, quorum quatuor sequentia genera omnes sub se species complectuntur. Itaque Delicta dividimus in ea I. quibus Religio violatur. II. quae bonis moribus adversantur, III. quibus Reipublicae tranquillitas perturbatur, IV. quae singulorum Civium securitatem laedunt. Delicta, quibus Societas directim afficitur; et delicta, quae Socios primario laedunt veluti trunci sunt infaustae arboris *mali civilis*, cujus radix humanae naturae corruptio, atque in vetitum nitens hominum ingenium, fructus vero damnum Societatis, et Sociorum (Cap. III. §. II.). Ab illis quatuor quasi rami germinant Delicta Religionem violantia, Delicta bonis adversa moribus, Delicta tranquillitatem

Rei-

Reipublicae perturbantia, et Delicta singulorum Civium securitatem laedentia, qui latissime proferuntur ad inficiendam, obscurandamque ferali influxu, gravique umbra suarum, ut ita loquar, frondium civilis vitae serenitatem.

2. Ceterum operae pretium est singula heic percurrere, et breviter definire delicta, quae ad unamquamque pertinent superius delineatam criminum classem. Hoc namque exequi oportet quisquis generum divisionem molitur, proponit, ut scilicet species, quae sub eis veniunt, recenseat. *At non mihi*, ut cecinit opportune *Virgilius* (*Aeneid. lib.* VI.) *si linguae centum sint, oraque centum, ferrea vox omnes scelerum comprehendere formas possem*. Postquam enim homines in hunc coierunt, in quo vivimus, Civilem Statum, tum praeter obvia cuilibet animanti, plurima alia industria, ingenioque effinxerunt suorum affectuum, et appetituum irritamenta; tum innumeris fere Legibus sociali statui necessariis suas coacti sunt actiones attemperare. Multiplicatis Legibus, auctis cupiditatum objectis, multiplicata sunt delicta, aucta hominum nequitia; adeout et ingens sit numerus delictorum, quibus misere obruuntur, et eorum nequitia eo usque processerit, ut vere jam olim quereretur *Satyricus* (*Satyr. III.*) nil futurum ulterius, quod humanis moribus adderet Posteritas. Itaque mihi foecundo culpae saeculo scribenti de delictis, sat erit graviora exequi, ac recensere facinora, et ea, in quae solent homines frequentius incurrere. Incipiam vero ab illis, quibus Religio violatur.

III. 1.

III. 1. *Delicta, quibus Religio violatur.*

1. Nihil pietate in Deum, ac religione sanctius debet esse generi hominum, quibus sublatis fides etiam, et societas humani generis, et una excellentissima virtus Justitia tollatur oportet (*Cic. de natur. Deor. lib.* 1. *cap.* 2.). Nam si spes sit fallendi civiles sanctiones, quas aliquando non impossibile eludere; jam praeceps in scelera, atque delicta ruent homines, quos nullus coercet Numinis metus, nulla Religionis impedit reverentia, quin suis cupiditatibus obsequantur. Hinc semper est existimata Religio basis, et fundamentum cujuslibet humanae Societatis (*Warburton della divina missione di Mosè.*); adeo ut, quemadmodum scribit *Plutarchus* (*in Libr. advers. Colotem tom.* 2. *Oper.*), facilius sit absque solo Civitatem aedificare, quam eam sine Religione constitui, constitutamque subsistere posse (1). Impietas, siquidem (2) ceteraque in Religio-

(1) Necessitatem Religionis in Societate omnes agnoverunt quicumque Leges hominibus tulerunt. Ideo Religione tanquam basi sunt usi, cui cardo inniteretur universae eorum legumlationis. V. *Plutarch. et Warburton.* in supra citatis Operibus.

(2) *Petrus Baylius* facile princeps recentiorum omnium liberi ingenii Virorum, veritus non est pluribus in locis suorum Operum contendere Atheismum non solum Societati minus superstitione noxium fore; sed etiam nihil damni ex eo Societati obventurum; adeout subsistere possit Societas, quamvis nulla in eadem profiteatur, vigeatque Religio. Nullum isto impius effingi potest paradoxon, falsius, atque periculosius. Neque enim minus evidens est Atheismum, (idem dic de prophanis systematibus Deistarum, Naturalistarum, ut vocant) sic esse Societati damnosum, ut ejus constitutioni, et durationi directim adversetur; quam sit evidens geometri-

ligionem admissa quum basim evertant, et fundamentum concutiant humanae Societatis, quod ipsa est Religio; directim fini adversantur, propter quem homines in civilem statum convenerunt; atque in eo vivunt. Nihil vero magis turbat publicam tranquillitatem, privatamque concordiam, quam Civium in Religione dissensio. Quod docet Historia, experientia confirmat. Quare violatarum religionum, ut *Seneca* testatur alibi, atque alibi diversa poena est, sed ubique aliqua (III. Epist. 6).

2. Christiana sane Religio (de hac enim Nobis speciatim dicendum) quae sola vera, siquidem divinitus manifestata, fortius est vinculum humanae Societatis, alidiusque monumentum Imperii (Cap. III. §. II.). Nam ea tota, quod spectat ad officia erga alios praestanda, in mutua perfectissima versatur dilectione inculcanda (*Joan.* XIII. 4.). Et generatim quidem fere nullum reperietur delictum, quo non appareat ipsa violata, si ad haec ejus praecepta exigatur. Quippe constat ex illis abstinendum hominibus esse ab iis omnibus admittendis actionibus, quae justis Sacrae, Civilisque Potestatis Legibus interdicuntur, ac prohibentur. Verumtamen neque

---

cum illud axioma si aequalibus aequalia addas, aut demas, semper erunt aequalia. Sed satis erit animadvertere, cujus usus sit in Republica Religio, effectus expendere, qui ab Impietate prodirent, ut falsitas in oculos incurrat hujuscemodi paradoxi. Rem diligenter, acuteque pertractavit *Puffendorfius* Auctor non invisus liberi ingenii Viris, cujus illustris est locus *lib.* I. *de Offic. Homin. & Civ. cap.* IV. §. IX. ubi compendiarie expositae sunt rationes, quibus omnia illorum sophismata invicte evertuntur.

Digitized by Google

hoc sub aspectu intuemur, nec hujusmodi amplissimo sensu delicta heic accipimus, quibus Religio violatur. Sed ad hoc criminum genus ea solum flagitia referimus, quibus peculiari ratione laeditur Deus, Christianae Religionis majestas, certitudo, sanctitas, divina auctoritas, et potissima quaedam ejus praecepta pessumdantur. Itaque sub hujusmodi delictorum genere, quibus Religio violatur, sequentes complectimur criminum species.

I. *Blasphemia*, qua voce a Greco verbo *βλα'βη* educta convicia veniunt, injuriae, maledicta, execrationes in Deum, Divosque nefarie prolatae, delictum est, quo non solum divinitus revelata, sed naturalis quoque in singulorum sensibus, animisque insculpta Religio violatur. Utraque enim homines docet non solum rectas, verasque de Deo opiniones mente esse habendas; sed etiam eum laudibus, et gratiarum actionibus jugiter prosequendum.

II. *Perjurium*, seu Jusjurandum falsum, juramentum violatum, est contempta, quae in jurejurando inest religio, quoties aliquid falsum quasi Deo teste asseritur vel promissum minime praestatur, divino interposito testimonio.

III. *Apostasia*, quae Greca vox latine redditur desertio, ab Imperatoribus *Gratiano*, *Valentiniano*, *Theodosio* appellatur facinus violatae ac desertae Christianae Religionis, idest defectio a vera Christiana Religione.

IV. *Haeresis* Graecum est nomen, quod latine sectam dicere possis. Apud Ecclesiasticos

Scri-

Digitized by Google

Scriptores, haeresis nomine quodlibet dogma intelligitur Orthodoxae Religionis dogmatibus contrarium. Quo sensu communiter nunc accipitur haeresis, et crimen significat eorum, qui eligunt, ac profitentur falsa dogmata, et ab Ecclesia damnata.

V. *Schisma* vox grecae originis scissuram latine sonat; et translate dissensionem quoque, seu discordiam. Schismatis nomine, ut docet S. Thomas, divisio intelligitur, qua quis se ipsum ab Ecclesiae Catholicae, et Romani Pontificis, qui centrum est ecclesiasticae unitatis, communione separat.

VI. *Sortilegium* proprie est futurarum rerum per sortes, et superstitiosas observationes exploratio. In latissima significatione *Magiam* quoque complectitur, id est genus omne superstitionis, artiumque magicarum.

VII. *Simonia* est crimen eorum, qui res spirituales, vel quasi spirituales commercio hominum exemptas audent venales habere. Crimini nomen venisse tradunt a *Simone* Mago, qui post promulgatum Evangelium primus potestatem impartiendi *Sancti Spiritus* dona, atque charismata pretio comparare tentavit, ut aliis deinde venderet.

VIII. *Usura* significat usum, seu facultatem utendi aliqua re, Metonymice ponitur pro commodo, sive fructu ex rei alicujus usu proveniente. Et sic accepta Usura criminis nomen est, in quod illi incidunt, qui contra divinum *Christi* praeceptum = *mutuum dantes nihil inde sperate* = lucrum capiunt ex mu-

tuo

Digitized by Google

tuo, et aliquid paciscuntur pro usu fenebri pecuniae.

IV. 2. *Delicta, quae Bonis Moribus adversantur.*

1. Pudor, quem cunctis Natura tribuit (V. *Cumberland. de Leg. nat. c.* 5. §. 46.), homines satis monere videtur corruptrices illas animorum corporis voluptates, quamvis procreandi caussa ab ipsa datas, et hanc unam ob caussam retinendas; non aliter tamen, quam certo ordine, ac modo, certisque conditionibus, ac servationibus delibendas esse, atque hauriendas (1). Quod sane fons est, ac fundamentum publicae privataeque vitae honestatis; ad quam qui conformantur Mores (2), ii boni merito habentur, ac appellantur. Nihil autem heic aliud est vitae

(1) Nonnulli inter novissimos liberioris ingenii Philosophos veriti non sunt antiquam *Cyreniacorum* sententiam amplecti, et asserere pudorem non insitum natura hominibus esse, sed natum cum civili statu, acceptumque ferri debere praejudicatis opinionibus, quibus, qui vivunt in Societate, a pueris imbuuntur; et fuit etiam, qui ultra progressus audacter contendit pudorem commentum ab hominibus, veluti embamma voluptatis, nihilque aliud esse quam *une volupté raffinée*. Sed *Montesquieu* sequenti ratiocinio omnia diluit sophismata horumce Epicuri de grege porcorum: *Il est*, scribit, *de la nature des êtres intelligens de sentir leurs imperfections: la nature a donc mis en nous la pudeur, c'est-à-dire, la honte des nos imperfections. Esprit des Loix Liv.* XVI. *Chap.* XII.

(2) Prudens Lector facile intelliget bonos mores heic a Nobis non accipi *in sensu philosophico* pro inclinationibus voluntatis per veram virtutem emendatae; sed *in sensu vulgari* pro moribus compositis ad regulas naturalis pudoris.

honestas, quam morum disciplina, verecundia, castitas ad modum, ordinemque composita, quem in decerpendis, fruendisque voluptatibus hominum procreationi conjugatis Natura, Hominesque praescripserunt. Ac praepotens quidem Naturae vox cum omnibus aeque insonet hominibus, vix ullae invenientur Gentes tam immanitate barbarae, ac ignorantiae tenebris offusae, apud quas aliqua vitae honestatis, bonorumque morum non fuerit habita ratio. Hac de caussa bonos mores Romani Jurisconsulti naturales, omniumque Gentium graviter, sapienterque appellarunt (*Dig. lib.* 22. *tit.* 2. *Leg.* 8.).

2. Si igitur homines impotenti libidine acti omnem exuant audaces pudorem, et nullum in venereis cupiditatibus modum adhibeant, ac servationem; in Naturales Leges, ipsamque Naturam facere videntur, quae pudorem eis tribuit pro monimento honestatis, voluitque, ut ipsi stimulo perciti, et Veneris voluptate illecti suavius, faciliusque ad genus suum propagandum allicerentur. Nec minus peccant in Leges Civiles, quae sollicitae, ut Cives sanctis obsequantur Naturae dictatis, ea sanctionibus suis munierunt, ac confirmarunt. Praeter quam quod, quae ratio Nos movit, ut quae sunt admissa contra bonos mores recenseremus ante reliqua criminum genera, eadem ursit Legumlatores ad illa acribus indictis poenis prohibenda, et insectanda. Pudor enim est sepimentum virtutis, quo semel perrupto, ne reliqua quidem est ulla Legum vis; et constat omnia fere delicta ab iis plerumque nasci flagitiis, in quae rapit homines

cae-

Digitized by Google

caeca libido (*Cic. de Senect.* VII.). Ecquis sane ignorat animis per libidinem corruptis nihil esse tam sanctum, quod non violatum, tam iniquum, quod non ausum? Hinc saepe amicitiae rescissae, societates diremptae, distractae affinitates, foedera fracta, ac soluta perjurio: Hinc manus fraterno, çivilique sanguine foedatae, familiae deletae, prodita Patria, Respublicae, et Imperia eversa, atque collapsa. Et quamvis hujusmodi delicta ita sint comparata, ut Religionem violent, a qua prohibentur, tranquillitatem perturbent Societatis, Civium denique securitatem laedant; tamen quum ea praecipue, ac directim bonis moribus adversentur; proinde distinctum, ac peculiare constituunt delictorum genus, quod sequentes complectitur species.

I. *Stuprum*, quae vox proprie dedecus, maculam, turpitudinem sonat. Hinc stuprare Latinis idem, ac foedare. Notissimi sunt hi *Nevii* versus:

Seseque ei perire mavolunt ibidem,
Quam cum stupro *redire ad suos Populares*:

id est dedecore, infamia. Stricte acceptum criminis nomen est, et significat corruptionem virginis, aut viduae honeste viventis.

II. *Stuprum Pueri*, vulgo audit *Sodomia*, nomine a Sodomae Incolis ad nefandum crimen traducto, qui ut narratur in Sacris Scripturis tanto scelere omnes erant coinquinati. Est corruptio pueri, quum Natura, ut inquiunt

Digitized by Google

Imperatores, sexum mentitur, nec quid quaerit invenit.

III. *Adulterium*, ut *Festus* scribit, cujus mihi verior opinio, dictum est quasi ad alterum itio, sive accessus, cum scilicet quis ad alterius uxorem se confert. Nam Romanorum Jure Adulterium corruptionem, ac vitiationem praesefert ejus, quae alteri nupta est, seu concubitum cum aliena uxore. Juxta Sacras Leges, quibus omnium Christianorum Gentium mores adhaerent, Adulterium est violatio fidei conjugalis, quae a Viro aeque, ac a femina concubitu fit.

IV. *Lenocinium*, quo solent stupra, et adulterium conciliari, translate ponitur pro illecebra, delinimento. Quoniam vero Lenones animum adolescentium deliniendo seducunt, eorum officium, crimenque Lenocinium vocatur.

V. *Incestus* quamcumque pollutionem, et impuritatem generatim significat. Incestare namque Latinis valebat impurare, ac polluere. Est personarum, inter quas alioqui non esset futurum legitimum matrimonium, conjunctio, ac venerea commixtio contra pudorem, et reverentiam sanguini, et Legibus debitam. Aliqui κεϛὸς cesto deducunt, idest cingulo Veneris, quo in honestis nuptiis utebantur Antiqui ad conciliandum maritalem amorem. Turpes enim nuptias, ideo incestas dici observavit vetus Scholiastes ad Statii Thebaid. quia in eis cingulum illud honestarum insigne non adhibetur.

V. *Ve-*

Digitized by Google

VI. *Venus Monstrosa*. Hoc nomine designamus varias species nefandae, faedaeque libidinis, quae fini adversantur, in quem veneream cupiditatem Natura procudit, cum scilicet haec non ea ratione, et modo exercetur, qui ad ipsam explendam est a Natura provide, suaviterque institutus.

VII. *Osculatio*, actus osculandi. Oscula, quae fere praeludia criminum omnium venereorum, ipsa sola peculiare crimen constituunt, quo irretiuntur, qui suavia rapiunt, figuntve mulieribus, intellige invitis.

V. 3. *Delicta, quibus Reipublicae tranquillitas perturbatur*.

1. Quaecumque Civitas nunquam satis constituta censetur, nisi ea Civibus ipsis sancta sit, ac venerabilis (1). Quid namque prodest Urbem muris circumdare, ut ab externa vi defendatur, si intus lateant insidiae, ut ubi se occasio dederit, in commune damnum erumpant? Et sane Civitas non tam aedificiis, moenibus constat, quam ex Civium conjunctione coalescit, cujus diremptio, ac solutio interitum secumfert ipsius Civitatis (*Gravin. Orig. Jur. lib. III.* §. 10.). Quare hoc vel in primis grave putatur, si scilicet ne

(1) Omnes, qui vivunt in civili statu meminisse debent, quod est sapienter scriptum a *Cicerone* in *Somn. Scipion: Nihil esse*, nimirum, *illi principi Deo, qui omnem hunc mundum regit, quod quidem in terris sit acceptius, quam concilia, coetusque hominum jure sociati, qui coetus Civiles vocantur*.

Digitized by Google

Cives Reipublicae statum, regimen, oeconomiam audeant labefactare; et inter crimina, quibus in Civili Societate locus patet, nullum est majus, quam in Summam Potestatem insurgere, cui omnes Cives salutem suam crediderunt, in commune commodum quidquam moliri, atque uno verbo publicam tranquillitatem quovis demum modo, ac ratione perturbare. Suprema enim Lex, Populi salus.

2. Neque vero quidquam magis cordi esse Civibus debet publica tranquillitate. Quemadmodum quippe nequeunt membra valere, nisi corpus universum sanitate fruatur; ita singulis Civibus securitas constare non potest, si seditiones, discordiae agitent Civitatem, et Cives privata sua communibus commodis anteponant (1), et publicam tranquillitatem perturbent. Bifariam autem publica tranquillitas perturbatur, vel proprie, et directim, vel indirectim, et improprie. Primum si status Reipublicae concutiatur, aliquid quis machinetur in eos, qui Rempublicam repraesentant, ac administrant, si Civitatis, Civiumque quieti vis inferatur. Deinde ubi peccatum sit in publica commoda, et damnum communi bono illatum. Ad utramque classem sequentia crimina spectant.

I. *Lae-*

(1) Nihil verius effato Imperatoris illius Philosophi: *Quod examini non conducit: nec api conducit*. V. *M. Antonin. lib.* VI. § 54.

Proprie, et directim. Indirectim, et

I. *Laesa Majestas*. Majestas a magnitudine dicta nihil est aliud, quam cujusque rei dignitas, atque amplitudo. Heic majestatis nomine intelligitur magnitudo Reipublicae, vel Principis, qui Rempublicam repraesentat, quam qui laedunt, crimen laesae majestatis admisisse dicuntur. Pluribus autem modis in hoc crimen incurritur.

II. *Perduellio* species atrocissima criminis laesae majestatis. Duellis apud priscos Latinos sonabat hostis: *per* heic teste *Cherisio* significat *perquam*, *valde*: unde perduellis idem, ac valde duellis, seu hostis. Est perduellio conspiratio hostili animo inita, vel exequuta adversus Rempublicam, vel Principem.

III. *Collegia Illicita*. Collegium est plurium personarum coitio, atque societas, quam non licet in Civitate habere sine Publicae Potestatis venia propter metum, ac pericula conjurationum, et seditionum.

IV. *Vis Publica, et Privata*. Vis heic accipitur pro violentia, seu injuria a Civibus facta Civibus, qua quies publica perturbatur. Si sine armis infertur *vis privata*, si cum armis, *vis publica* nunc vocatur.

V. *Crimen Falsae Monetae*. Moneta, pecunia signata *a monendo*, quia nota inscripta nos monet auctoris, et valoris. Si falsificetur, damnum commune oritur. Nam signum moneta evasit, et mensura rerum omnium, quae in hominum commercio positae sunt.

VI. *Pe-*

improprie.

VI. *Peculatus* auctore *Festo* a pecore dictus est, quia ab eo, in quo Veterum consistebant opes, initium fraudis esse coepit. Furtum audit pecuniae publicae, vel sacrae.

VII. *Crimen Repetundarum*. Hoc committunt, qui munere publico fungentes, ob judicandum, decernendumque pecuniam accipiunt quo magis, vel minus officio suo satisfaciant. Ita dicitur a repetendis pecuniis, quas Magistratus injuste extorserint.

VIII. *Fraudata Annona*. Nomen ab *anno*, vel ab *alo*, quasi alimonia, res frumentaria, et quidquid ad annuum victum reponitur. Contrahunt hoc crimen qui quomodocumque dolo malo caritatem promovent, et annonam flagellant, vel maxime peccantes in publicum commodum.

VI. 3. *Delicta, quibus singulorum Civium securitas laeditur.*

1. Constat homines, ut cetera animalia, statim ac nati sunt, ipsos sibi conciliari natura, et ab interitu alienari, iisque rebus, quae interitum videantur afferre (*Senec. Epistol.* 121.). His veluti calcaribus impelluntur homines ad curam propriae salutis, et ad quaerendam sibi, comparandamque securitatem vacuam a metu, omnisque periculi expertem. Verumtamen a nulla alia re, quod valde mirandum, magis est homini metuendum, quam ab hominibus; adeout pleraque graviora mala, unde genus afflictatur huma-

manum, homines ipsos habeant auctores. Improbi nimirum, quum suam vim sentiant, qua possunt abuti, aliis hominibus dominari nituntur, illis insidiantur, eosque rebus, libertate, ipsa etiam vita spoliare aggrediuntur (V. *Hesiod. Theogon*: v. 8. *et seq.*). Qui cum ratione olim ad meliora traduci nequirent; propterea vetustissimi Mortalium, et ex eis progeniti suae conscii imbecillitatis, proprias conjunxere vires, et relicto naturali statu, in quo pax interdum, pacis fiducia nunquam erat, exemplo domesticarum Societatum in maximas illas coaluerunt, quas Civitates, vel Respublicas appellamus (*Aristotel. Eth.* VIII. 2.). Atque in his demum consociati homines coeperunt domesticae paci consulere,

et ponere Leges
Ne quis fur esset, neu latro, neu quis adulter;
(Horat. I. *Satyr.* 3.)

ut singulis Sociis quaesita constaret, et optata securitas.

2. Quivis autem homo hoc in primis quaerit, nimirum, ut vivat. Et vitam quidem impense diligimus, cujus conservandae desiderium, et anxietatem ipsa Nobis insaevit Natura. Unde fit, ut etiam aptas, integrasque velimus habere corporis partes, et refugiamus praeterea vitam nostram indiscriminatim esse in aliena potestate. Deinde quaerit, ut bene audiat apud illos, quibuscum vitam agere debet. Nam statim ac homines simul conversari coeperunt, nata est

inter

inter ipsos comparatio, quam sequitur bona de his, mala de illis apud alios opinio. Vix autem prodesset vivere in societate, nisi homines, cum quibus eam agitamus, nostri fideant, nos ament, bonam de Nobis praeseferant opinionem. Tandem omnis homo quaerit, ut res ad vitam sustentandam necessarias, quibus sive fortuna, sive industria auctus est, proprias sibi habeat, atque conservet: nam hunc etiam in finem homines in civilem statum migrarunt. Quamobrem in Civili Societate id peculiariter, et praecipue intenditur, ut scilicet singuli Cives de persona praestentur securi, de fama, ac demum de bonis. Potiora ergo delicta, quibus singulorum Civium securitas laeditur, in tres classes non inopportune possunt distingui, in quarum primam referantur crimina, quibus vis infertur Civium personis, in alteram delicta, quibus Civium aestimatio oneratur, bonumque nomen inficitur, in tertia demum classe collocentur ea facinora, quibus Cives bonis suis, rebusque spoliantur. Age vero singulatim haec omnia crimina enumeremus.

Vim inferunt

1. *Homicidium* ab *homine*, et *caedo* componitur: significat enim hominis caedem, necationem. Heic tamen non quaevis venit hominis caedes, sed ea tantum quae dolo fit, culpaque, quaeque crimen est homicidii, cujus sequentes distinguuntur species.

1. *Homicidium ex insidiis commissum* est, quod insidiis committitur ex improviso in homines nihil tale caventes.

2. *Ho-*

2. *Homicidium proditorium* est, quod fide tacite, vel expresse data ab amico committitur, vel ab alio sub amici specie.

3. *Assassinium* est homicidium commissum ab aliquo in id mercede conducto. Fertur *Assassinos* Asiae quondam incolas, et Mahumedis sectatores *Senioris*, seu *Arsacidae* mandato necare solitos quoscumque Christianam fidem profitentes. Ab his derivatum nomen Assassinii, quod recte turcicum esse notat ex *Matthaeo Parisiensi* ad annum 1251. celeberrimus *Heineccius*.

Civium personis

4. *Veneficium* fit cum alter alterum veneno necat.

5. *Parricidium*. Parricidii vox apud priscos Romanos denotabat quodcumque capitale delictum. Postea haec vox Legibus restricta ad caedem parentum, ac eorum, qui ejus affectionis sunt, ut nuncupatione parentum, aliorumque collateralium comprehendantur; quamvis in sensu strictissimo solam caedem parentum, et liberorum complectatur. Sub parricidio proprie veniunt *Infanticidium*, *Infantum expositio*.

II. *Raptus* actus rapiendi. Fere refertur ad *Stuprum*, estque violenta abductio personae honestae de loco ad locum libidinis explendae caussa.

III. *Plagium* est a πλα'γιος quod proprie notat *oblique*: metaphorice autem pro *doloso* sumitur. Itaque Plagium nihil aliud est,

quam

quam dolosa suppressio liberi hominis, et secundum veteres Romanas Leges etiam alieni servi.

Onerant Civium aestimationem, Bonis spoliant,

IV. *Injuriae*. Injuria generatim est omne id, quod non jure fit. Heic in specie est quaevis contumelia dolo malo alteri contra jus illata.

V. *Libelli Famosi*. Sub horum nomine veniunt injuriae scripto commissae, quibus quid alicui objicitur ad ejus infamiam.

VI. *Furtum J. C.* Sabinus a fraude dictum existimavit. Labeo a *furto*, quod clam, et obscure fiat, et plerumque noctu. Sunt qui a ferendo, vel auferendo nuncupatum volunt. Vulgo definitur dolosa rei alienae invito domino contrectatio facta animo lucrifaciendi.

VII. *Rapina*. Rei alienae ablatio vi gesta, ut lucrifieret.

VIII. *Falsum*. *Varro* derivat a *fando*, quia alii fando decipiantur, et contra quam dictum est fiat: sed venit a *falso*, quod proprie est supplantare. Falsi crimen communiter definiri solet fraudolenta veritatis supplantatio, vel suppressio in praejudicium alterius facta, et quidem ut plurimum, ut par est adnotare, ad alios bonis spoliandos.

IX. *Stellionatus*. Stellio, unde huic crimini nomen versutissimum est lacertae genus, quo nullum animal, ut Plinius scribit, fraudolentius homini invidet. Ipsum hoc animal stellionis nomen meruisse videtur,

quod

Cives. quod stellatis guttis distinctum sit. Jure Romano accusantur Sellionatus, qui improbius fraudavere, si crimen aliud non sit objiciendum, quod usu receptum.

Sed fessi jam sumus labore graviora hominum, et frequentiora persequendi Delicta. Felices, quibus contigit scribere de virtutibus, easque homines docere. Nihil contra durius, quam in hominum vitiis enumerandis, exponendisque versari. Animus siquidem contristatur summo cogitatione miseriarum, quibus sui similes urgentur, et afflictantur, eumque alto perfundit pudore intueri, quot sit capax malorum humana nequitia. Itaque Nos, longum alioquin jam spatium emensos, heic parumper quiescere, et respirare par est.

LIBER PRIMUS EXPLICIT.

Digitized by Google

Digitized by Google

INDEX

RERUM PRAECIPUARUM

QUAE IN HOC PRIMO VOLUMINE CONTINENTUR.

A

ACtus hominis qui dicantur? *pag.* 27.
Actio humana quae? ibid.
Bona, vel mala. ibid.
Interna, et externa. ibid.
Moralis et mechanica. 48.
Spontanea, invita. 144.
Libera, necessaria. ibid.
Ultronea, coacta, mixta. 145. et seq.
Justa, injusta. 37.
Quid requiritur, ut possit imputari? 54.
Affectus quid sint? 24.
Eorum naturam cognoscere necessarium J. C. Criminali. 92.
Eorum impetu etiam frugi viri quandoque rapiuntur ad delinquendum. ibid.
Levius impetu, quam nequitia delinquitur. 101.
Adulterium quid? 244.
Amentes incapaces sunt delinquendi. 124.
Intervallis sapientes possunt delinquere. 125.
Amor quid? 95.
Non excusat a delinquendo. 97.
Quibus remediis sanandus. ibid.
Amor proprius, seu philautia. 24.
Annonae fraudatae quale crimen. 248.

B

BLasphemia quid? 239.
Bruta animantia solo fere instintu ducuntur. 25.
Incapacia sunt vitii, virtutis. 28.
Et proinde delinquendi. 131.
Cur quandoque punita? 132.

Digitized by Google

C

CAlumnia quid? 74.
Latiſsime accepta fit pluribus modis. 75.
Olim qua poena coercita. ibid.
Casus definitio. 109.
Duplici aspectu poteſt intueri. ibid.
Nequit abſolute hominibus imputari 110.
Quando sit imputabilis? 112.
Caussa moralis quaenam dicatur. 55.
Alia in se, alia per accidens. 149.
Ei aeque ac physicae delicta imputantur. ibid.
Caussa physica quaenam sit. ibid.
Quando delicta ei magis, quam caussae morali imputentur. 150.
Civibus nocere crimen. 47.
In eos commiſsa delicta dicuntur injuriae privatae. 48.
Quaenam delicta eorum securitatem proprie laedant 248.
Coacti quinam dicantur. 146.
An immunes a delictis. ibid.
Cogitationes humanam aciem effugiunt. 50.
Earum poenam nemo patitur. 59.
Nonnisi ab externis actionibus argui valent. ibid.
Hominibus non nocent, nisi in externas actiones erumpant. 50.
Collegia illicita habere crimen eſt. 247.
Conatus quid in delictis? 65.
Abſolute delictum non eſt. 67.
Delicto tamen non vacat omnino. 68.
Quando debeat pro crimine perfecto censeri. 70.
Quibus casibus Jure Rom. habeatur pro delicto consumato? 71. et seq.
Diſtinguitur in proximum, et remotum. 77.
Quomodo, et quando puniendus? 80.
Quid consuetudine circa ejus poenas receptum. 13. et seq.
Conjuratio quid? 72.
Qui differat a Conspiratione. ibid.
Conscientia quid? 51.
Antecedens, consequens. 52.
Recta, erronea. ibid.
Consiliarii an, et quando teneantur ex Delictis Consultorum? 155. et seq.
Consilium quid nobis sit? 57.
Consultoribus magis, quum consiliariis tribuendum delictum. ibid.

Digitized by Google

In actionibus praecipue spectandum. 83.
Crimen in stricta significatione opponitur delicto. 1
Sic acceptum quid significet apud Ictos Romanos. ibid.
Culpa quid? 103
Quot ejus gradus? 104.
Differt a dolo. 106.
Ea non vere, sed quasi contrahuntur delicta. 107.
An pro delictis culpa contractis poena corporea possit infligi? 108.

D

DAmnum quid? 86.
Ejus reparandi obligatio unde? 187.
Quale sarciendum a Reo. 189.
Quanti aestimandum. 191.
Illud an haeredes delinquentium debeant sarcire? 192.
Delicti etymologia. 15.
Varia nomina. 18.
Generalis natura quae? 45.
Delictum juxta leges humanas. 46.
Ex interna, et externa actione coalescit. 48.
Ex actione externa arguitur. 50.
Omissa, et commissa complectitur. 16.
An, et quando solo consilio censendum? 58.
Qui differat a peccato? 60.
Ex eo quaenam obligationes nascantur? 183.
Delictorum origo duplex. 22.
Quantitas unde aestimanda? 219. et seq.
Delicta an omnia sint paria? 209. et seq.
Multifariam discriminantur. 221.
Alia proprie, et vere delicta sunt, alia quasi, et quodammodo. 222.
Alia communia, alia alicujus generis personarum propria. ibid.
Notoria, et occulta. 223.
Graviora, et leviora. 225.
Nominata, et innominata. 227.
Publica, et privata. ibid.
Ecclesiastica, saecularia, mixta. 230.
Capitalia, et nec capitalia. 231.
Dividuntur in quatuor genera. 234.
Qui possunt impedire, et non impediunt, an Rei? 158 et seq.
Distinguuntur personae et crimina. 160.
Delicta privata quaenam jure Romano? 18.

Despotismus an regularis humanae societatis forma? 40.
Deus peccata punit. 62.
Ei magis obsequendum, quam hominibus. ibid.
Doli acceptiones. 84.
Definitio. 85.
Divisiones reprobatae. 87.
Duae species distinctae. 89.
Eo proprie, et vere contrahuntur delicta. 87.
Dormientes incapaces delinquendi. 130.
Quid si aliquam somno culpam conjungant? ibid.

E

EBrietas an, et quando excuset a delinquendo? 99.
Ecclesia jus habet condendi leges. 39.
Error quid? 135.
Quotuplex. 136.
Qualis liberet a contrahendis delictis. 130.
Officit conscientiae. 53.
Extranei praesumuntur consensisse in leges Civitatis, ad quam veniunt. 142.
Adversus eos delicta committuntur. 165.
A delinquendo quando excusentur, et a quibus delictis? 142.

F

FAlsi crimen quale. 252.
Foetus quale dicatur Ictis Romanis. An injuria ei possit inferri? 166. et seq.
Furiosi incapaces sunt delinquendi, nisi intervallis sapiant. 125.
Quemadmodum a Ictis distinguantur ab amentibus? 126.
Furtum quid? 252.

G

GRavitas, vel levitas delictorum, ex quibus aestimanda. 218. et seq.

H

HAeresis quid? 239.
Haeredes quatenus obligentur ex delicto auctoris. 194.
Homicidium quid? 250.
Quaenam ejus species. 251.
Homo duplici constat natura. 23.
Libere agit. 32.
Est imbecillis.
Ad societatem impellitur. 30.
Digitized by Google

An ad societatem redactus plena libertate frui queat? 32.

I

IGnorantia quid? 135.
Vincibilis invincibilis. 137.
Voluntaria, involuntaria. ibid.
Juris, et facti. 186. et seq.
Accidentalis essentialis. 138.
Quaenam liberet a delinquendo. 139.
Impetus affectuum subiicitur dolo. 90.
Levius affectuum impetu, quam nequitia delinquitur. 101.
Impuberes quinam dicantur. 115.
An, et quando capaces nec ne delinquendi. 116.
Imputatio quid? 51.
Quae in ea facienda requirantur. 54.
Quae ei opponuntur. 56.
Inceſtus quid? 244.
Infantes quinam, et unde dicti. 114.
Cur incapaces delinquendi? 115.
Ingeniorum inter homines differentia unde? 34.
Injuriae privatae quaenam dicantur. 48. 164.
Injuria in ſpecie quid? 252.
Injuria an fiat in perſonas ignotas? 165.
Et in perſonas, qnae ſenſu carent. 166.
Quando in invitum inferatur sine delicto? 180.
Injurius an quis in ſe poſſit eſſe? 170.
Inſtinctus quid? 23.
Intellectus quid? ibid.
Eſt principium actionum moralium. 27. 49.
Inviti quinam dicantur? 144.
Incapaces ſunt delinquendi. 145.
Quando tamen in culpa eſſe deprehendantur. 145.
Ira vehementiſſimus eſt omnium affectuum. 92.
Ejus impetus non liberat a contrahendis delictis. 93.
Quibus remediis compeſcenda. 94.
Jubentes delinquere magis delinquunt, quam obſequentes. 154.
Juriſprudentia criminalis quae? 2.
Ejus diviſiones. 3.
Utrum ſcientia, an ars. ibid.
Scientifico modo pertractabilis. 5.
Quibus ex ſcientiis principia deſumat. ibid.
Jus in genere. 35.
Naturale. 7. 38.
Gentium. ibid.
Civile. ibid.
Canonicum. 9.
Criminale. 2.
Municipale. 8.
Romanum. ibid.

L

LEnocinium quid? 244.
Lex quid? 36.
Divina, humana. 38.
Justa, injusta. 37.
Naturalis, Civilis, Ecclesiastica. 9. 38.
Ejus effectus. 46.
Leges criminales quaenam sint. 1.
Earum praestantia. ibid.
Liberi non obligantur ex delictis Parentum. 185.
Libertas, ſeu arbitrium quid? 27.
Ei officit vis aeterna. 55.
Liberras civilis in quo consistit. 1.
Libelli famosi crimen quale sit. 251.

M

MAjestatis laesae crimen quale sit. 247.
Malitia hominis in quo consistit. 33.
Qn usque procedat. ibid.
Mandator aeque reus, ac mandatarius. 151.
Tenetur etiamsi Mandatarius fines excedat mandati. 152.
Quid si revocato mandato, mandatarius illud impleverit? ibid.
Maritus an teneatnr ex uxoris delicto. 161.
Minores an obligentur ex delictis omittendo patratis? 118.
Monetae falſae crimen quale sit. 247.
Mores quinam dicantur. 28.
Boni, qui sint. 241.
Quae delicta eis adversentur. 243.
Mors voluntaria ſemper illicita. 171.
Quo sensu intelligendum, morte omnia tolli. 194. et seq.
Mortui an possint affici injuria? 178.

N

NEquitia est doli ſpecies. 89.
Ea gravius, quam impetu affectuum delinquitur. 101.

O

OBligatio quid? 36.
Quotuplex ex delicto naſcatur. 183.
Subeundae poenae in quo fundata. 184.
Non egreditur perſonam delinquentis. 185.
Tollitur morte. 198.
Et redditione poenae. 199.
Nec non crimine extinctione. 200.
Reparandi damni unde naſcitur. 202.
Non perimitur redditione poenae. 192.
Quid si reus damnetur ad mortem? 193.
An et quatenus transeat ad haeredes 194.
Obsequentes in delictis ab eis non excusantur. 154.
Minus tamen eis quam iubentibus imputantur delicta. 155.
Opem ferentes delinquentibus instar illorum rei censentur 157.

Eam tulisse qui nam dicantur. 158.
Osculatio quale crimen. 245.

P

PActum sociale liberam caussam agnoscit. 39.
Peccatum accipitur pro quocumque delicto. 20.
Communi uſu coercetur ad ea, quae contra divinas leges patrantur. ibid.
Hac caussa qui differat a delicto. 60.
Peculatus quid? 248.
Perduellio quid? 247.
Perjurium quid? 239.
Permissio an legis effectus? 46.
Plagium quid? 251.
Poenae necessariae in civili statu. 184.
Eas subeundi obligatio unde in reos incumbat. ibid.
Quando debitae. 52.
Quibus casibus temperandae. 102. 108. 155.
Quemadmodum proportionandae delictis. 218. et ſeq.
Universitatum quaenam sint. 196.
Praemia quibus actionibus debita? 52.
Eorum theoria. ibid.
Prodigi quo sensu comparantur furiosis. 157.
An immunes a delictis omittendo gestis? ibid.

Q

QUantitas proprie quid significet? 206.
In actionibus quid? 207. et seq.
Varia est secundum varias earum relationes. ibid.
Delictorum an ex poenis in ea indictis metienda. 216.
An ex damno societatis? 214.
An ex malitia delinquentis, et damno societatis? 217.
Unde aextimanda. ibid.

R

RAptus quid? 251.
Ratihabitio quae, et quotuplex. 153.
An in delictis comparanda mandato? ibid.
Reip. variae formae. 40. et seq.
Ejus tranquillitatem quae delicta proprie perturbent. 245.
Regimina civilium societatum diversa. 40.
Unde orta varietas. 41.
Religio quid? 39.
Firmissimum societatis vinculum. 47. 237.
Ei quaenam delicta directim adversentur. 239.
Repetundarum crimen quale sit. 248.
Retaliatio in quibus casibus illicita. 181.

S

SChisma quid? 240.
Schopelismus quid? 76.

Digitized by Google

Peculiare crimen Arabiae. ibid.
Senes an, et quando delinquendi incapaces. 128. et seq.
Simonia quid? 240.
Societas civilis quid? 29.
Ejus finis. 30. et seq.
Commoda. ibid.
Quaenam civilium societatum regimina. 39.
Unde variae earum leges. 41.
Singulae societates moralem perſonam constituunt. 113.
Somnambulismus quid? 130.
Eo laborantes an delinquant? ibid.
Sortilegium quid? 240
Spontaneitas quid? 144
Stoicorum paradoxum de omnium delictorum aequalitate. 209.
Stultitia, seu valde modica insania, an liberet a delinquendo? 125.
Stuprum quid? 243.
Stellionatus quid? 252.
Suicidium. 171.
Quando olim Romae delictum. 175.
Surdi, et muti a nativitate an delinquendi incapaces. 120.
Tales facti post adeptum uſum rationis capaces sunt delinquendi 124
An poena capitalis, in eos statui possit? 124.

T

THeologia quid? 9.
Influit in Jurisprudentiam criminalem. ibid.

V

VAdes an, et quatenus obligentur ad poenam? 186.
Venus monstruosa quid? 245.
Violationes pacti socialis quaenam delicta appellanda. 48.
Vis externa officit libertati. 55.
Actiones parit invitas. ibid.
Vis publica, et privata qualia crimina sint? 247.
Volenti an fiat injuria? 168.
Voluntas quid? 24.
Efficax, inefficax. 150.
Coactionem pati non potest. 146.
Est principium actionum moralium. 27. 54.
Universitas moralem constituit personam. 113.
Delinquens quibus poenis afficiatur. 196.
An, et quousque obligatur ad damni reparationem? 147.
Usura quid? 240.

Z

ZElotypia quid? 41.
Ejus impetu delinquere dolo non caret. ibid.

FINIS.

005649172

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

